

Fylogeneze a diverzita vyšších rostlin

Mechorosty

Petr Bureš

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Mechorosty

hlevíky

Hornworts

játrovky

Liverworts

mechy

Mosses

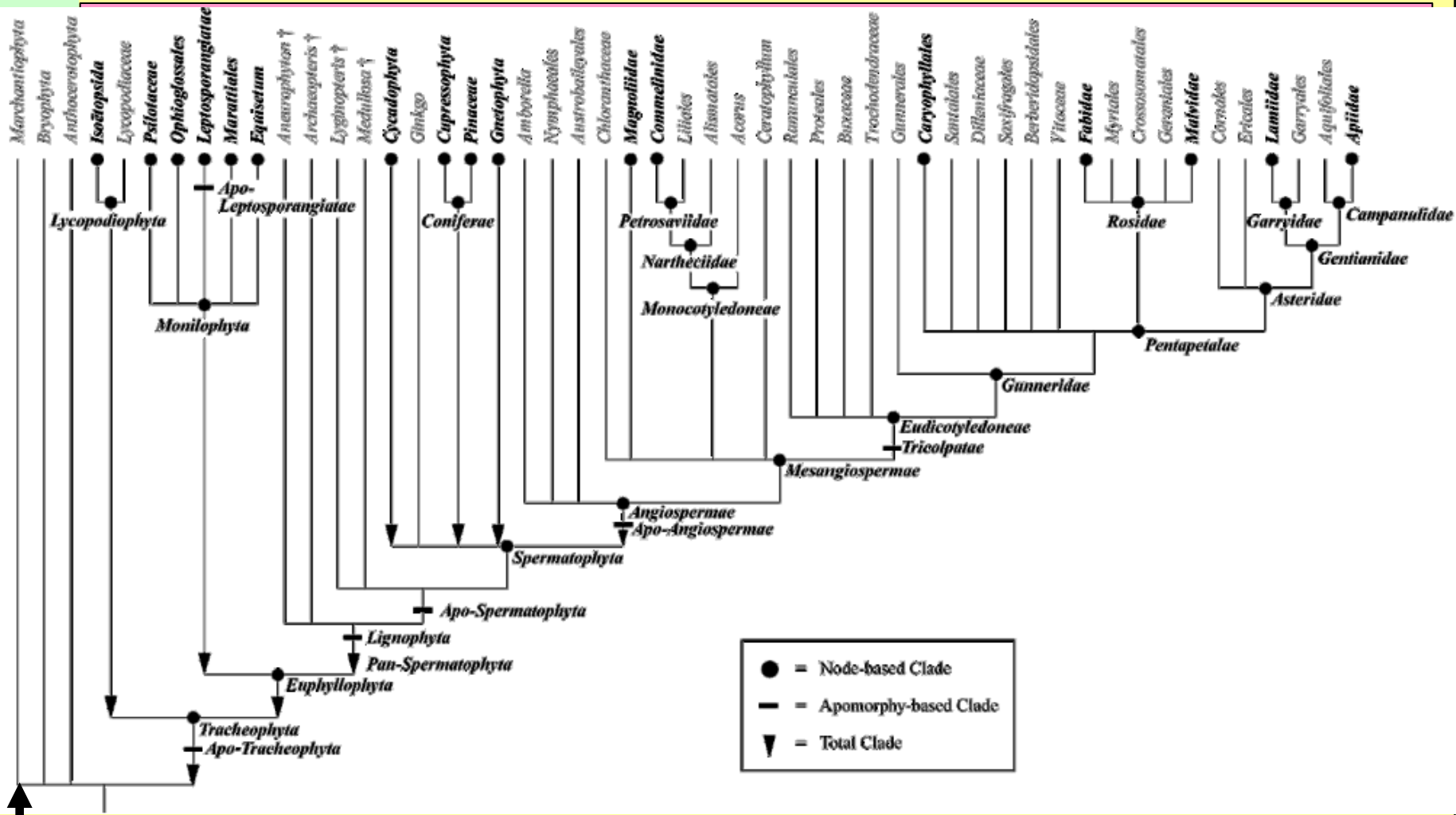
3 oddělení

játrovky (*Marchantiophyta*)

hlevíky (*Anthoceroophyta*)

mechy (*Bryophyta*)

Tři samostatné větve v sesterské pozici v rámci vyšších rostlin a v sesterské pozici ke zbytku vyšších rostlin – cévnatým rostlinám

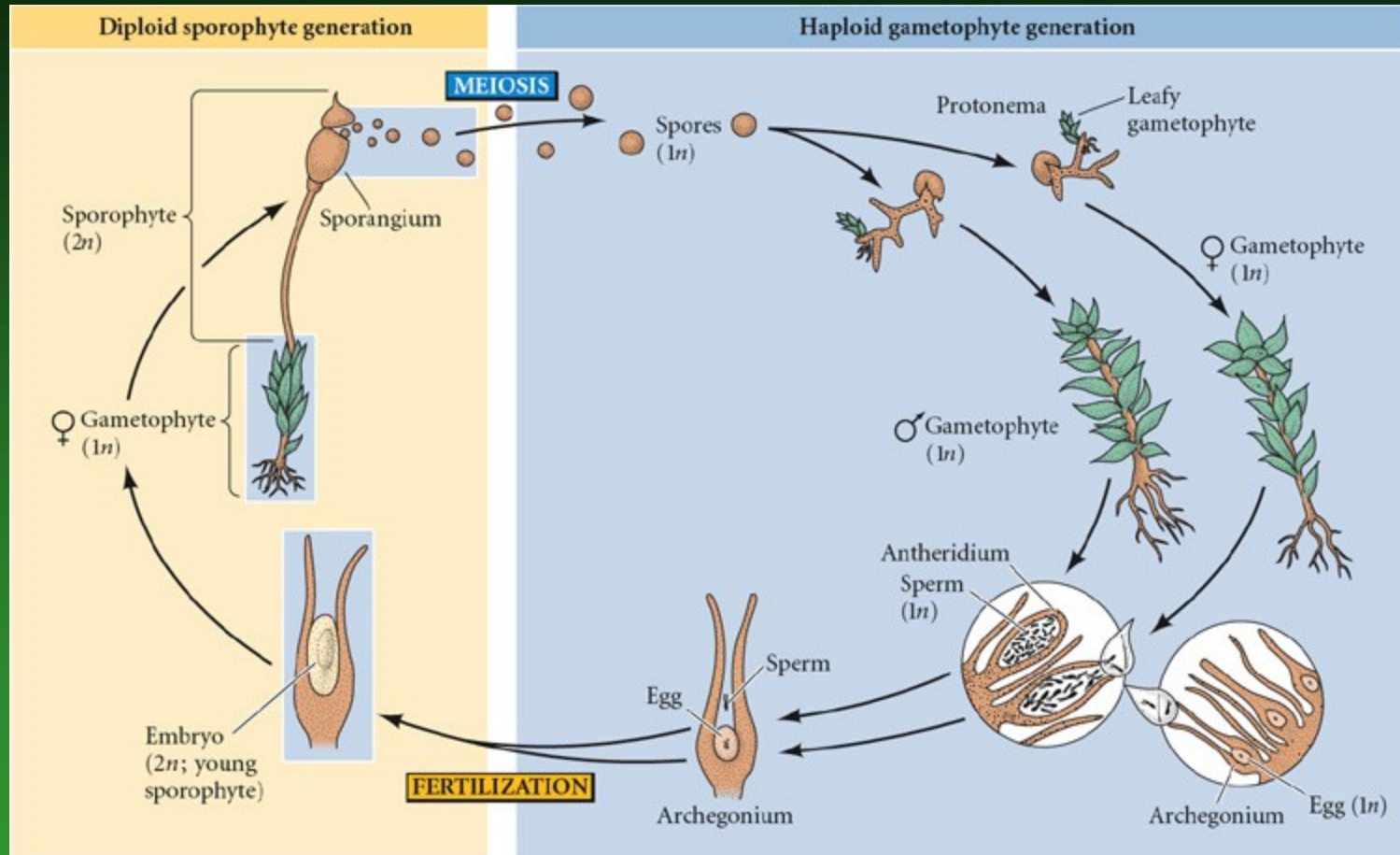
470 miliónů let

Drobné rostliny vlhčího prostředí, anatomicky velmi jednoduché, buď bez cévních svazků nebo jen s jednoduchými vodivými pletivy

Anatomickou jednoduchost kompenzují pospolitým růstem, při němž se vzájemně podpírají a brání se vysychání

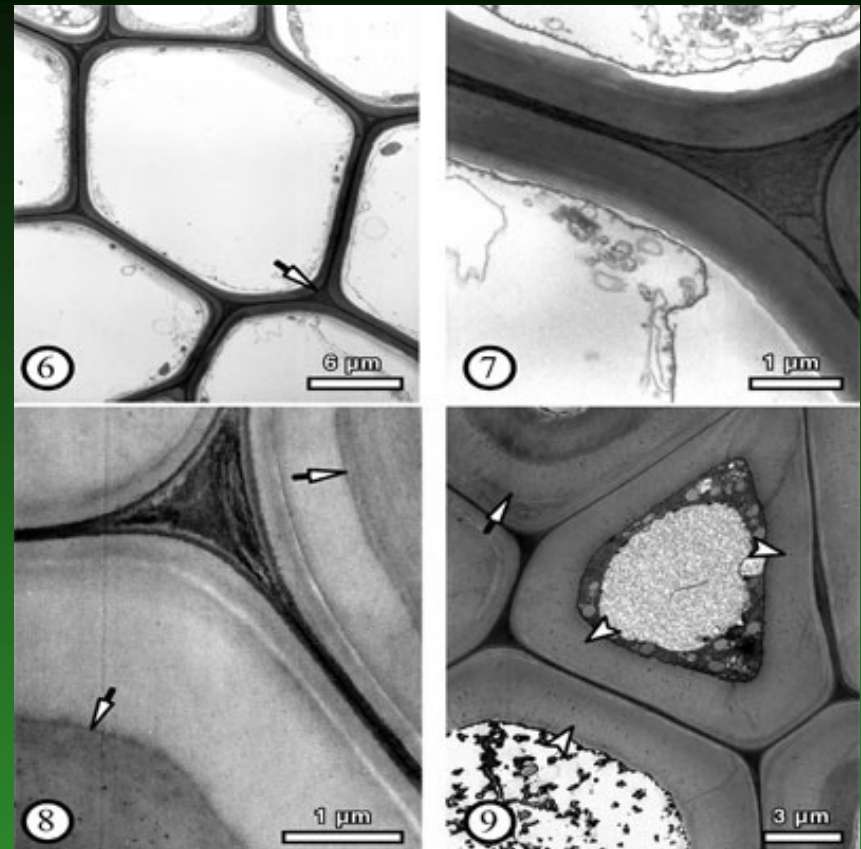
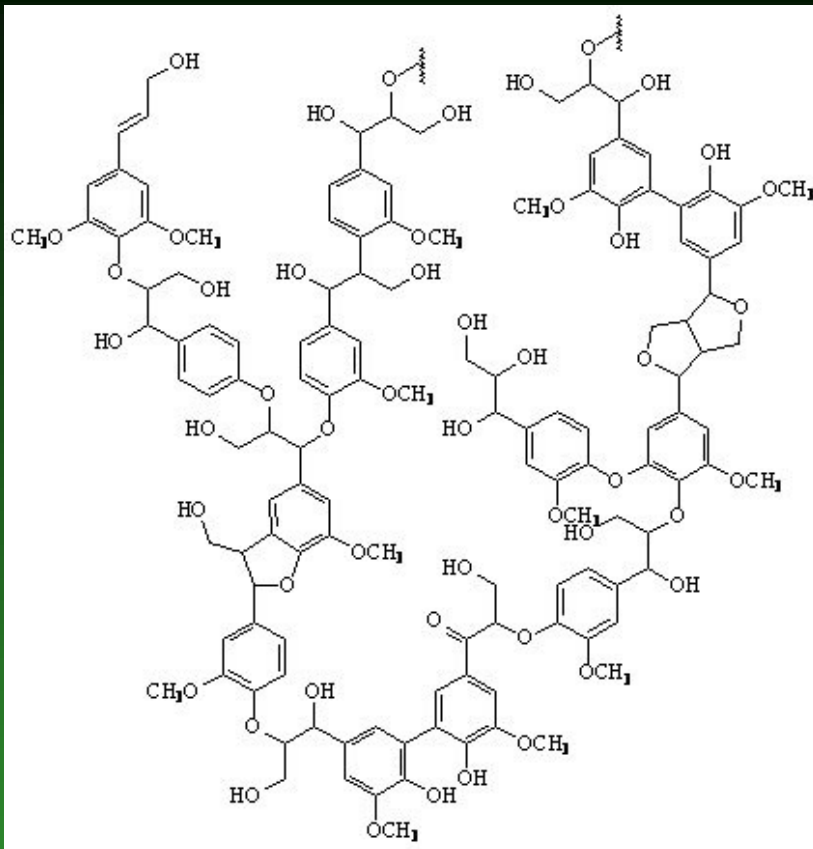
Rodozměna heteromorfní - gametofyt převládá

Gametofyt: zelený, existenčně samostatný, žije dlouhou dobu, diferencuje se z jediné terminální buňky, ne z meristému

Sporofyt obvykle nezelený, nevětvený s 1 sporangiem, výživou na gametofytu závislý

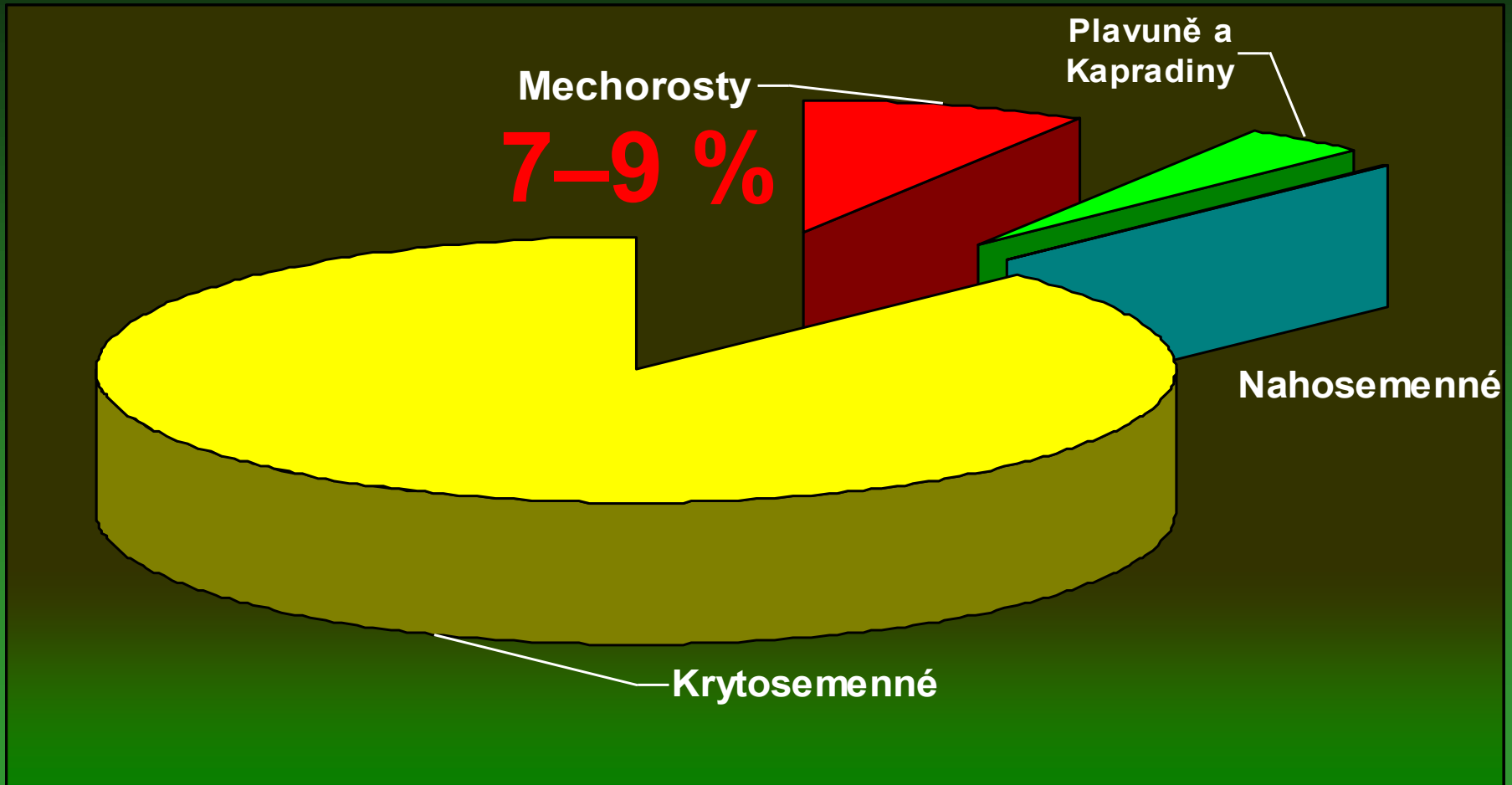

Na rozdíl od ostatních vyšších rostlin nemají mechorosty lignin,

je však pozoruhodné, že v genomu jediného zcela sekvenovaného mechu *Physcomitrella patens* bylo nalezeno všech 6 genů orthologních s těmi jež jsou u ostatních cévnatých rostlin nezbytné pro biosyntézu ligninu, které přitom naopak nebyly nalezeny v genomu sekvenované zelené řasy *Chlamydomonas reinhardtii*.

Srovnání počtu druhů mechorostů s ostatními skupinami vyšších rostlin: mechorosty 20–25 tis., plavuně a kapradiny 10–11 tis., nahosemenné 0,8-1 tis., krytosemenné 250–300 tis.

Gametofyt mechorostů

drobný od několika mm do několika cm,
nejvýše zhruba 50 cm (u ploníku)

50 cm

1 mm

Lepidozia sp.

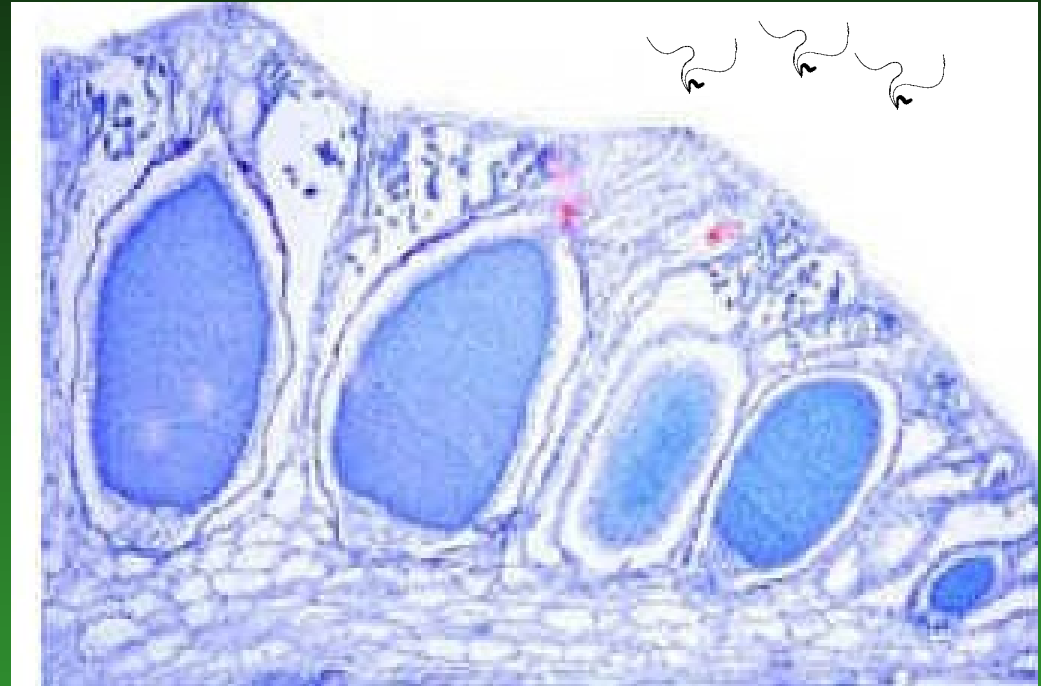
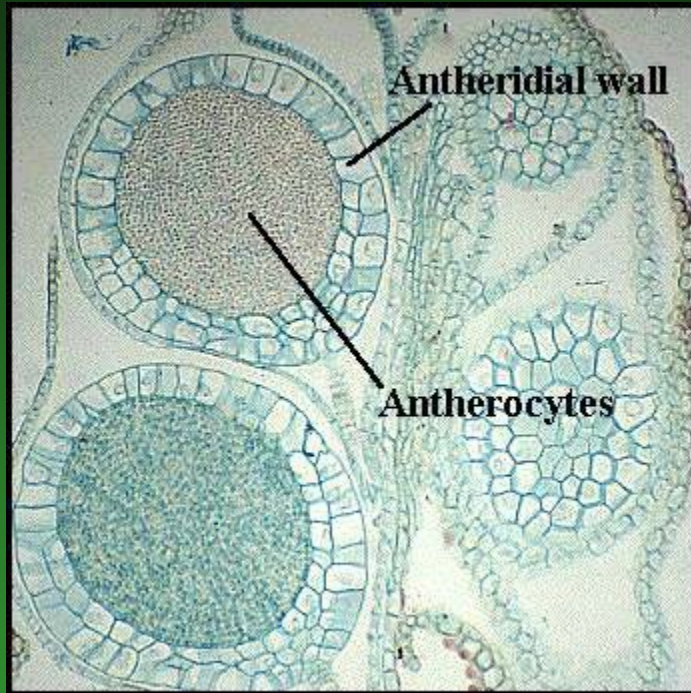

Buxbaumia aphylla

Antheridia (pelatky) – kulovitá nebo elipsoidní,

– stopkatá nebo ponořená

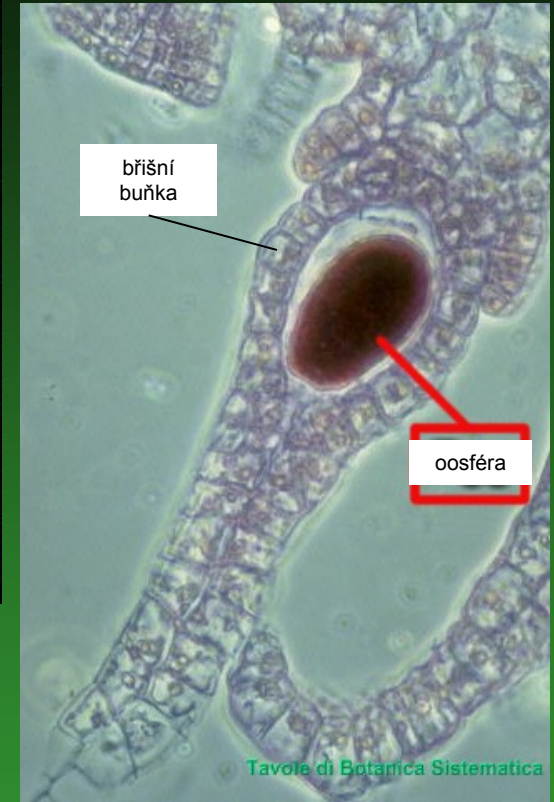
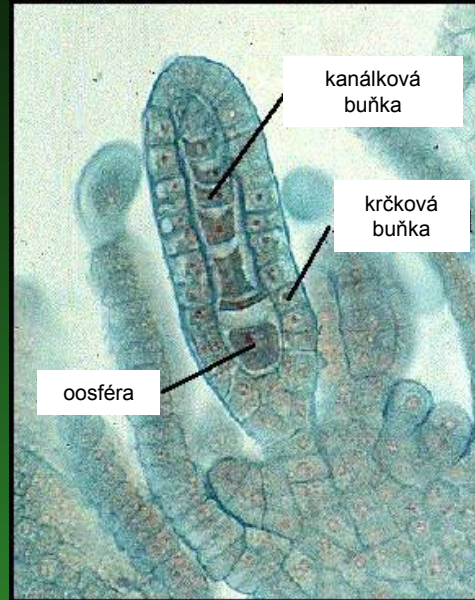
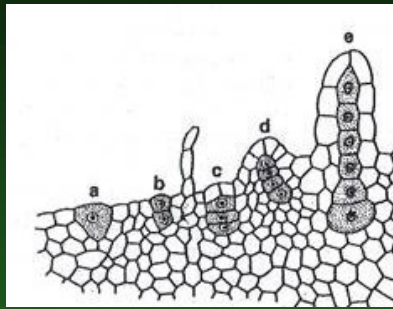
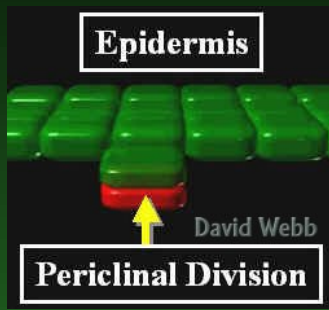
– produkují **dvoubíčíkaté spermatozoidy**

Uvnitř antherocyty = spermatogenní buňky – při dozrání se rozdělí, každá ve dva spermatozoidy.

Vnější sterilní buňky stěny antheridia zeslizovatí – spermatozoidy vyplaveny deštěm nebo rosou ven

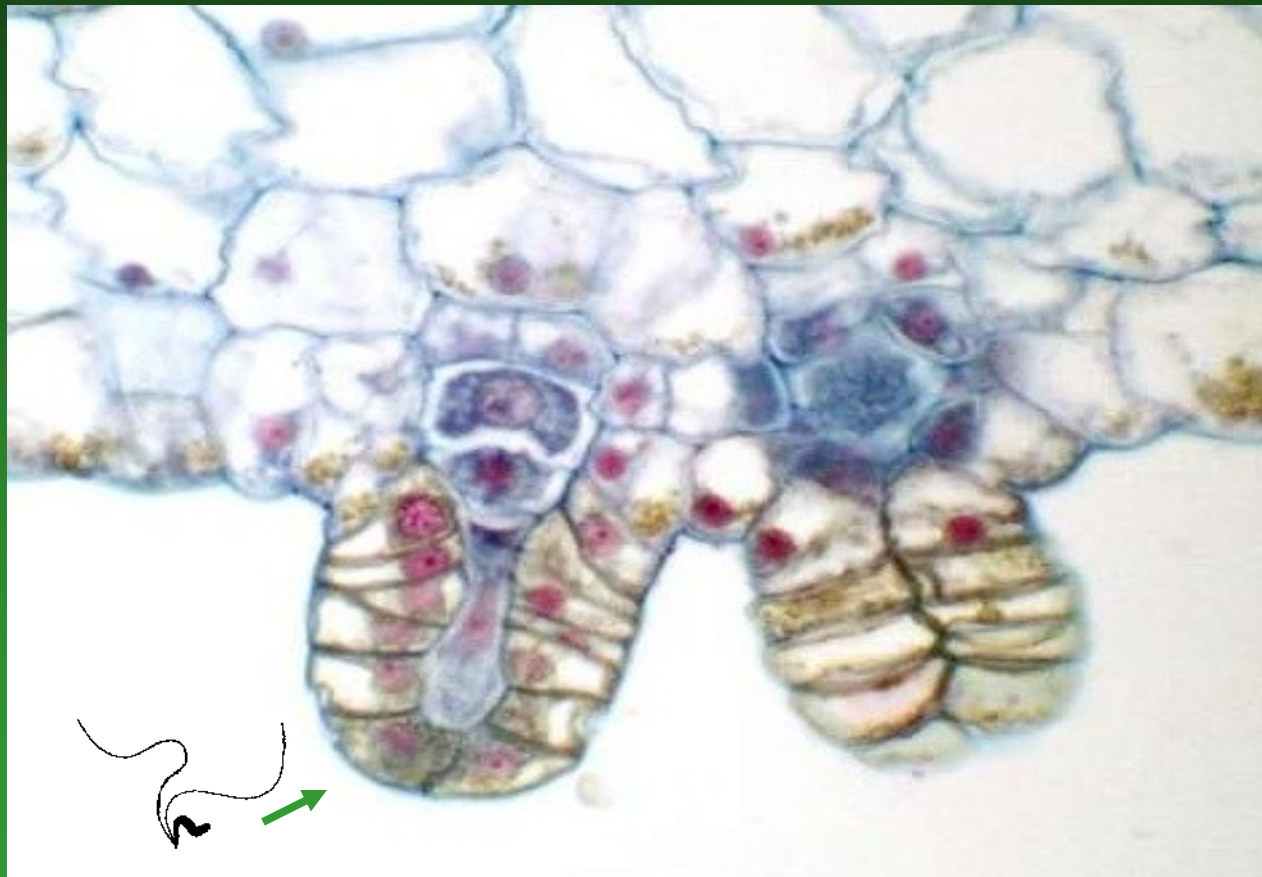
Archegonia (zárodečníky) - vznikají z 1 iniciální pokožkové buňky periklinálním dělením

- lahvicovitého tvaru
- jednovrstevná - s 1 oosférou,
- s buňkami
 - kanálkovými
 - krčkovými
 - břišními

Sterilní jednovrstevný obal vznikl v evoluci důsledkem terestrializace (přechod z vody na souš). Mechorosty tato společná vlastnost řadí k ostatním vyšším rostlinám, které všechny mají archegonia stejné stavby.

- Ústí krčku archegonia – hygroskopicky se otevře (jako průduchy)
- voda vnikne do krčku a způsobí prasknutí kanálkových buněk
- uvolní se pektinový sliz s enzymy
- enzymy chemotakticky přitahují spermatozoidy k oosféře

Deštěm nebo rosou vyplavené **spermatozoidy se** pomocí bičíků **pohybují v tenkém vodním filmu** pokrývající rostlinky mechorostů směrem proti koncentračnímu gradientu vytvářenému slizovitým sekretem kanálkových buněk.

*Bazzania
trilobata*

V životním cyklu jsou odkázány na vodu: vyhledávají proto vlhké prostředí

Mechorosty rostou na vlhké obnažené půdě

... v přízemním (mechovém) patru luční vegetace

... na
rašelištích

Splachnum

... v lesích, na pařezech a kmenech stromů

na povrchu listů

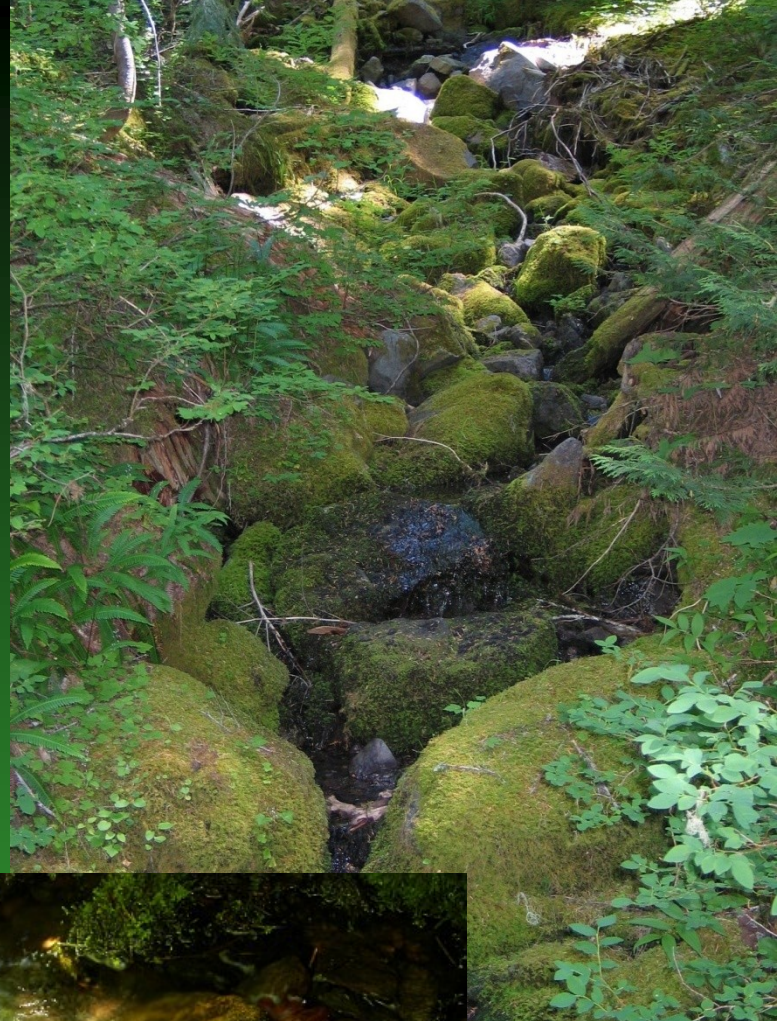
játrovka *Radula compacta* rostoucí na listu kapradiny rodu *Blechnum* (Blue Mountains)

... na vlhkých skalách

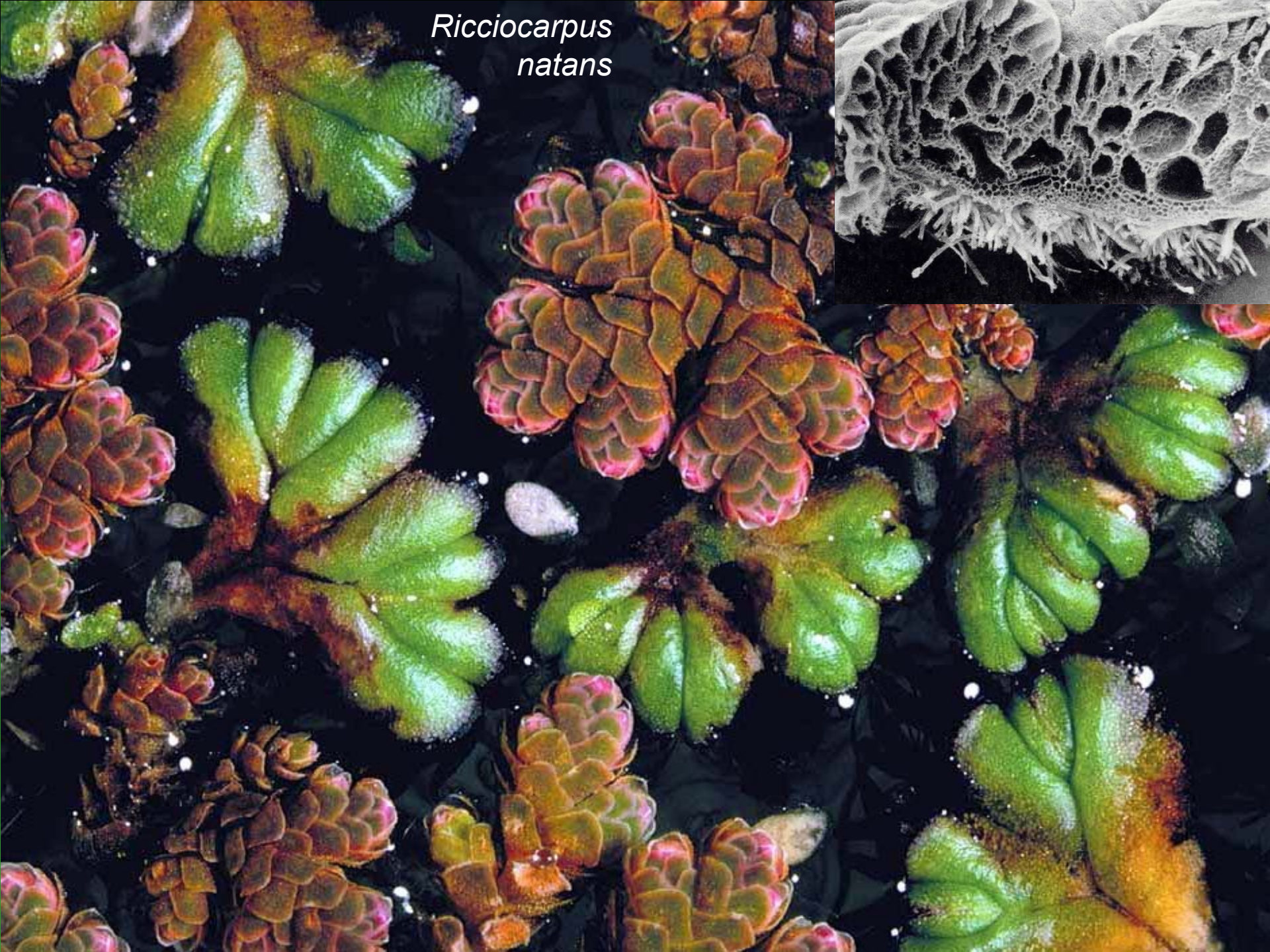

... na
prameništích a
podél potoků

*Ricciocarpus
natans*

pod hladinou stojatých vod – játrovka trhutka
plovoucí *Riccia fluitans*

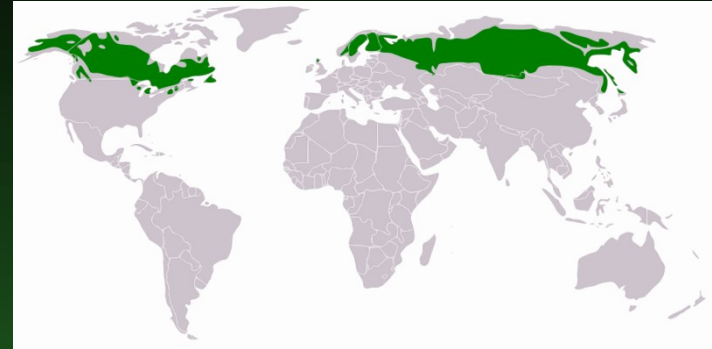

dokonce i v proudící vodě

mech pramenička *Fontinalis antipyretica*

**Vazbou na chlad a vlhko
vymezuje geograficky a výškově
vegetaci v jejíž skladbě
mechorosty dominují**

boreální pásmo –
tajga

Vazbou na chlad a vlhko
vymezuje geograficky a výškově
vegetaci v jejíž skladbě
mechorosty dominují

arktická
klimatická zóna
tundra

**Vazbou na chlad a vlhko
vymezuje geograficky a výškově
vegetaci v jejíž skladbě
mechorosty dominují**

**Vegetace
alpínského
stupně**

ve vysokohořích
nad horní hranicí
lesa připomínající
tundru

Poikilohydrie (nedotažená terestrializace ?)

Vazba mechorostů na vlhké prostředí podmíněná neschopností regulovat vnitřní obsah vody

Ten je víceméně řízen stavem prostředí

K vyschnutí i k obnovení metabolických funkcí dochází v řádu hodin

Ostatní vyšší rostliny, pokud je u nich vyschnutí slučitelné se životem, vyžadují desítky hodin

Poikilohydrie

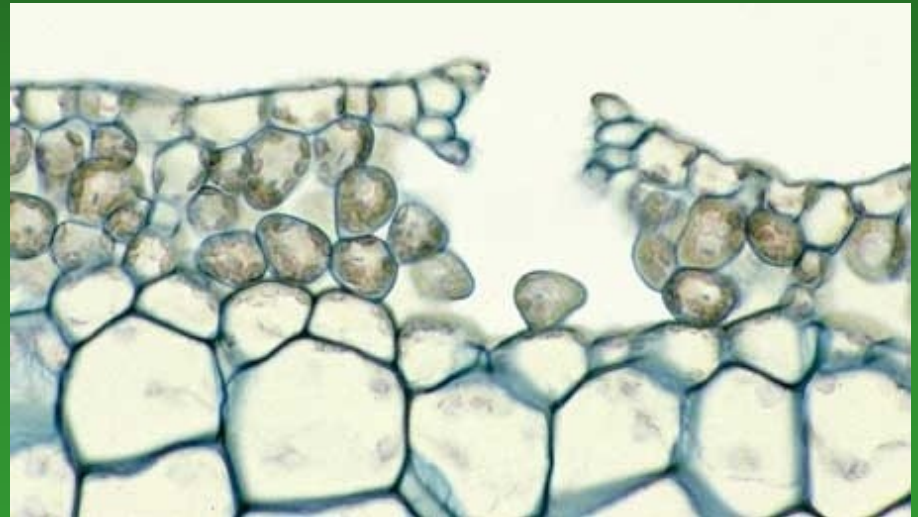
Oddělení *Marchantiophyta* (jätrovky)

(1) Nemají regulovatelné průduchy

Místo nich někdy trvale otevřené otvory

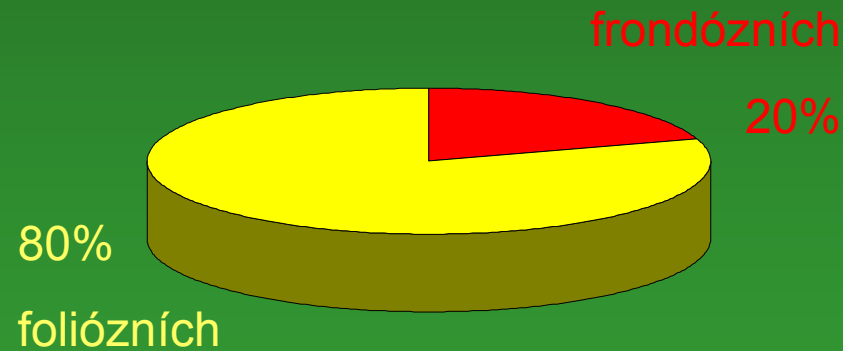
Gametofytní stélka **foliózní** nebo **frondózní**

Bazzania

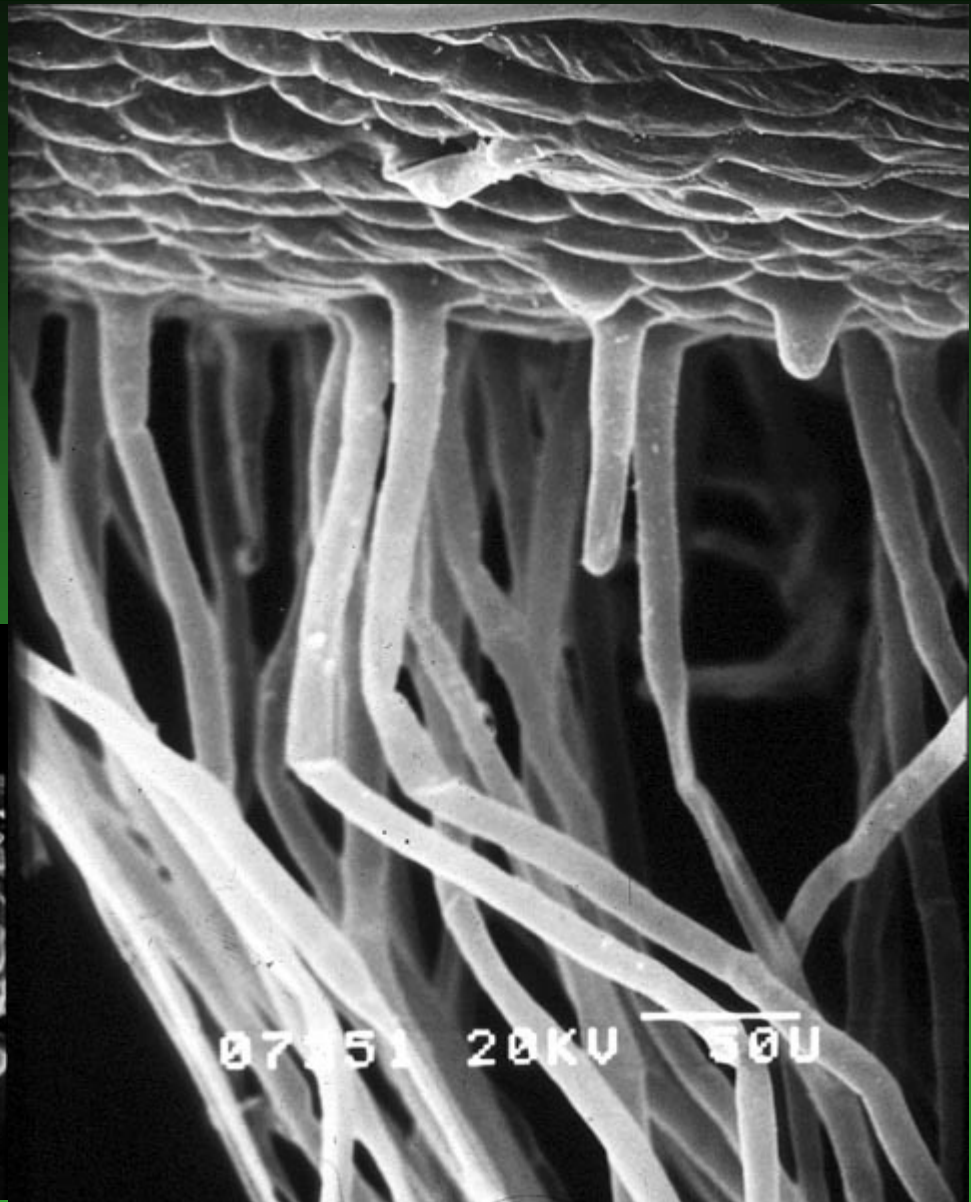
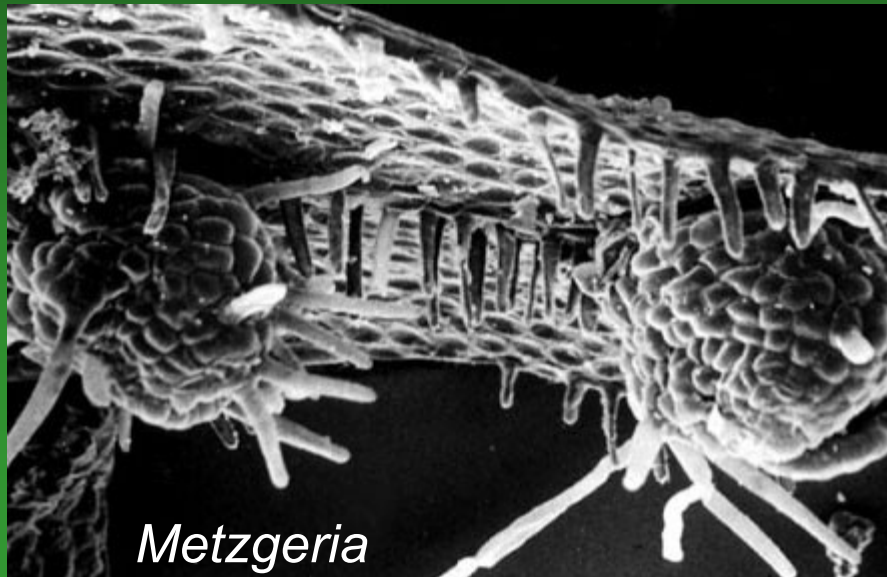

Conocephalum

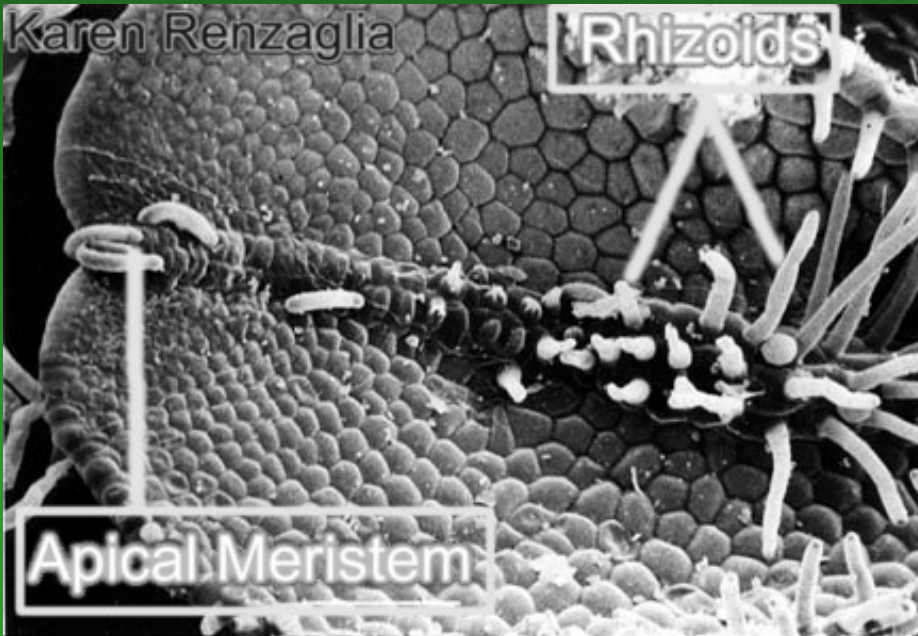
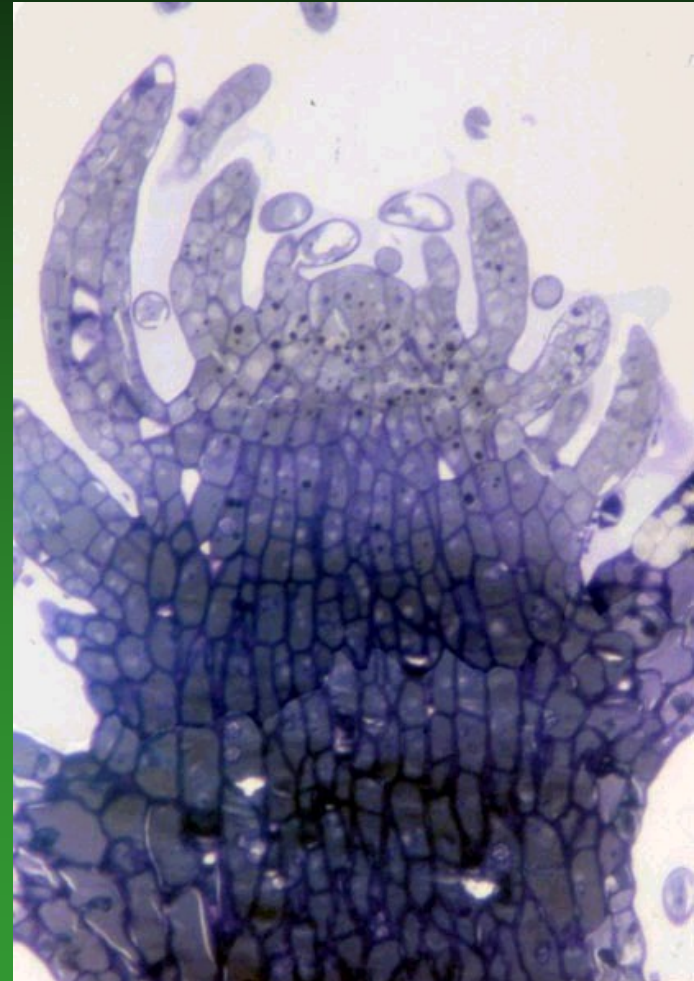
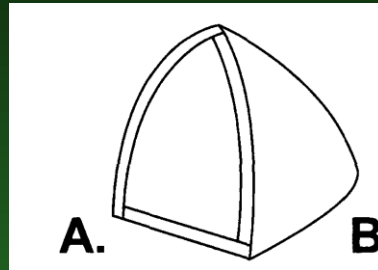
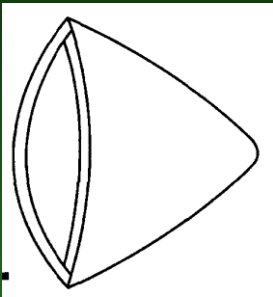

**(2) rhizoidy hyalinní,
jednobuněčné**

(na středním žebru laloků u
frondózních, poblíž břišních
lístků u foliózních)

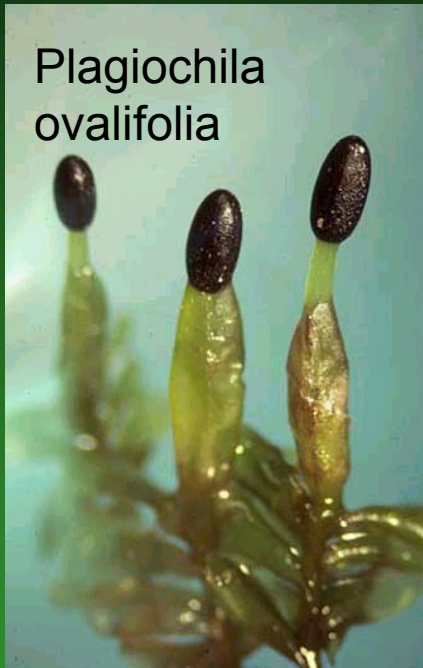
(3) Terminální buňka dvouboká nebo trojboká (tetraedrická), buňky odděluje do dvou nebo třech směrů.

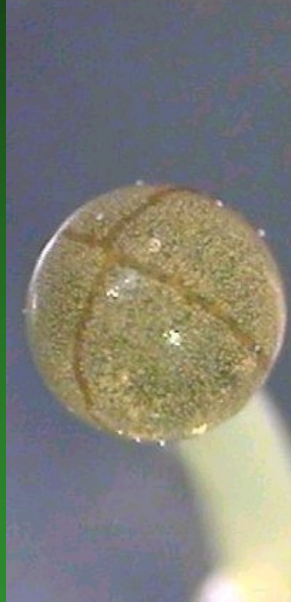
(4) Tobolka je kulovitá nebo elipsoidní,

Bez columelly (vnitřního sloupku), zpravidla tmavě pigmentovaná;

Otvírá se obvykle čtyřmi chlopněmi či nepravidelným rozrušením stěn.

Liverwort capsule (PELLIA) before and after dehiscence. The brown fluff on the right is a mass of elaters.

(5) V tobolkách kromě spor také mrštníky (elaters) = sterilní buňky se spirálovitě ztlustlou stěnou, jsou schopné prudkých rotačních hygroskopických pohybů vymršťujících spory ze sporangia.

Plagiochila ovalifolia

Na rozdíl od mechů, které podle počasí uvolňují pomocí peristomu spory z tobolek několik dní, vypráší tak játrovky celý obsah tobolek během několika minut.

Pellia epiphylla elaters po vyprášení výtrusnice

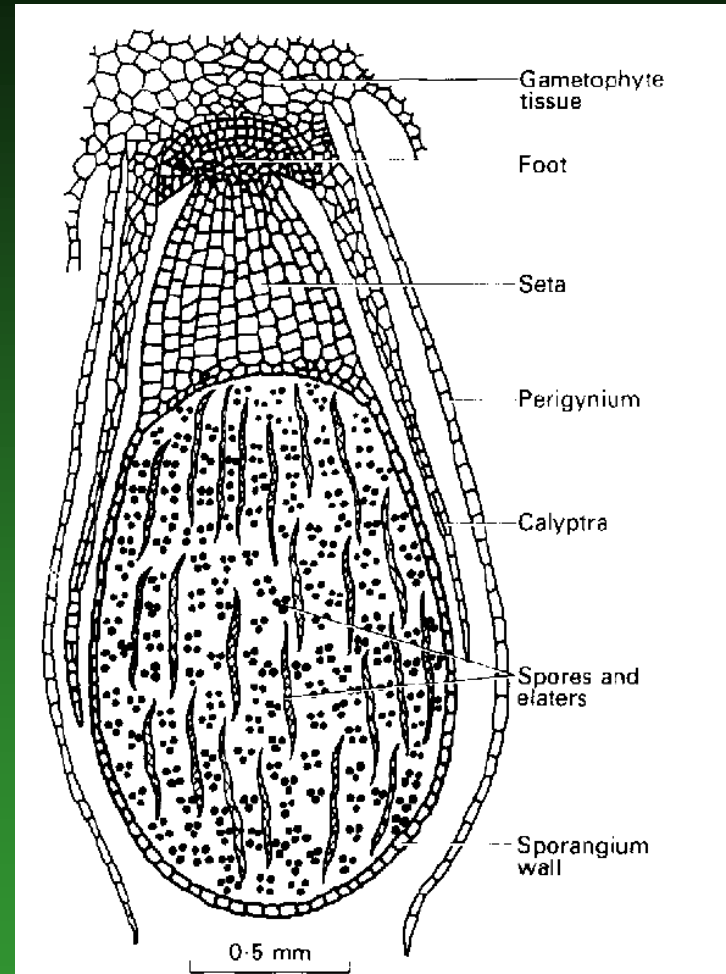
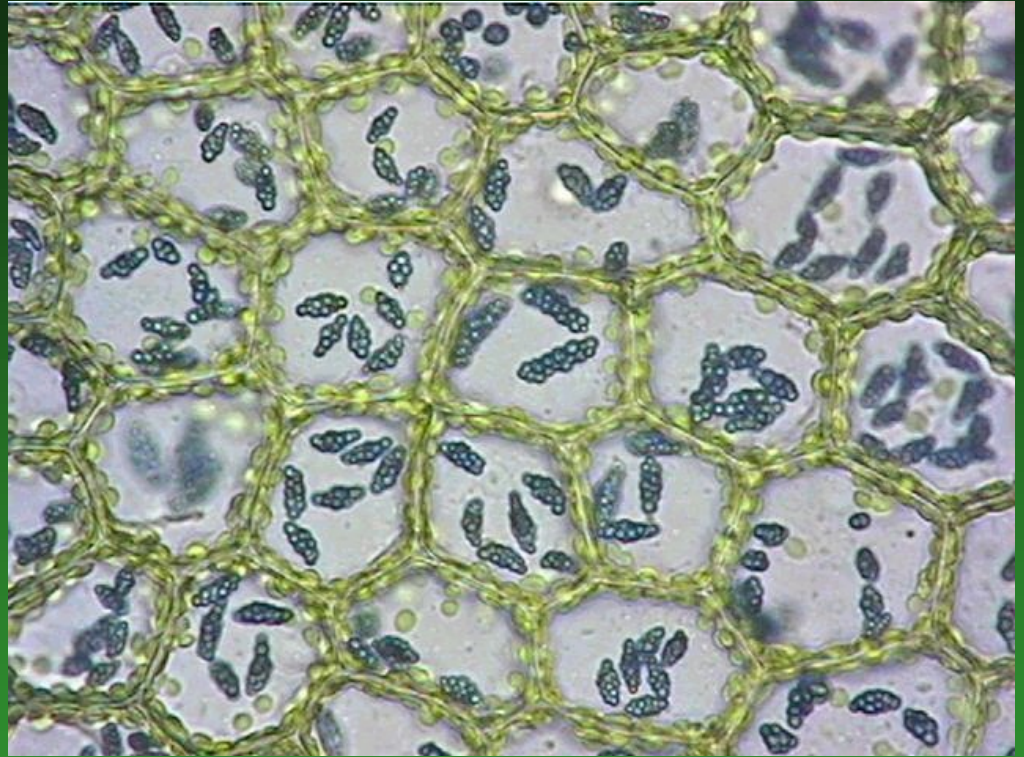

Figure 5.8 *Marchantia polymorpha*. Longitudinal section of sporophyte rupturing the calyptra. Note the parallel alignment of the elaters. (After Parihar. 1967. *Bryophyta*. Central Book Depot, Allahabad.)

(6) Olejová tělíska – unikátní zásobní organely obsahující **éterické terpenoidní oleje** (na povrchu ohraničené membránou jako skutečné organely)

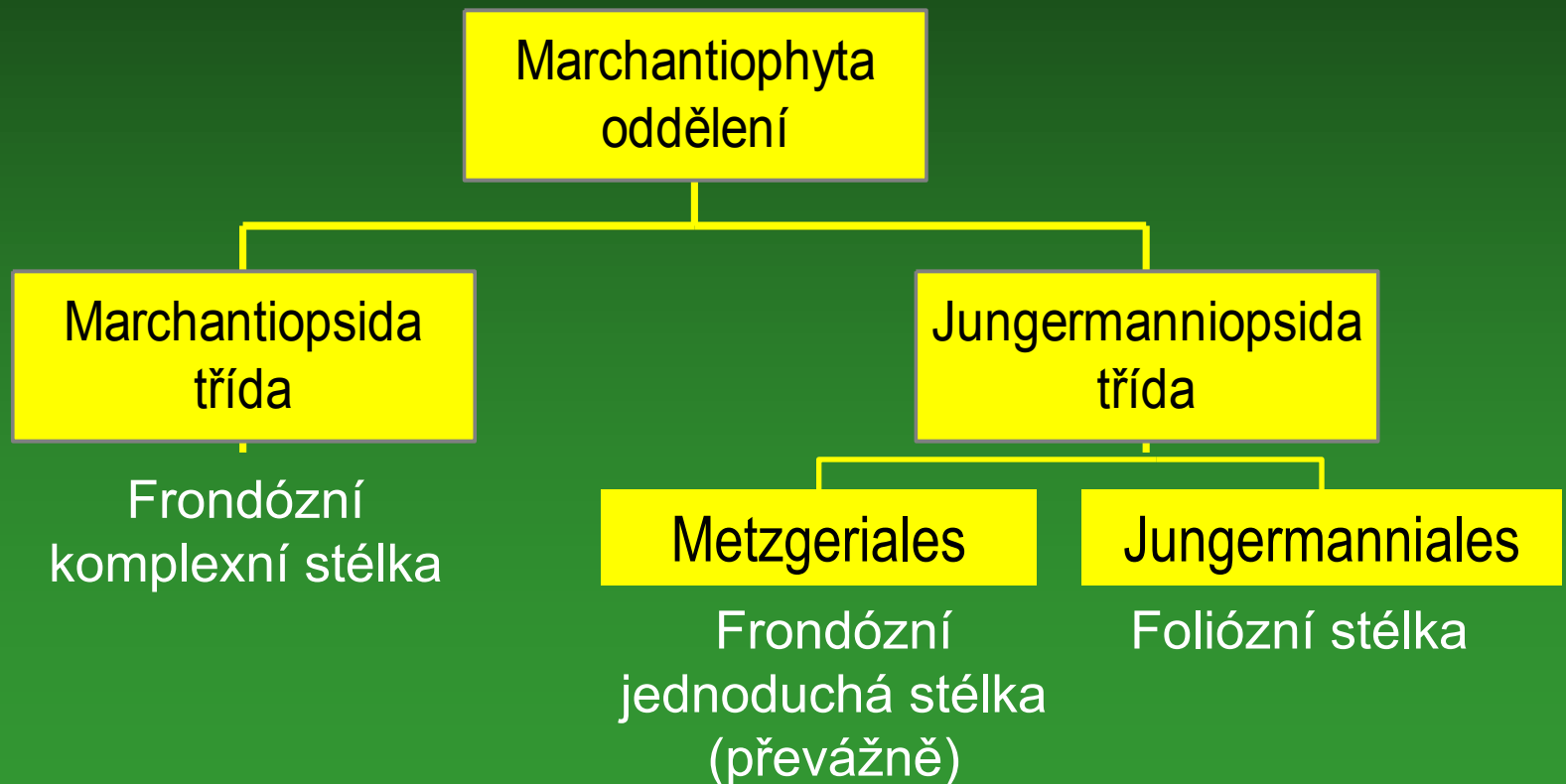
Pach těchto olejů odrazuje živočichy od konzumace jätrovek; tyto oleje však mají také antimikrobiální účinky a některé z nich se osvědčily při výrobě léků k léčbě rakoviny.

Calypogeia peruviana

Vnitřní klasifikace a zástupci játrovek.

Celkem: asi 350 rodů / přibližně 8000 druhů

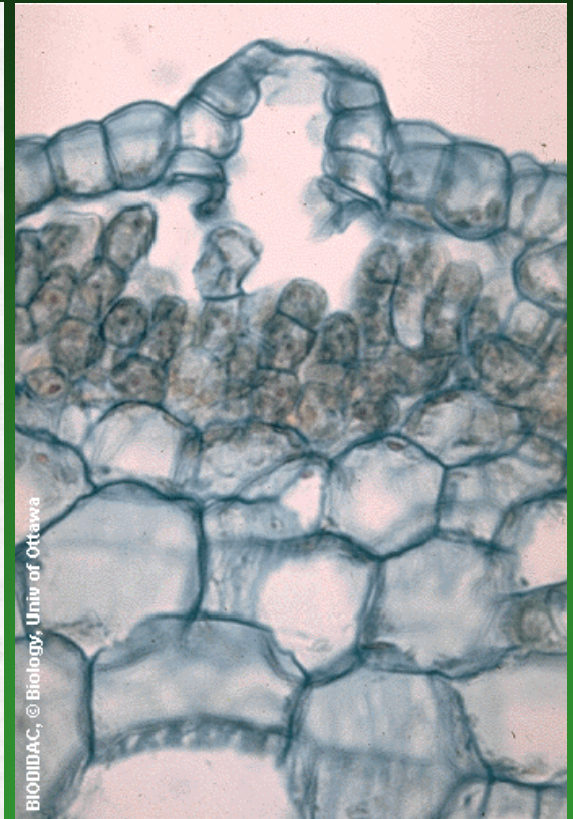
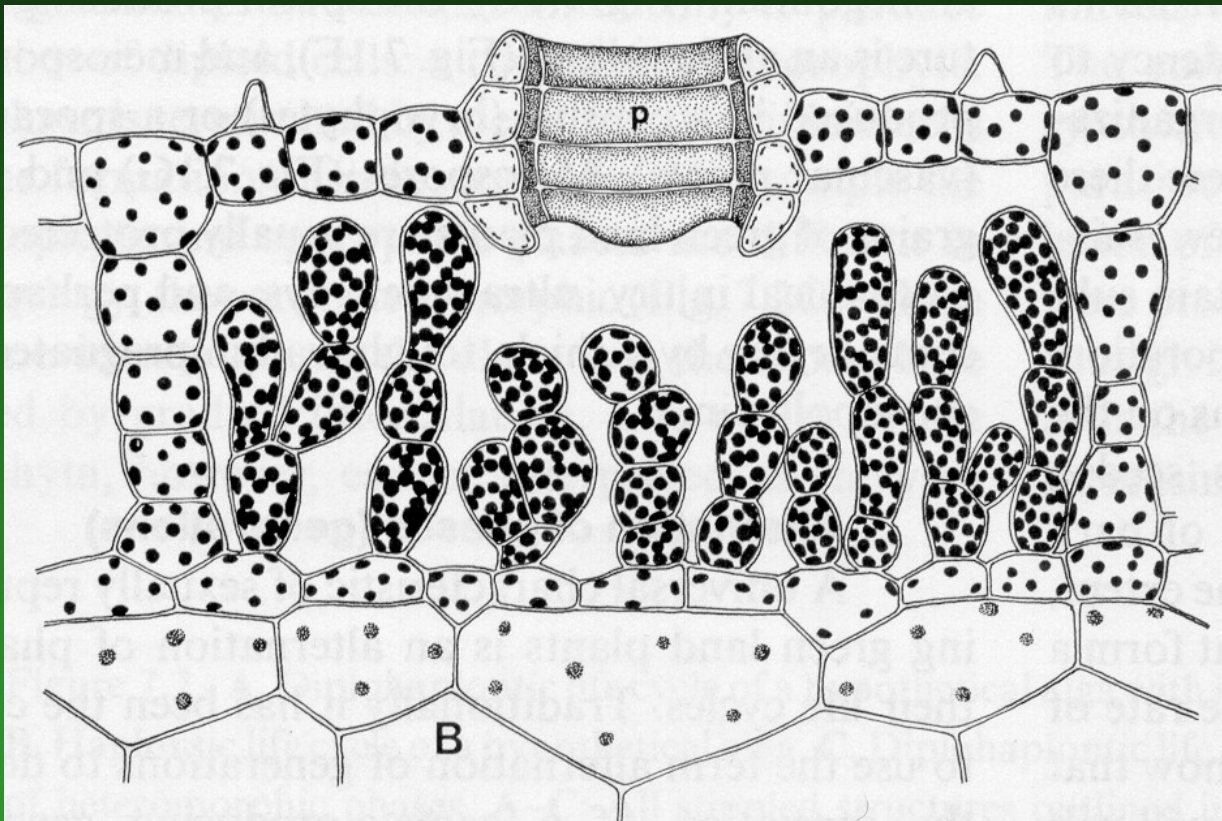

Marchantiopsida, gametofytní stélka frondózní, Nejznámější porostnice mnohotvárná (*Marchantia polymorpha*; *Marchantiaceae*) roste na obnažené půdě v lesích i na loukách, často najdeme i ve sklenících. Nápadná je zejména v plodném stavu s receptakuly.

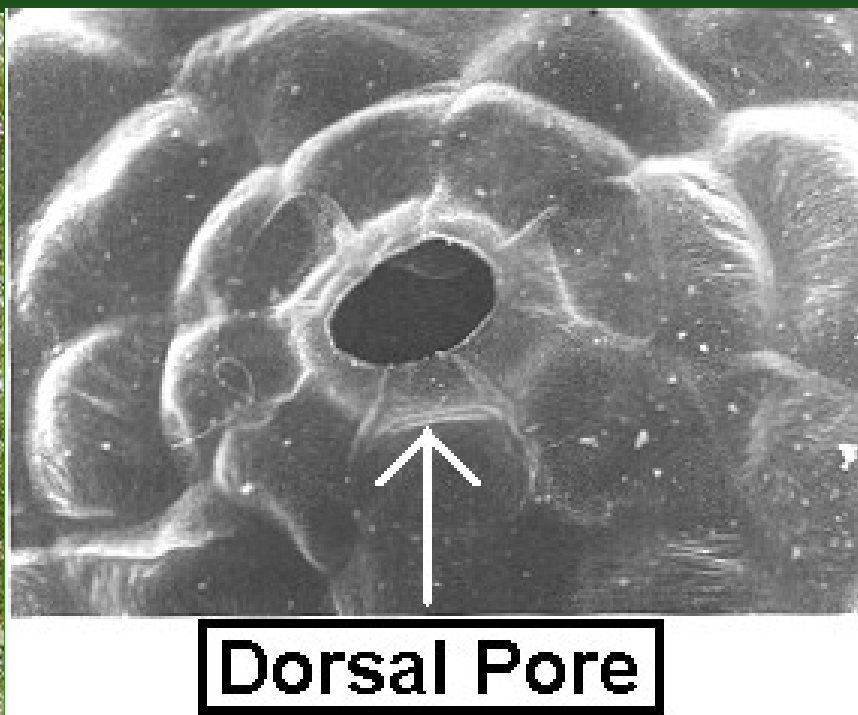
Z didaktického hlediska je ***Marchantia polymorpha*** vděčným objektem. Snadno dostupná, nabízí k demonstraci řadu znaků jatrovek.

Fronduální stélka je komplexní = vnitřně diferencovaná na **kompartmenty** (vzduchové dutiny) kryté epidermální vrstvou buněk uprostřed se **soudkovitým dýchacím otvorem**

BIODIDAC, © Biology, Univ of Ottawa

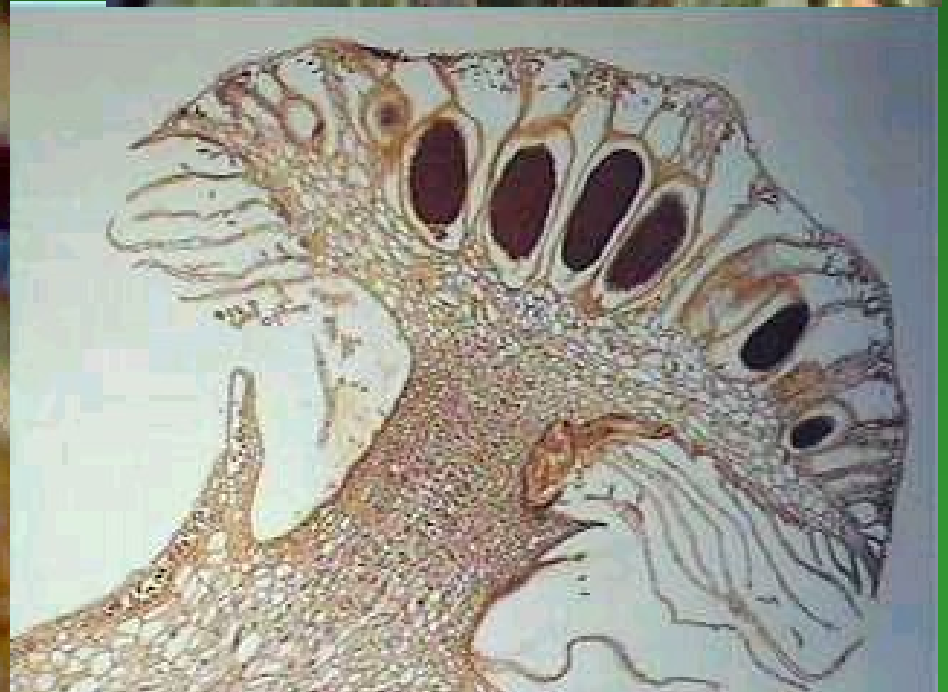
Povrch stélky se často např. u porostnice (*Marchantia*) nebo mřížovce (*Conocephallum*) jeví jako **sít' políček** (kompartmentů) **uprostřed s tečkou** (dýchacím otvorem).

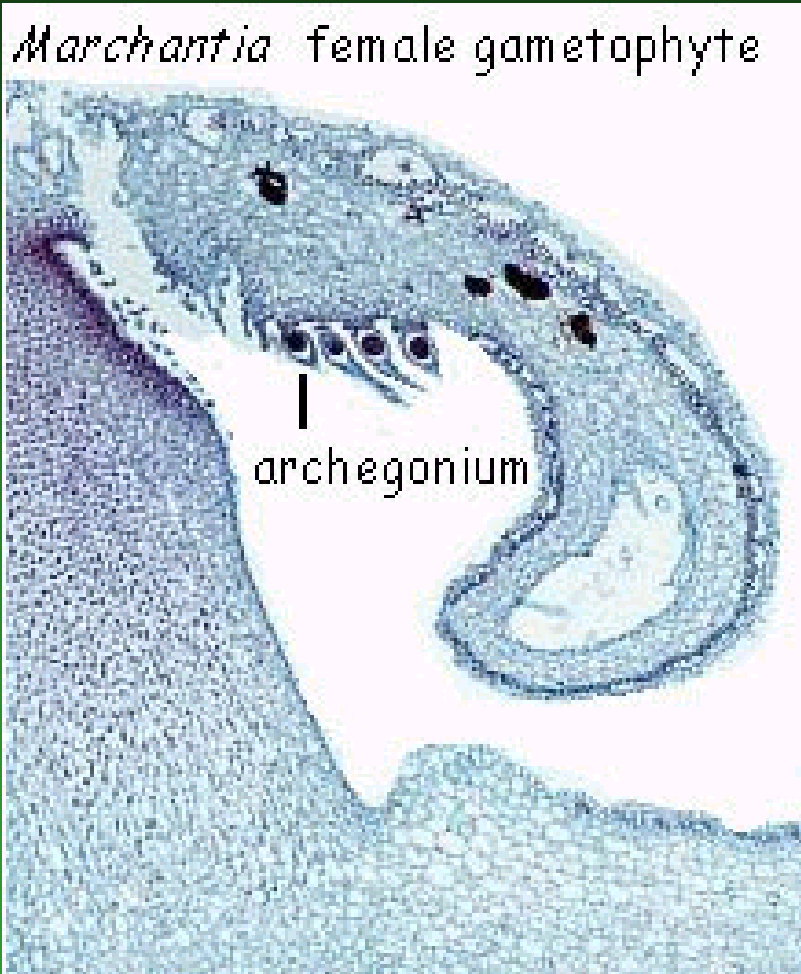
Gametangia bývají ponořená ve stélce nebo na gametangioforech s receptakuly.

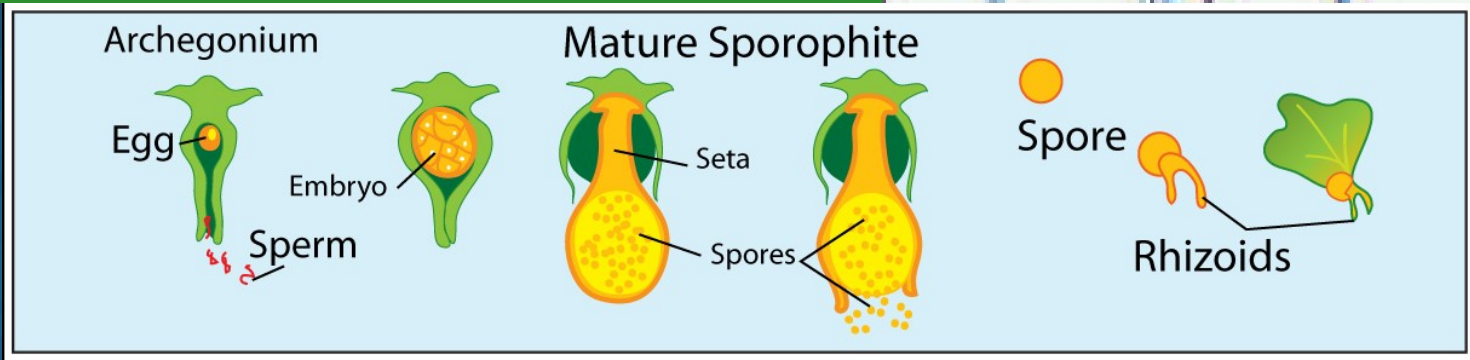
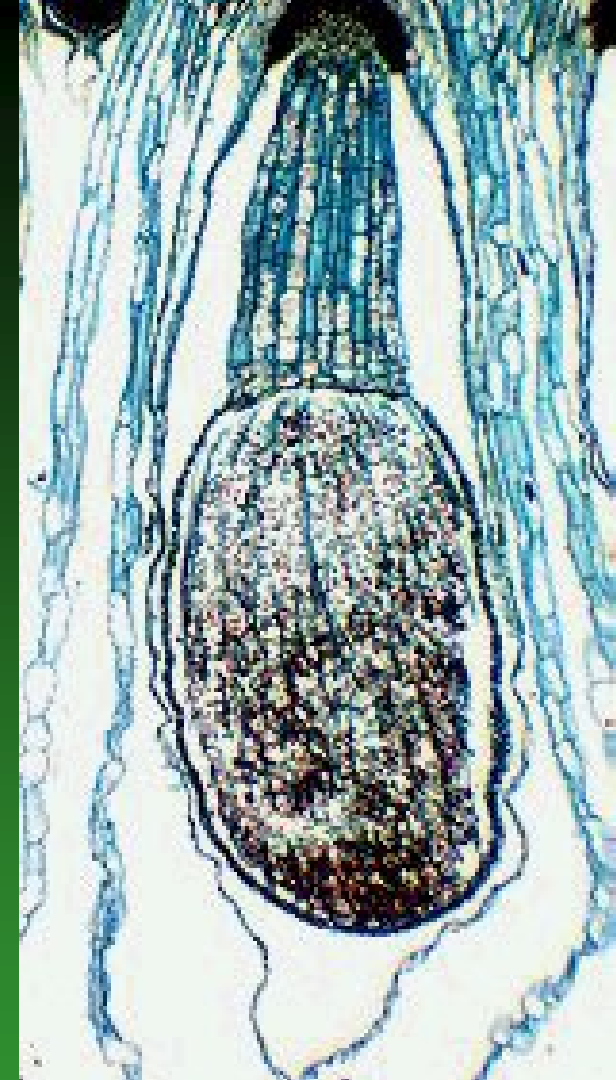
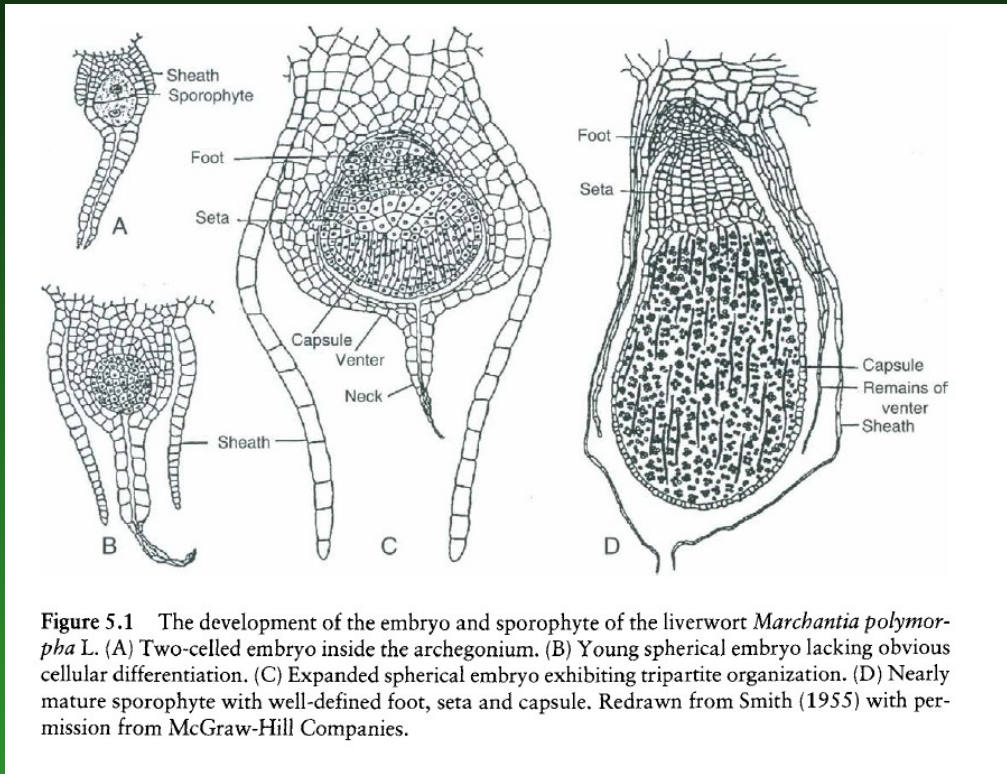
U *Marchantia polymorpha* jsou antheridia ponořena na svrchní straně laločnatých receptakul

Marchantia polymorpha má archegonia
přisedlá na spodní straně „děštníkovitých“
receptakulí

Sporofyt - drobný, seta velmi krátká.
Na bázi s transportním pletivem placenty.
Nemá interkalární meristém jako hlevíky

K vegetativnímu rozmnožování u *Marchantia polymorpha* slouží pohárky s diskovitými rozmnožovacími tělísky (gemmae)

Marchantia polymorpha

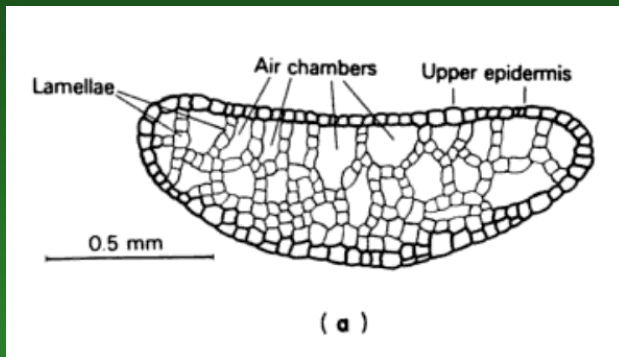
showing gemmae cups

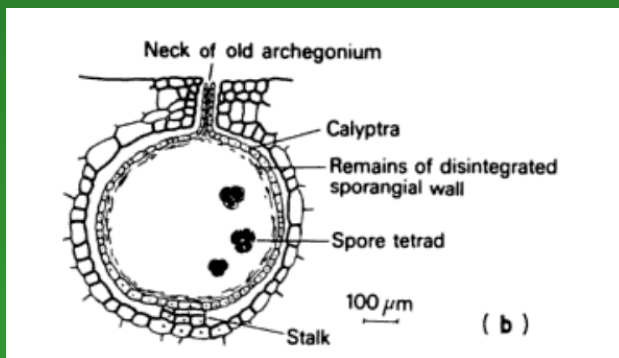
Někteří zástupci tř. *Marchantiopsida* se druhotně přizpůsobili životu ve vodě (čel. *Ricciaceae*)

Riccia fluitans, trhutka plovoucí, pěstuje se také v akváriích

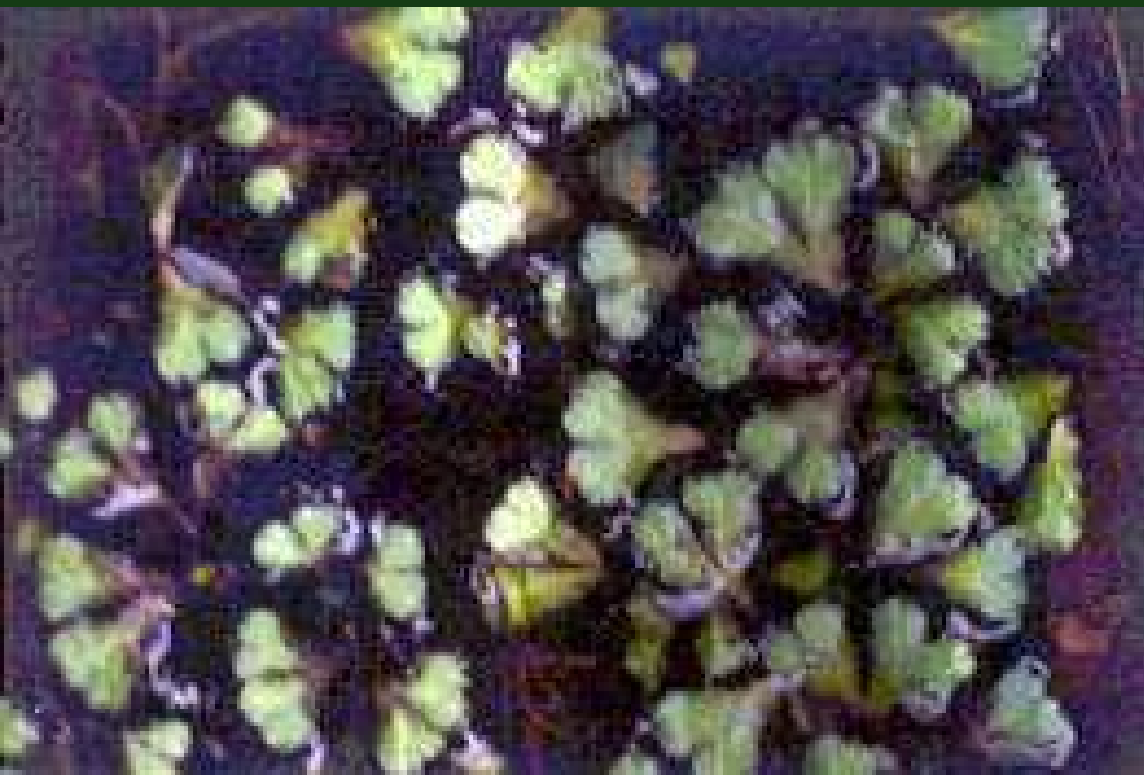

Stélka vodních jatrovek má vzdušné dutiny

Vývoj sporofytu probíhá u těchto druhů uvnitř sporofytu

Jiným zástupcem řádu čel. *Ricciaceae* je *Ricciocarpus natans*, plovoucí podobně jako okřešky na vodní hladině stojatých vod.

Třída *Jungermannniopsida*

se dvěma podtřídami *Metzgeriidae* a *Jungermannniidae*.

Metzgeria hamata

Jungermannia
evansii

Podtřída *Metzgeriidae* (30/ca 570), gametofytní stélka frondózní jednovrstevná, seta vyvinutá.

U nás např. kroknice vidličnatá (*Metzgeria furcata*) rostoucí na kůře stromů s pentlicovitou vidličnatě větvenou stélkou.

Podtřída *Metzgeriidae*

Frondózní stélka je zčásti tvořena jednou vrstvou stejnocenných buněk

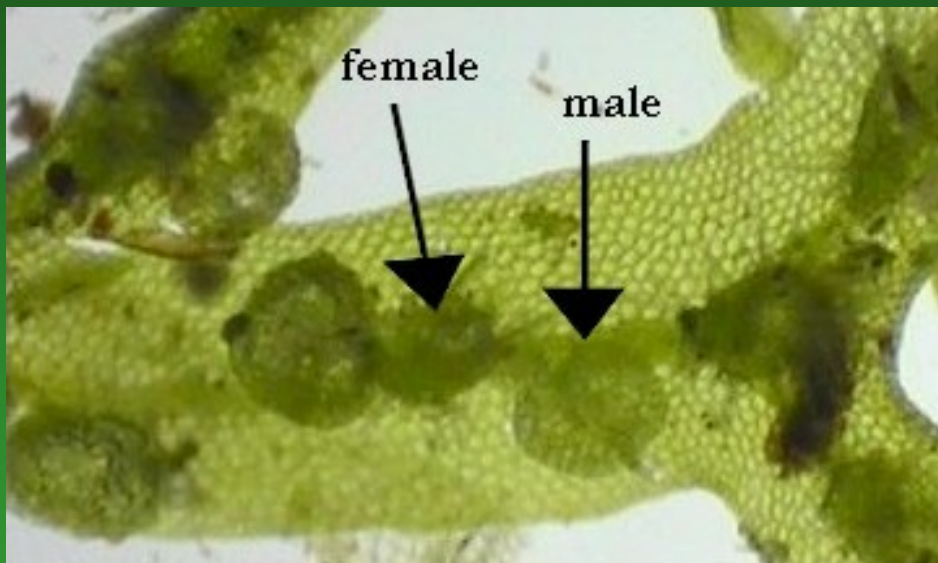

Protáhlé buňky plnící vodivou a mechanickou funkci tvoří **střední žebro**

Na žebro jednobuněčné hyalinní rhizoidy někdy na obvodových buňkách laloků stélky

Podtřída *Metzgeriidae*

Gametangia se zakládají při středním žebru v ochranných „masitých“ obalech
Tobolka puká 4 chlopněmi

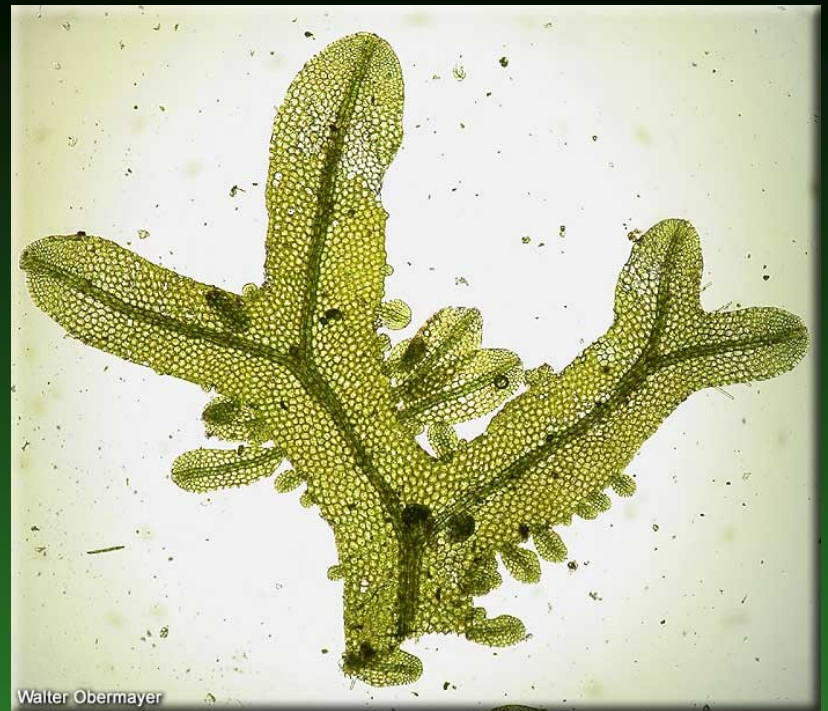
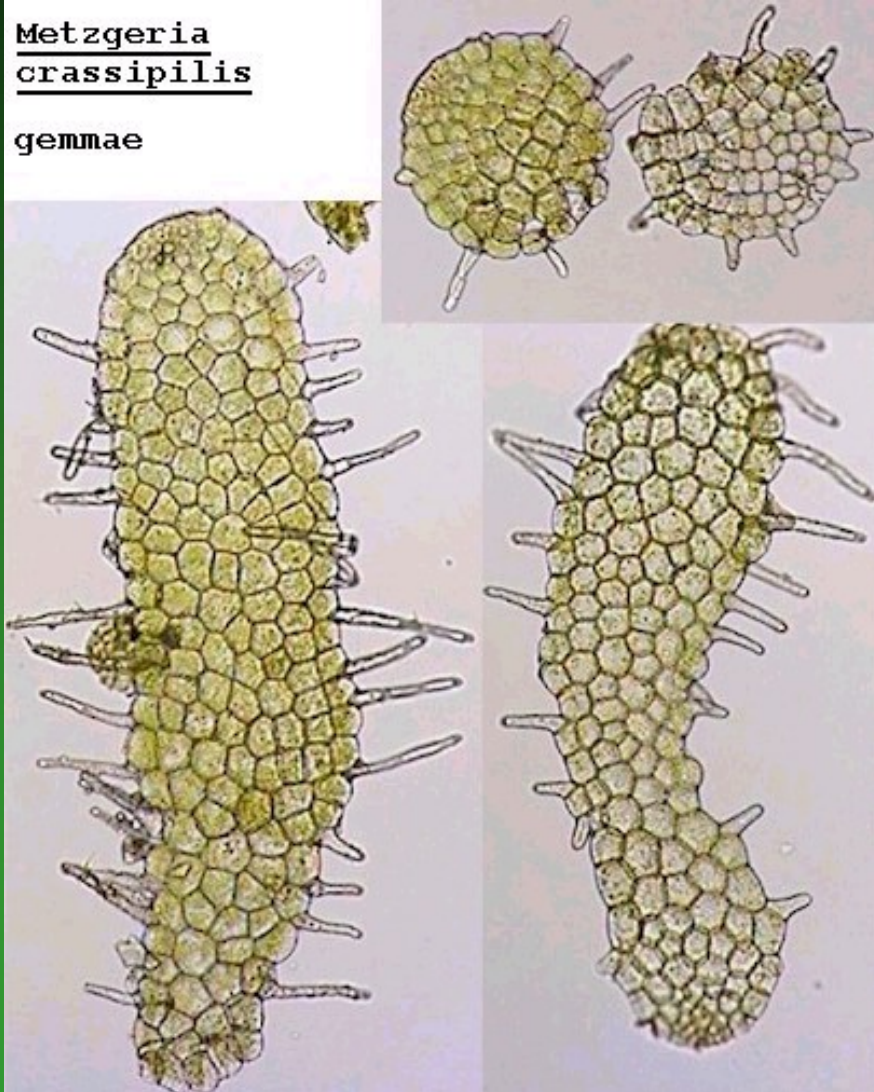

Podtřída *Metzgeriidae*

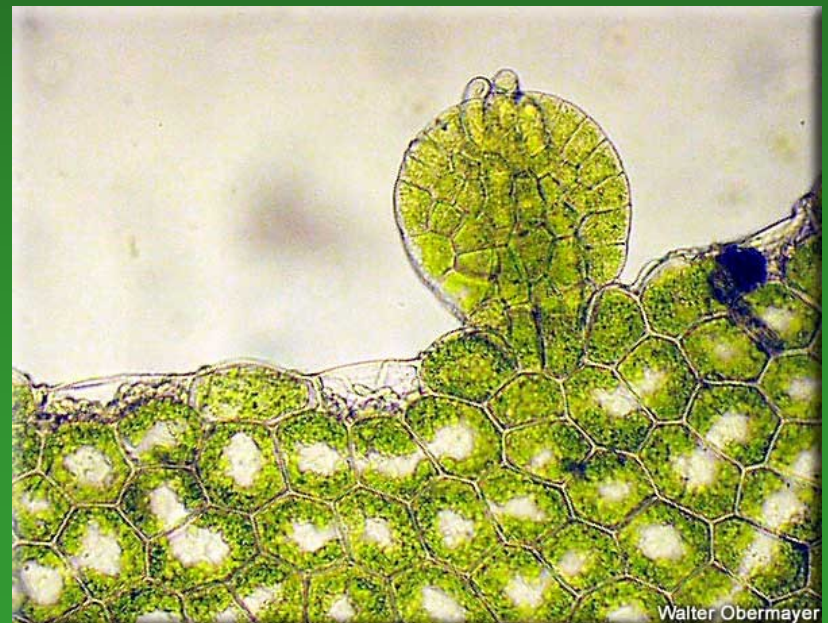
Vegetativní rozmnožovací tělíska se tvoří po obvodu stélkových laloků

Metzgeria
crassipilis

gemmae

Walter Obermayer

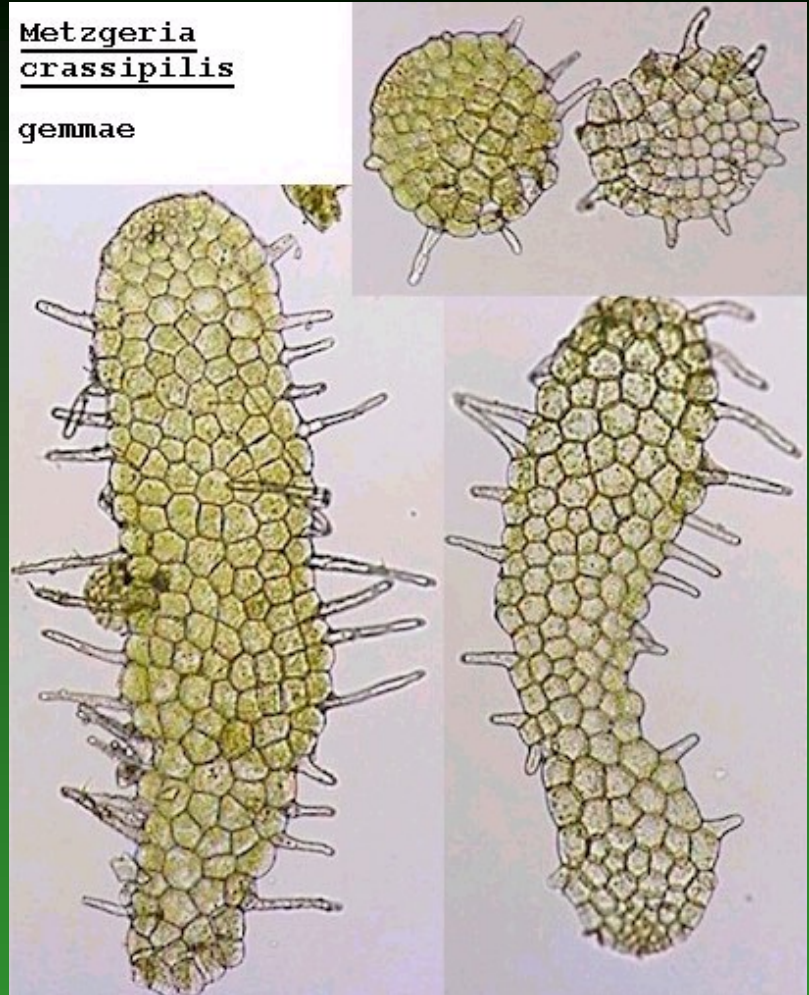
Walter Obermayer

Tak jako *Marchantia* může se i *Metzgeria* množit tělísky vegetativně

Metzgeria fruticulosa

Metzgeria
crassipilis
gemmae

V příhodných podmínkách vyrostou na těliscích rhizoidy a tělíska regenerují v nové stélky.

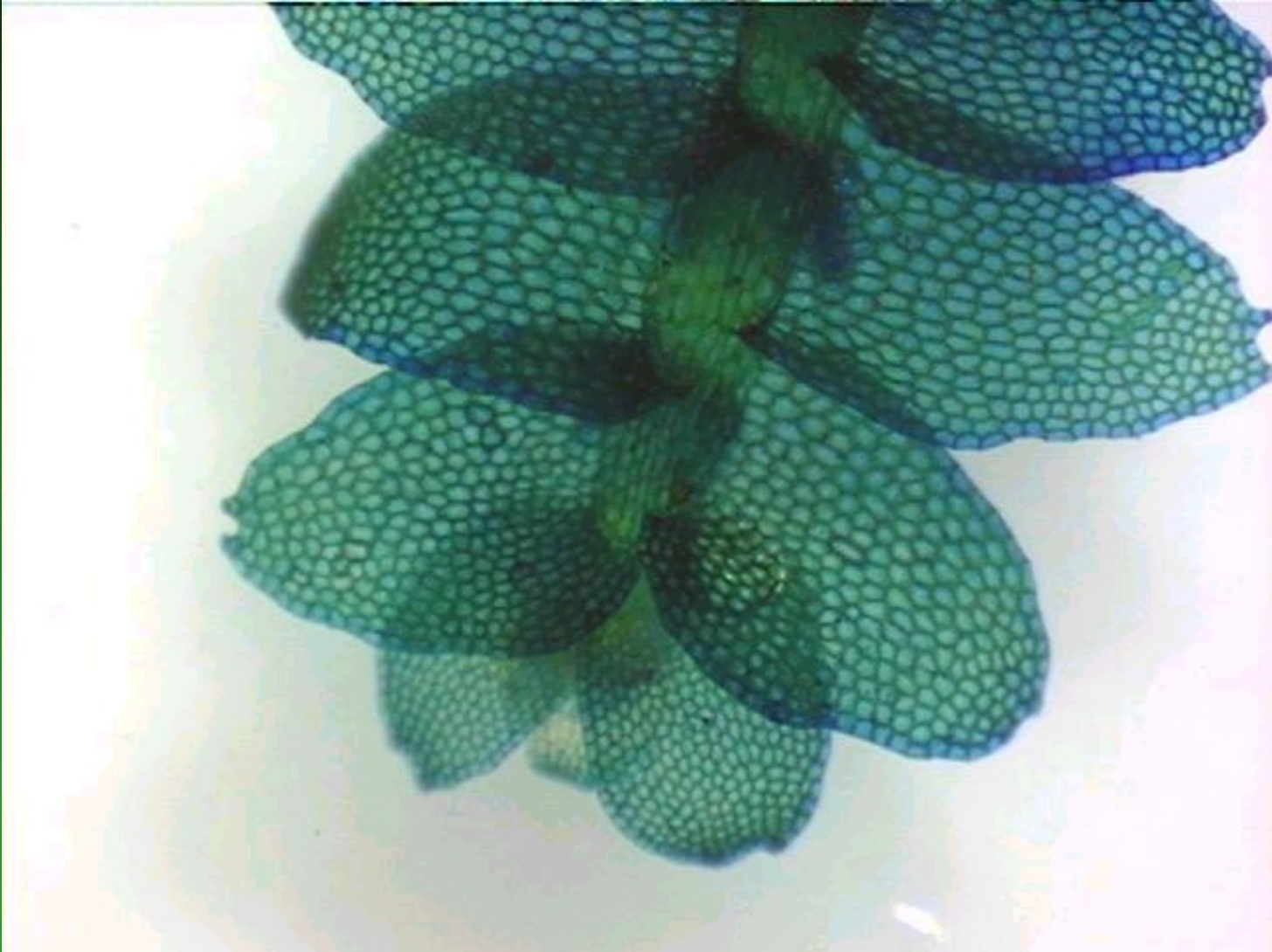
Podtřída *Jungermanniidae* (ca 280/ca 7000), gametofytní stélka foliózní, fyloidy v řadách, ne ve spirále

známější je kaprad'ovka sleziníkovitá (*Plagiochila asplenioides*) – roste na humózních lesních půdách a trouchnivějících lesních stromech.

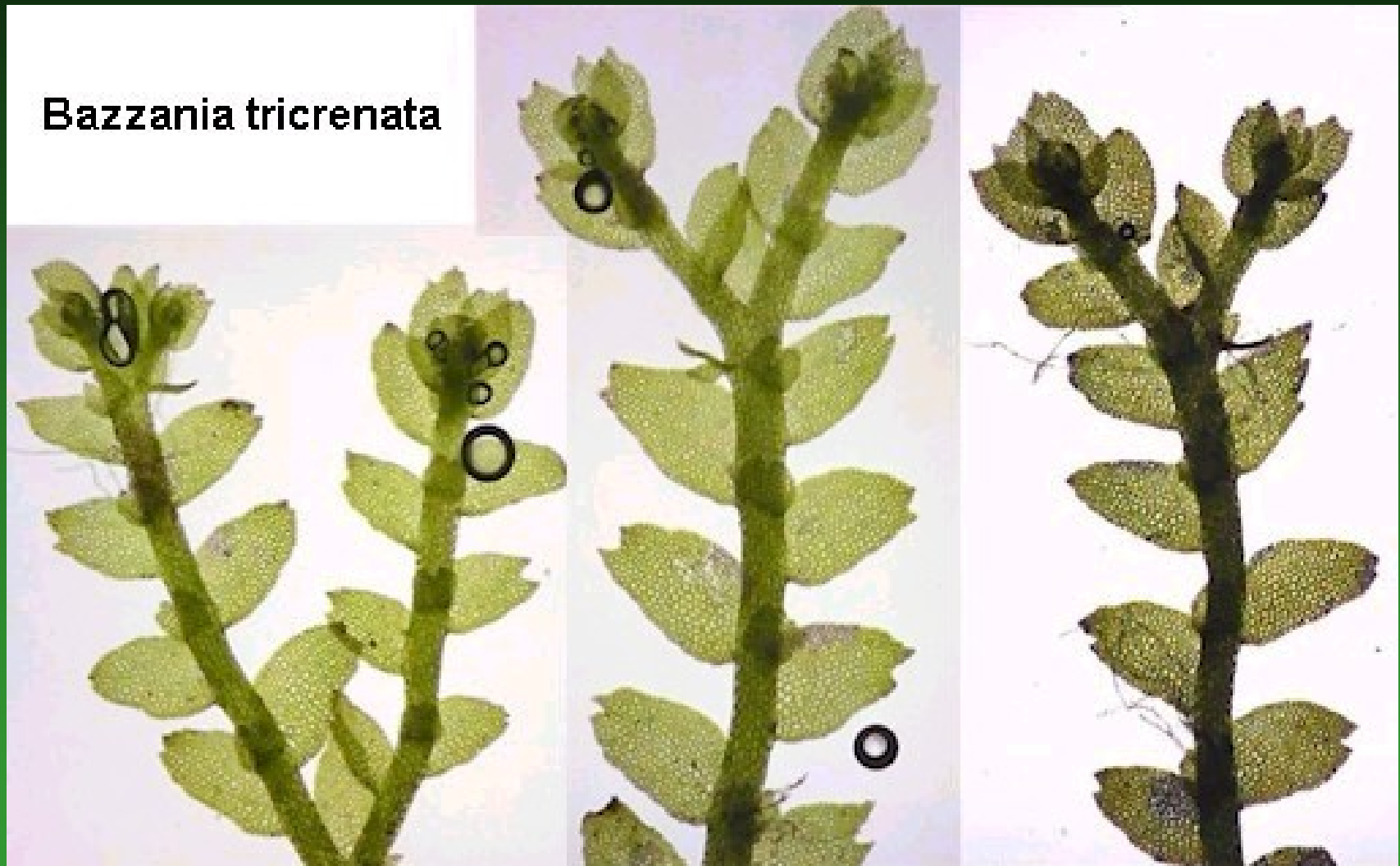

Z hlediska didaktického je *Plagiochila asplenioides* vhodným objektem pro demonstraci rozdílů mezi foliózní játrovkou a mechem např. mikroskopickým srovnáním s podobnými fyloidy u mechu měříku (*Mnium*).

Fyloidy mají **všechny buňky stejnocenné**, bez náznaků vodivých či mechanických pletiv, která se vyskytují u mechů

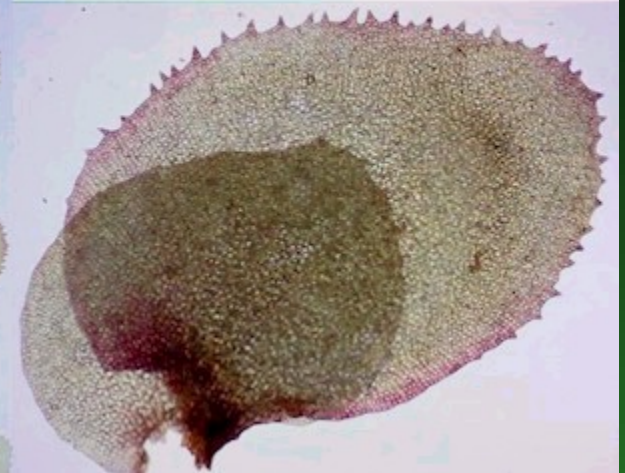
Fyloidy jsou také obvykle uspořádané **ve 3 řadách** -
v jedné břišní a dvou bočních

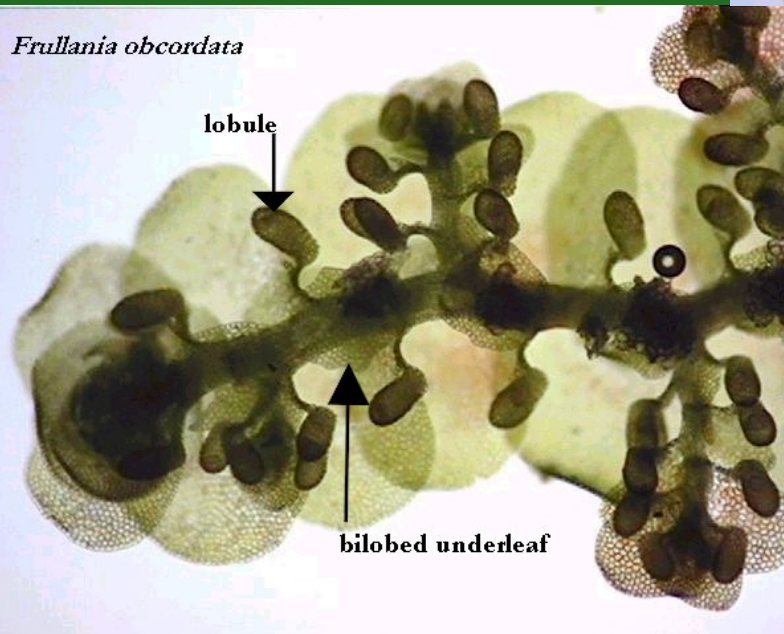
Lístky často
rozdělené ve dva
laloky

complicate-bilobed leaves of Scapania where dorsal lobe is smaller than the ventral lobe

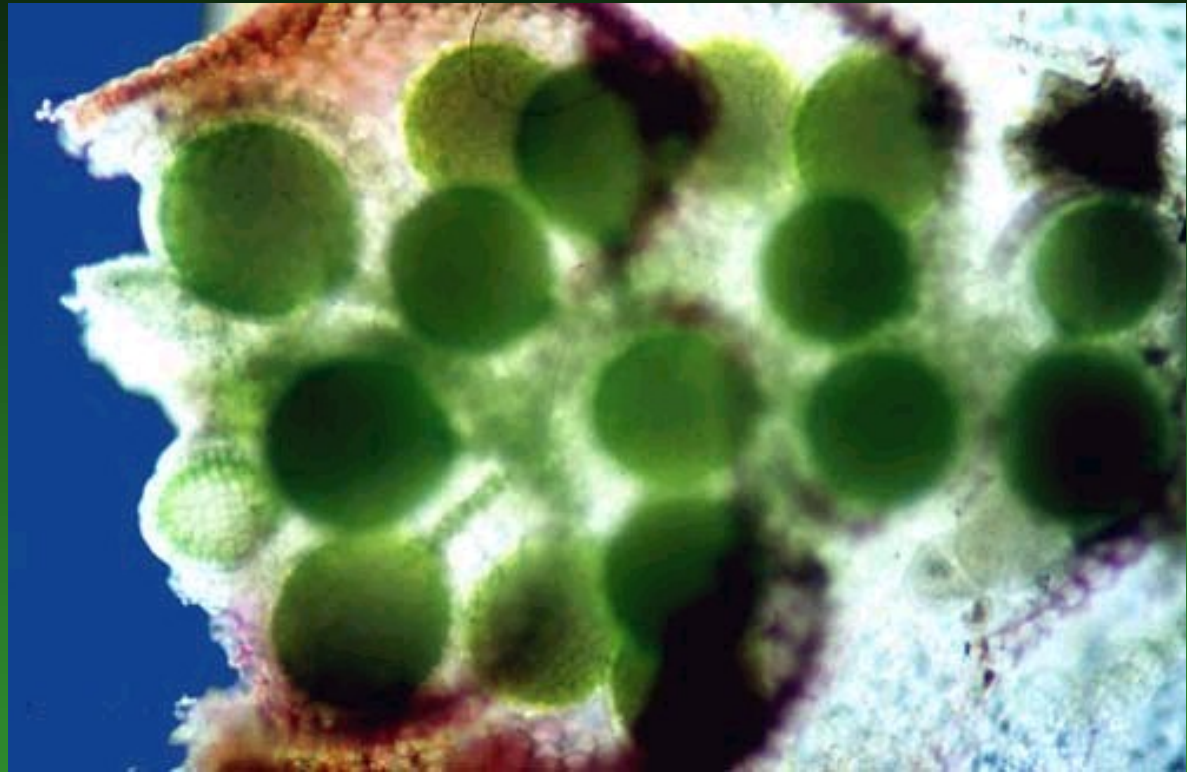
Frullania obcordata

Gymnocolea inflata

Antheridia mohou být také **stopkatá** ve shlucích v paždí
fyloidů

Lophozia capitata

Štět bělavý,

tvořený hyalinními
tenkostěnnými
parenchymatickými
buňkami;

při dozrání velmi
krátká, chráněná game-
tofytem;

po dozrání se buňky
20× prodlužují;

po vyprášení tobolky
seta rychle uvadá a
usychá.

David Webb

Játrovky a mechy skoro nic nežere, ale najdou se výjimky:

játrovky žerou brouci
rodu *Byrrhus*

roztoči rodu
Eustigmaeus sají
obsah z buněk
játrovek

tobolky mechů zobou
kuřata bělokura
sněžného *Lagopus
lagopus*

vodní mechy žerou larvy
chrostíků *Zelandopsyche
ingens*

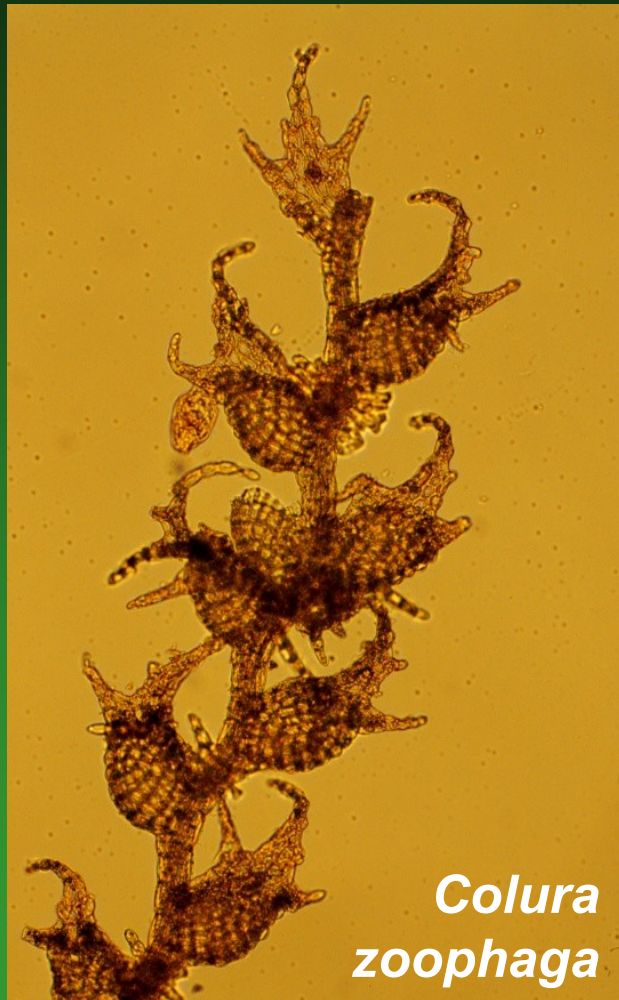

měříky žerou larvy
tiplice *Tipula
oropezoides*

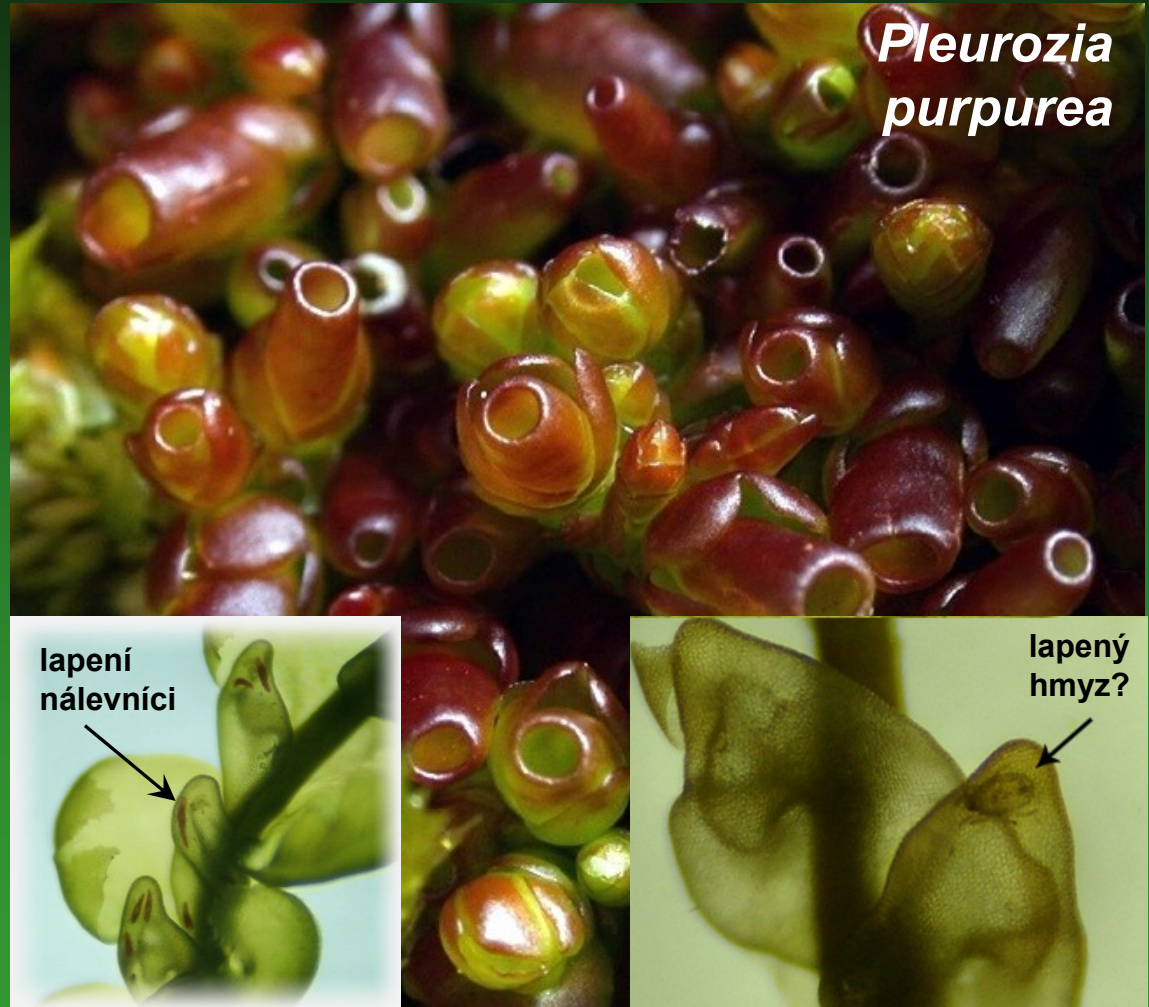

různé mechy
žere ploštica
Acalypta nigrina

Masožravost jätrovek! u rodů *Colura* a *Pleurozia* - kromě normálních fyloidů i modifikované srůstající v „podtlakové“ dvoukomorové pasti se záklopkou schopné při podráždění nasát nálevníky

Africká pohoří

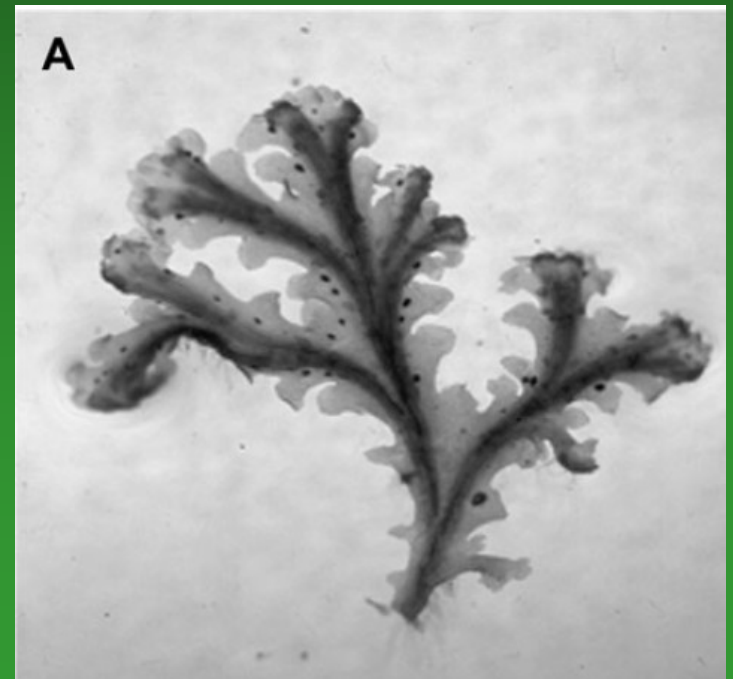
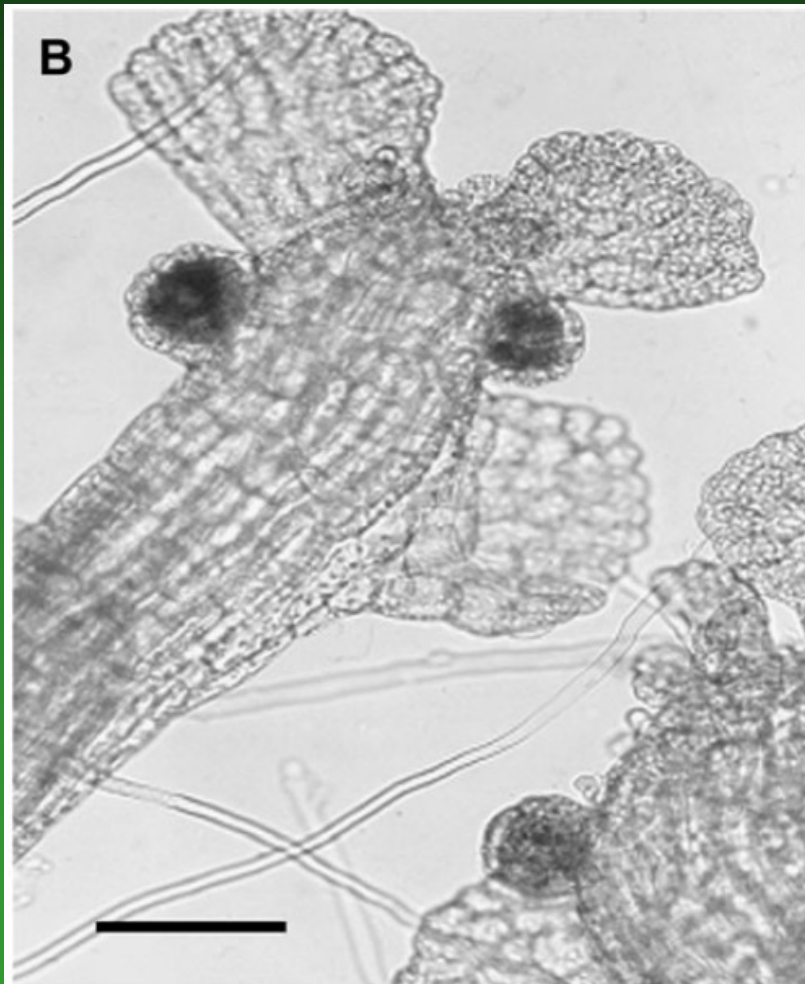

Sev. Evropa, Amerika, JV Asie

Podobně jako hlevíky i některé
jatrovky si „ochočily“
endosymbiotické sinice

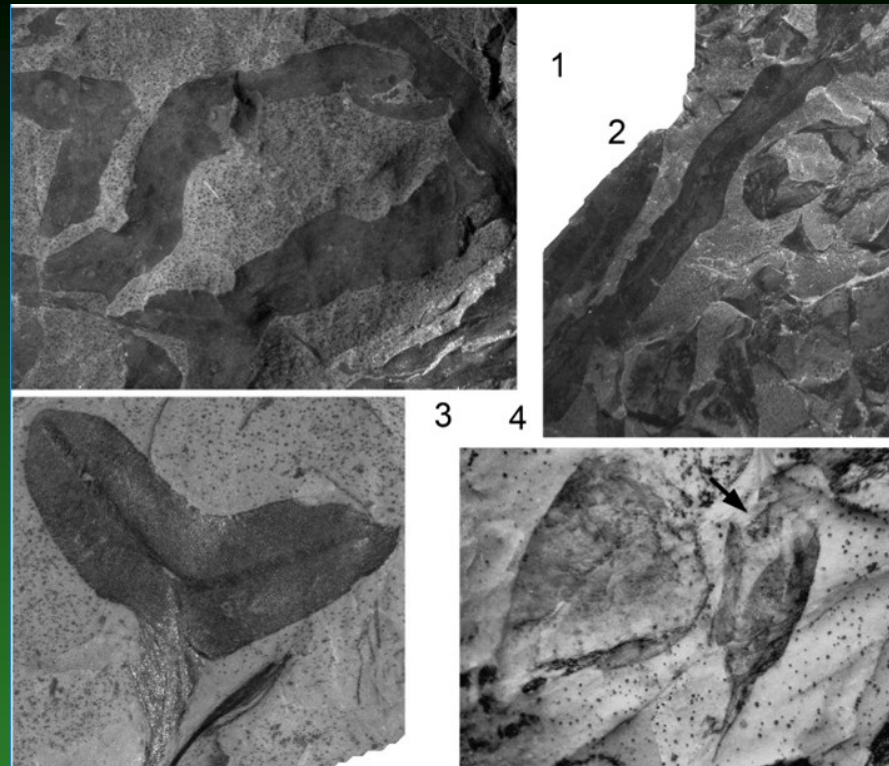
jamuška drobná *Blasia pusilla*

Nejstarší fosílie jätrovek ze
středního devonu

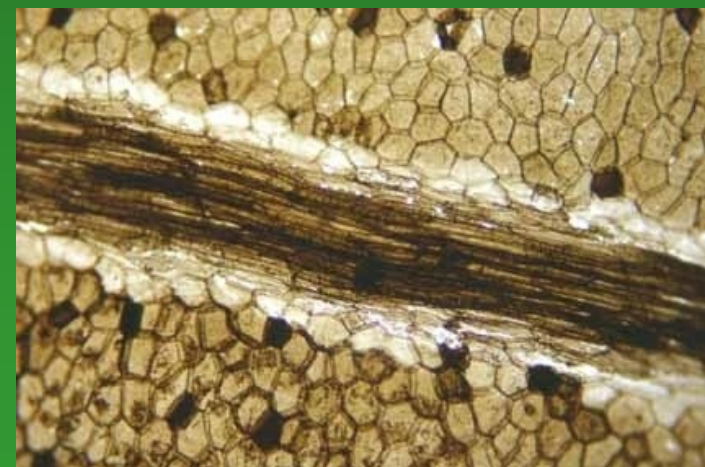
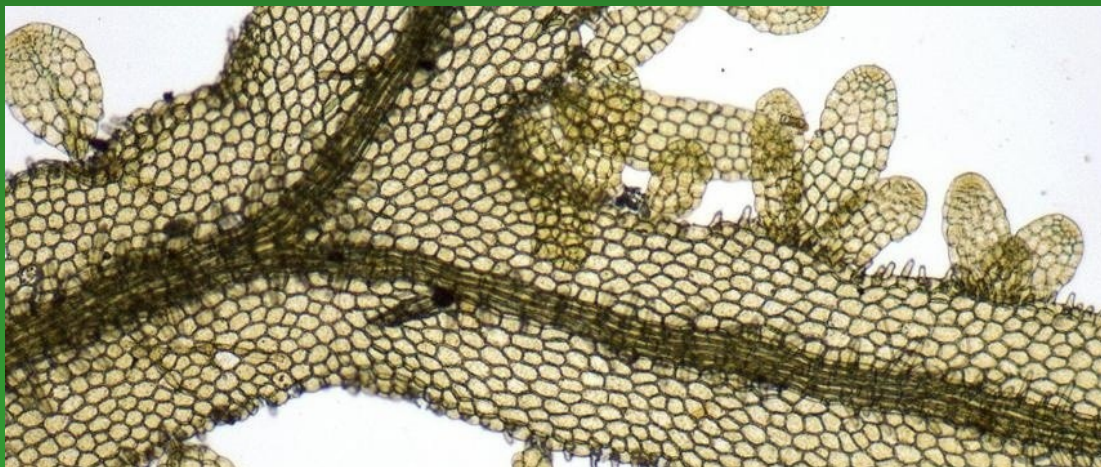
390 milionů let BP

(objeveny v USA v roce
2008)

Recentní *Metzgeria furcata*

Fosilní *Metzgeriothallus sharonae*

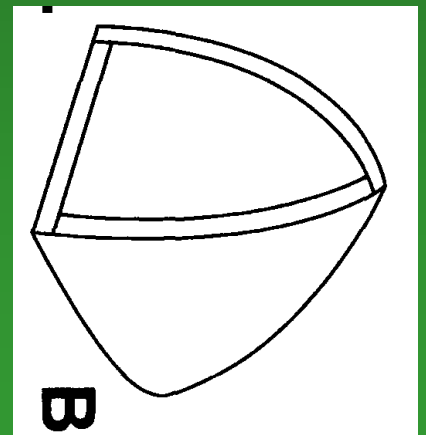
Oddělení *Bryophyta* (mechy)

Oddělení *Bryophyta* (mechy)

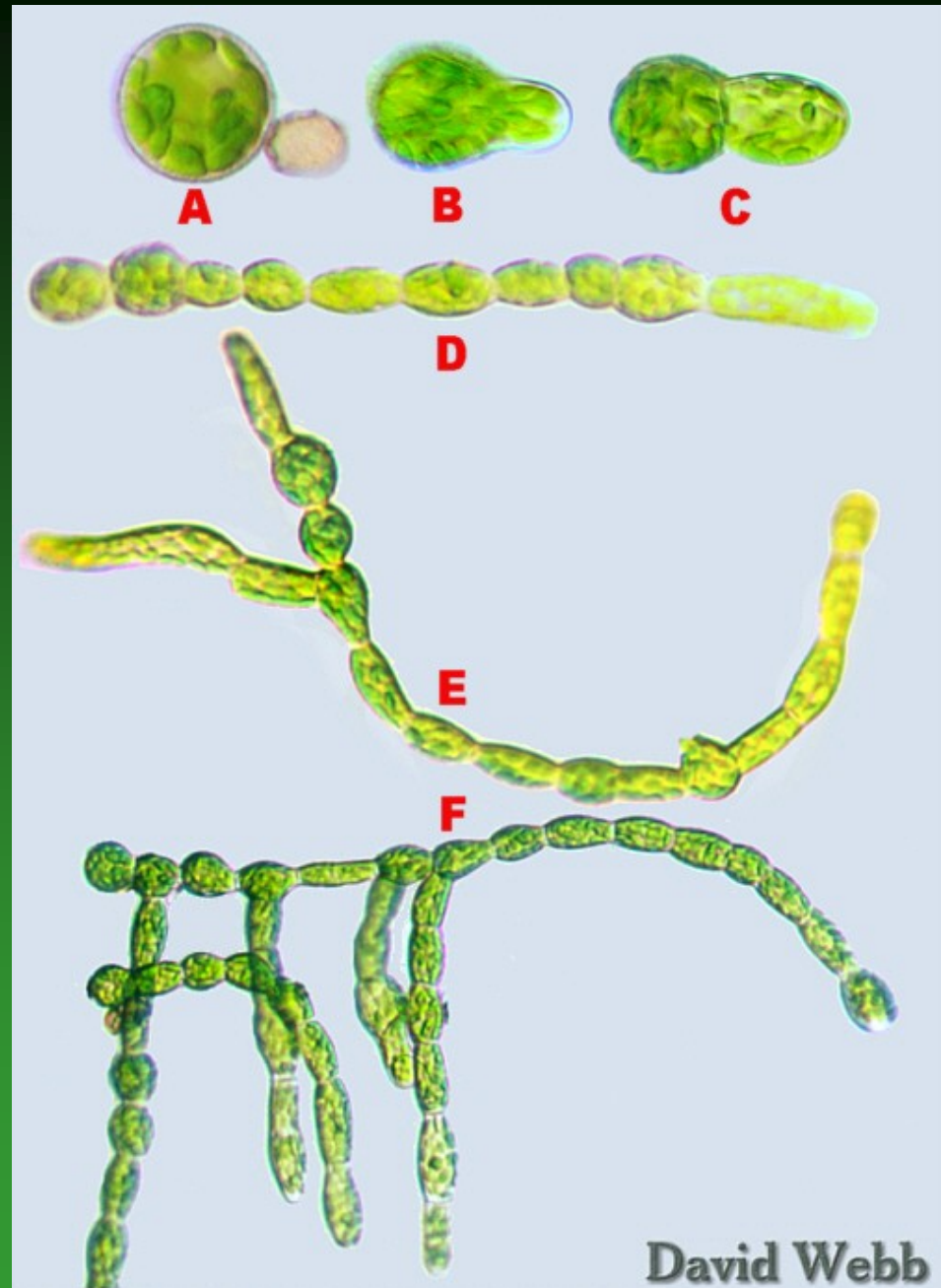
Gametofytní rostlinka vždy diferencovaná na lodyžku (kauloid) a lístky (fyloidy), většina zástupců má také přichytná vlákna (rhizoidy).

Terminála vzrostného vrcholu zpravidla tetraedrická, tj. odděluje buňky do tří směrů.

(3) **protonema**,
obvykle vláknitého
charakteru.

Primárně vzniká
vyklíčením ze spóry,
sekundárně z
gametofytních
mechových rostlin

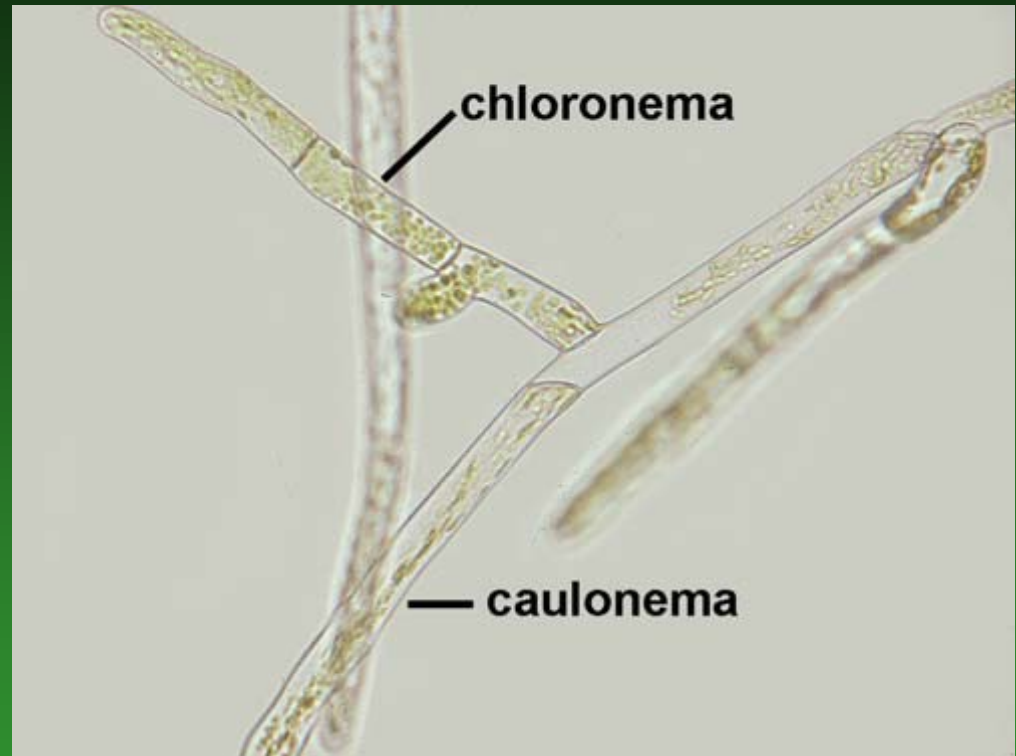

David Webb

Anatomická specializace mechů již na úrovni protonematu:

chloronemální filamenta s
bezbarvou stěnou,
s příčnými přepážkami,
rostou horizontálně i
vertikálně

kaulonemální filamenta s
červenohnědě
pigmentovanou stěnou,
s šikmými přepážkami,
rostou častěji horizontálně

Mechové prvoklíčky mohou vytvářet několik mm silné plstnaté svěže nebo tmavě zelené povlaky na hladké obnažené půdě lesních cest nebo v lesních příkopech.

= „mechové podhoubí“

Na kaulonemálních filamentech vznikají **hlízkovité pupeny**, z nichž pak vyrůstají vlastní dospělé gametofyty = lodyžky s lístky a rhizoidy.

Z jedné spory tak nevzniká jediná mechová rostlinka, ale klonálně celý souvislý trs.

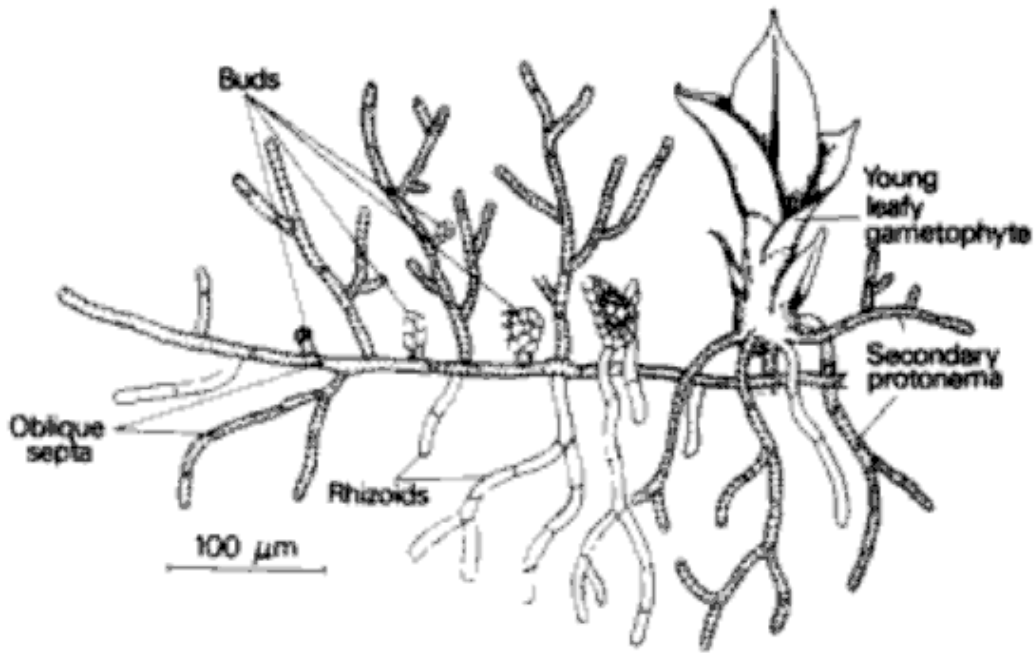
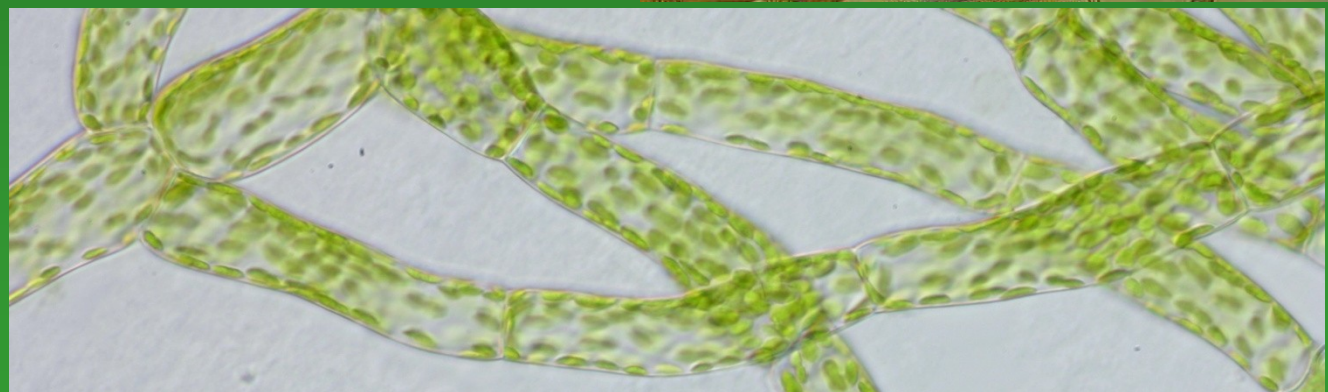
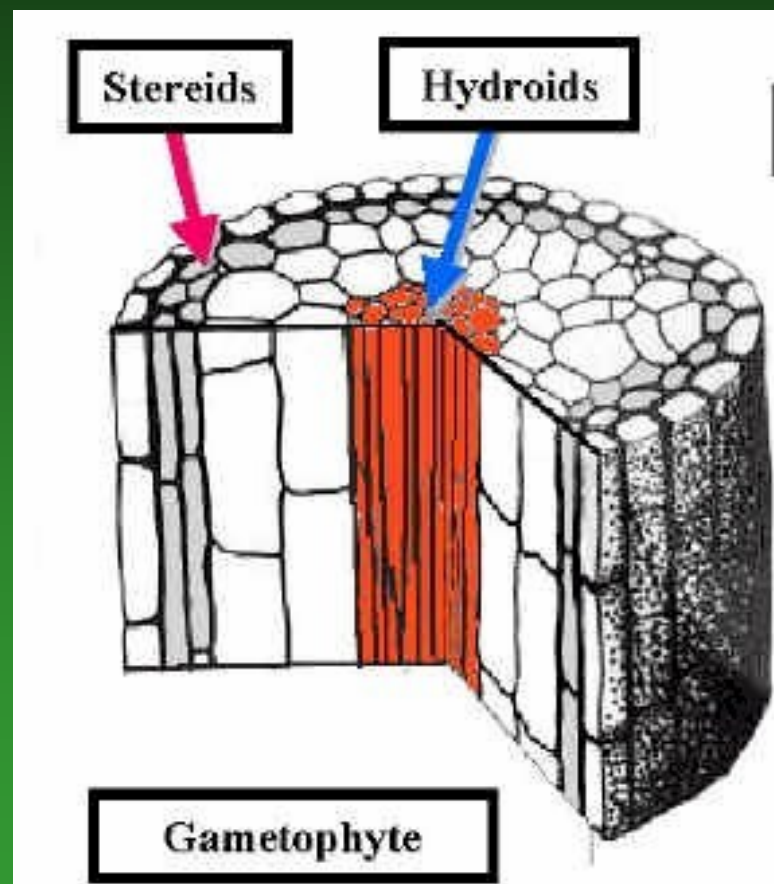
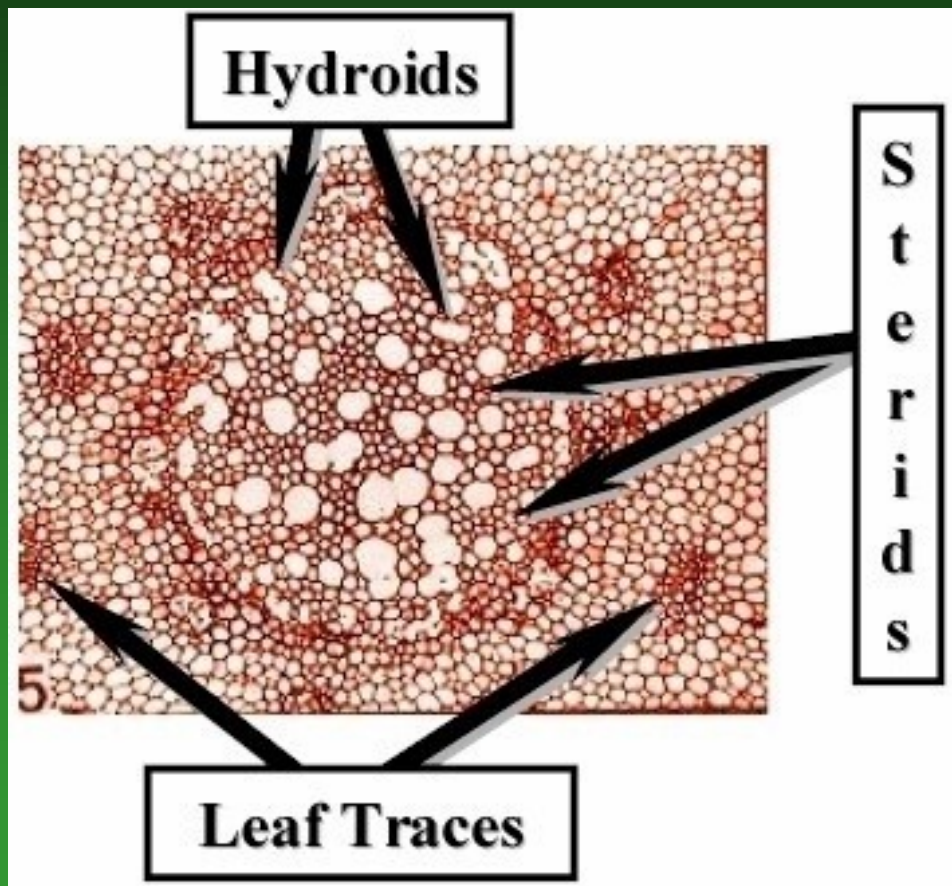

Figure 5.30 *Funaria hygrometrica*. Development of buds on protonema.

V kauloidu na průřezu často patrná **diferenciace buněk** na centrální část tvořenou tenkostěnnými protáhlými vodivými buňkami (**hydroidy**), obklopenými parenchymatickým kortexem a na povrchu vrstvou protáhlých podpurných buněk (**stereidy**) jednoduchou vrstvou silnostěnných epidermálních buněk.

Fyloidy bývají na kauloidu **uspořádány spirálně** a bývají tvořeny jedinou vrstvou buněk.

Protáhlé tenkostěnné **hydroidy**, podporované protáhlými tlustostěnnými **stereidami**, tvoří také **střední žilku fyloidů**

Mnium insigne

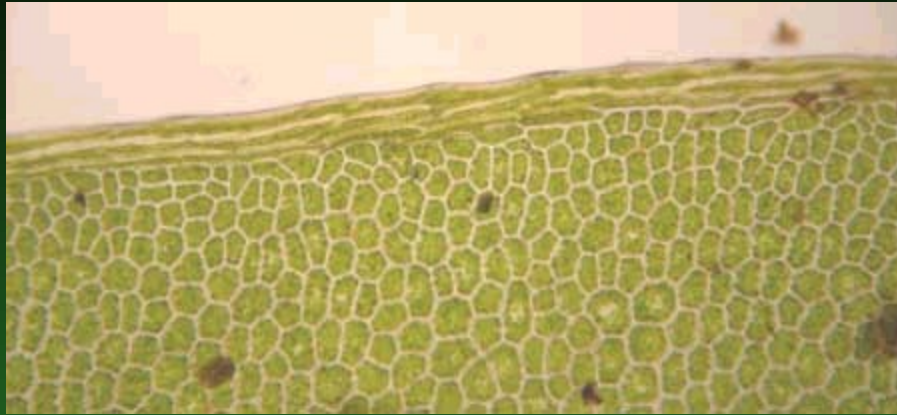

Rhizomnium glabrescens

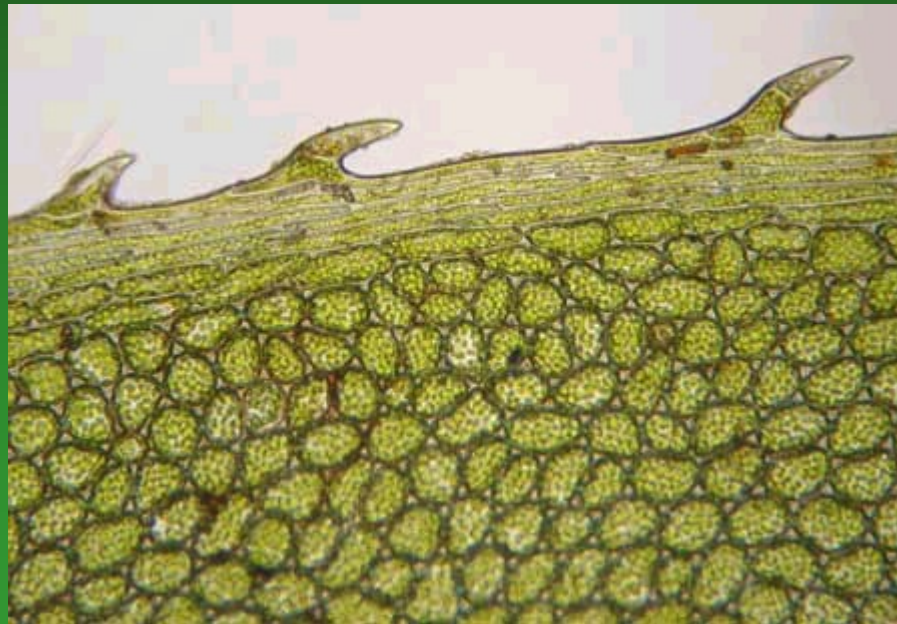

řez středním žebrem

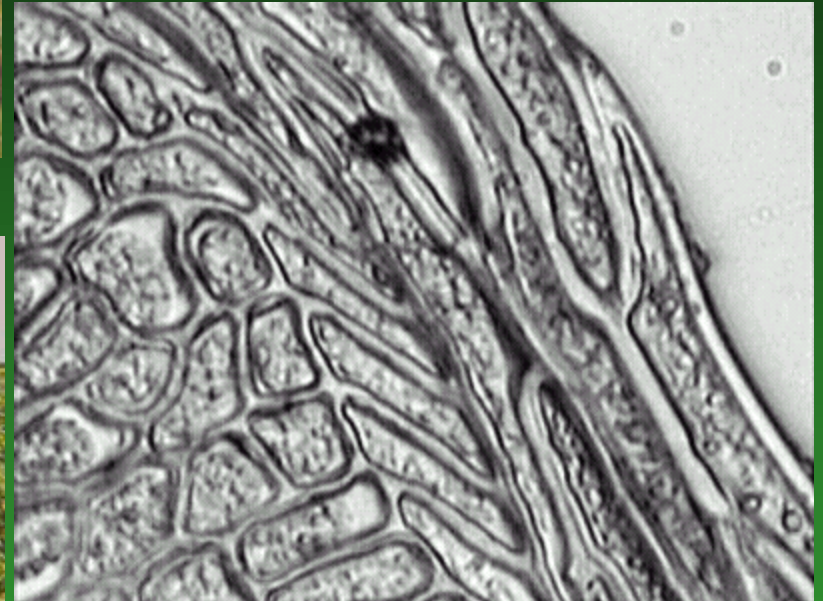
Protáhlé tlustostěnné stereidy zpevňují také okraj fyloidů

Mnium glabrescens

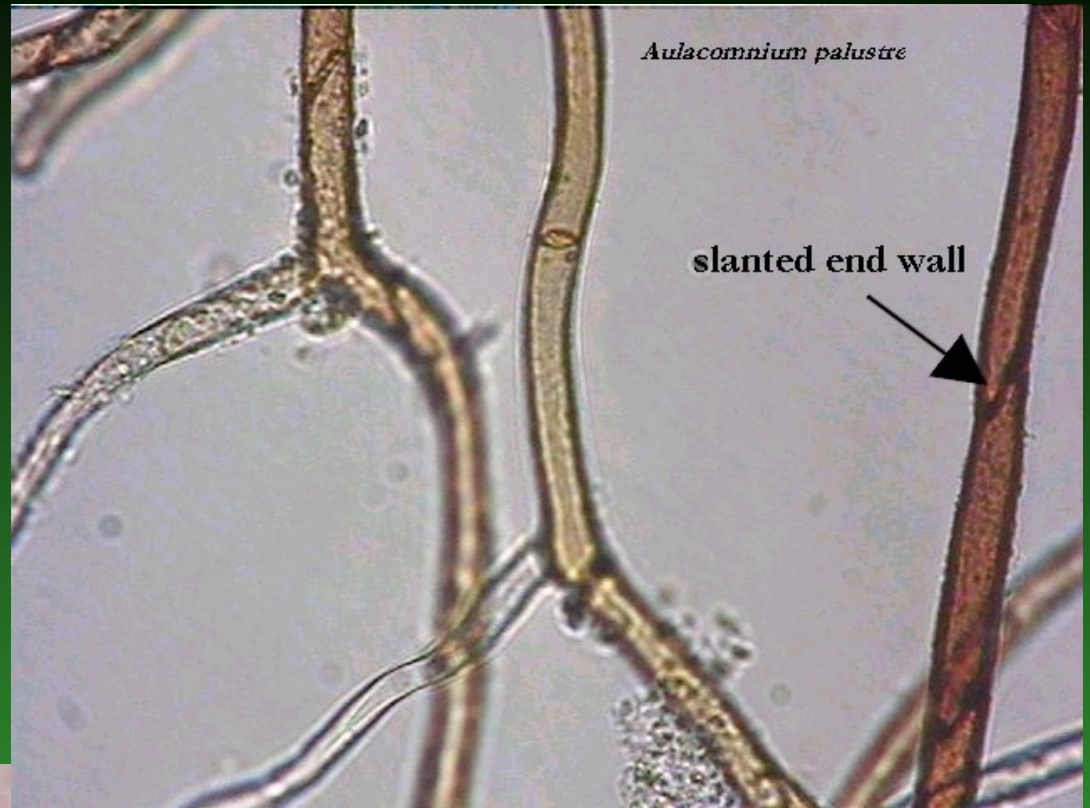
Mnium insigne

Mnium punctatum

(8) rhizoidy zpravidla **mnohobuněčné, větvené** s šikmými mezibuněčnými přepážkami, obvykle **hnědavé** nebo hyalinní.

rhizoid *Andreaea nivalis*

Rhizoidy najdeme často na bázi kauloidu

Physcomitrella patens

Rhizoidy přijímají podobně jako kořeny vodu s minerálními látkami; absorpci těchto živin však daleko více než rhizoidy zajišťují mechům v svém povrchem fyloidy.

Rostoucí štět (*seta*) protrhává obal archegonia a jeho vrchol chrání zbytek archegonia - čepička;

Noha štětu ukotvena v gametofytu.

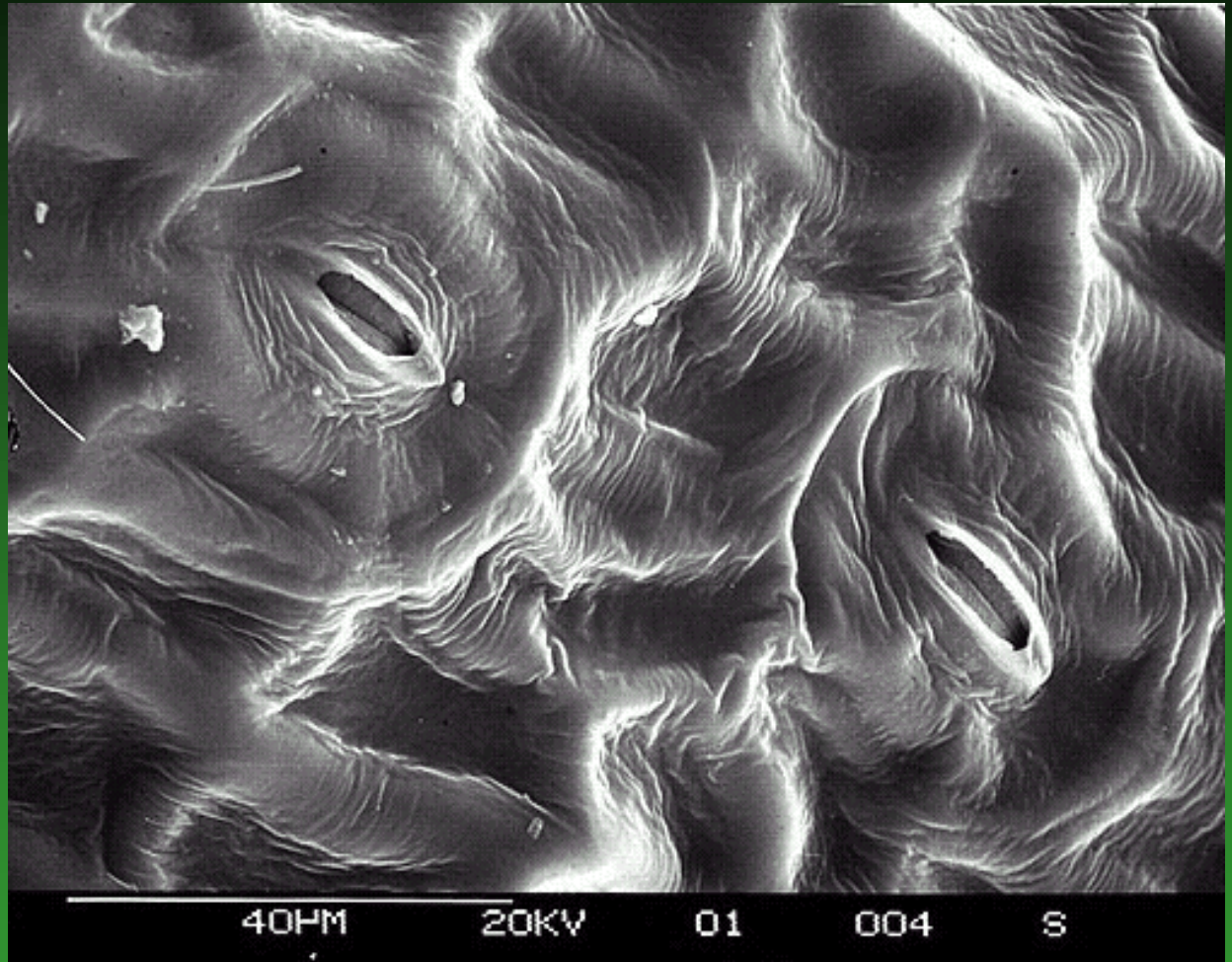
Po dosažení potřebné délky se na vrcholu sety tvoří tobolka (*theca*, *capsula*, *sporangium*).

Růst sporofytu začíná ze zygoty = vaječné buňky oplozené spermatozoidem. Na embryu se nejprve vytvoří spodní část noha (pes) a na její bázi transportní pletivo - **placenta** - převádějící pro růst potřebné organické živiny a vodu z gametofytu do sporofytu.

v epidermální vrstvě mechových tobolek jsou někdy přítomny
pravé průduchy,
povrch sporofytu
je u mechů často
kryt **kutikulou**

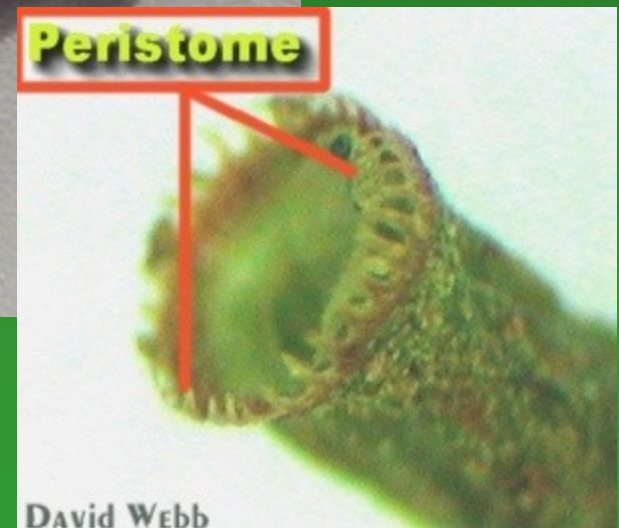
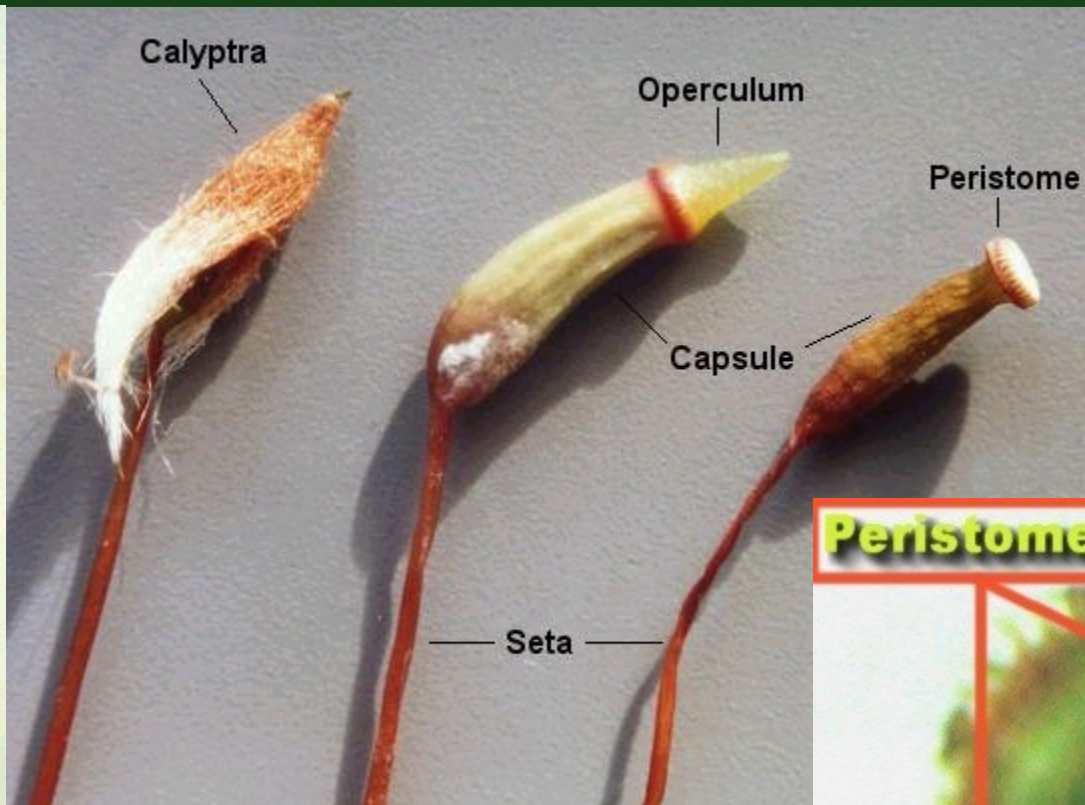

stomata na tobolce *Funaria hygrometrica*

Vnitřek tobolky u nejpokročilejších diferencovaný na **sloupek** (*columella*), výtrusorodou vrstvu (*archesporium*) s výtrusy (*spora*), obústí (*peristom*), víčko (*operculum*), a čepičku (*calyptra* – přetvořený obal archegonia).

columella

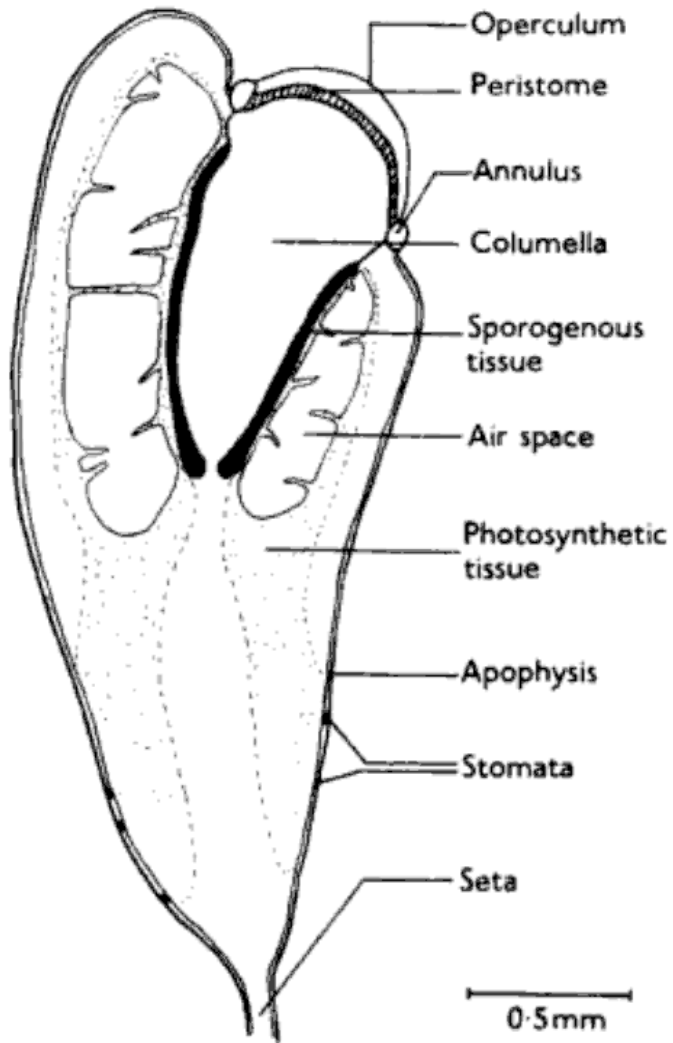
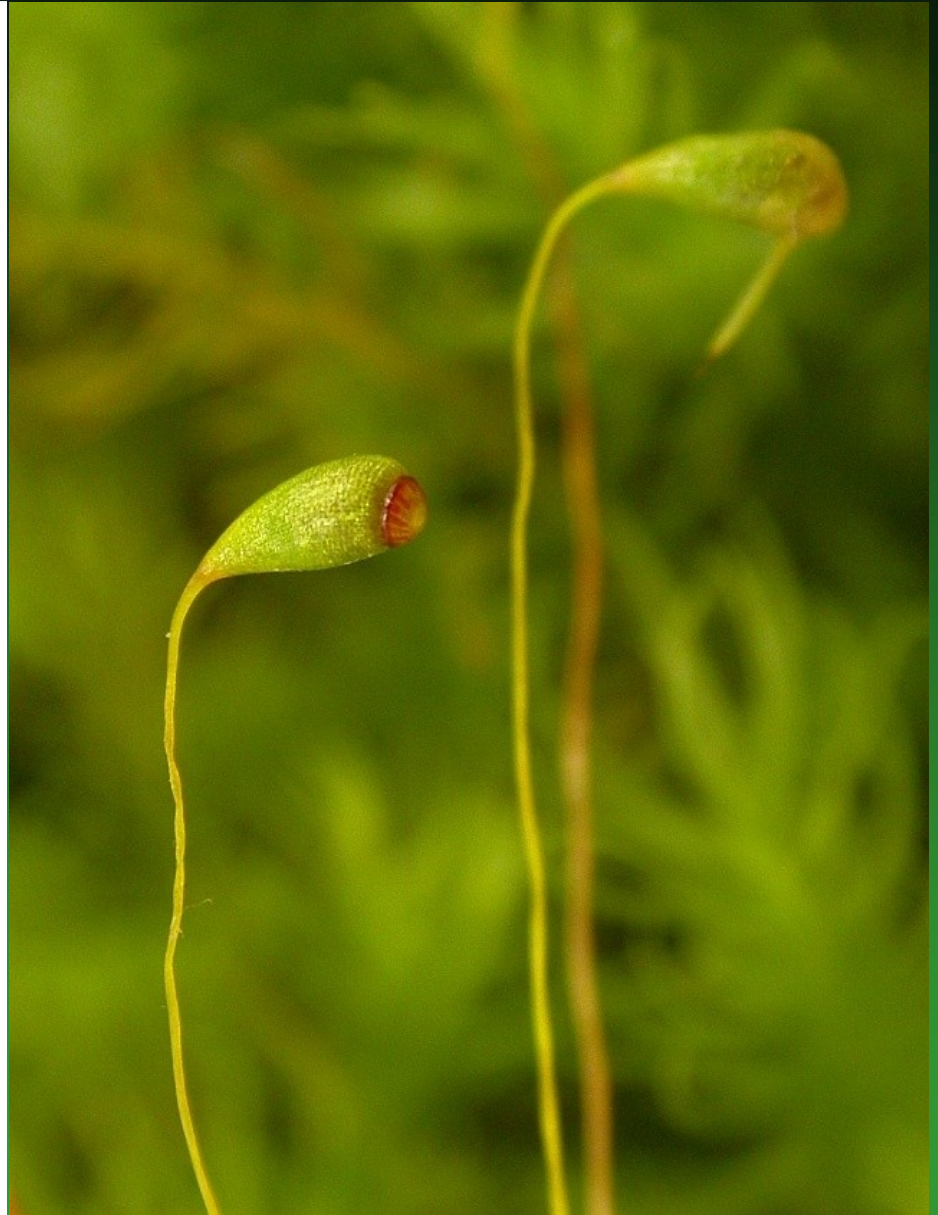
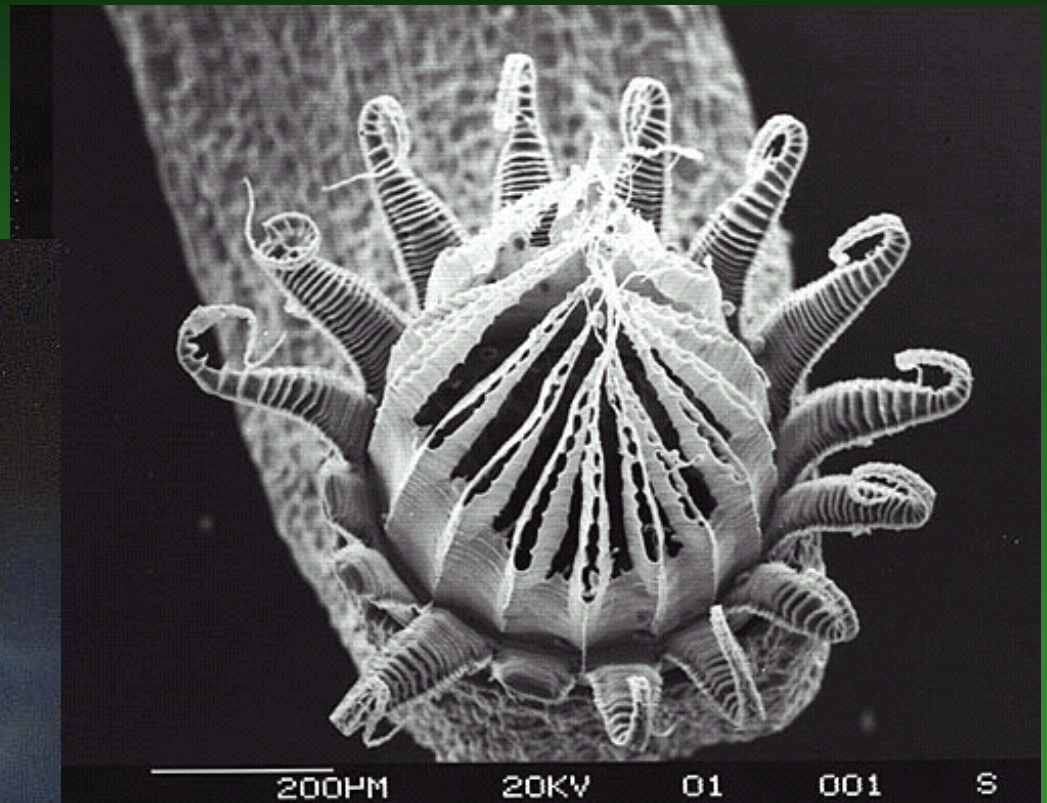

Figure 5.27 *Funaria hygrometrica*. Median longitudinal section of immature capsule.

Po dozrání výtrusů odpadává čepička i víčko, **zuby peristomu** konají **hygroskopické pohyby**, kterými podle počasí (vlhkosti vzduchu) otvírají a zavírají ústí tobolky.

Eurhynchium praelongum -
peristom

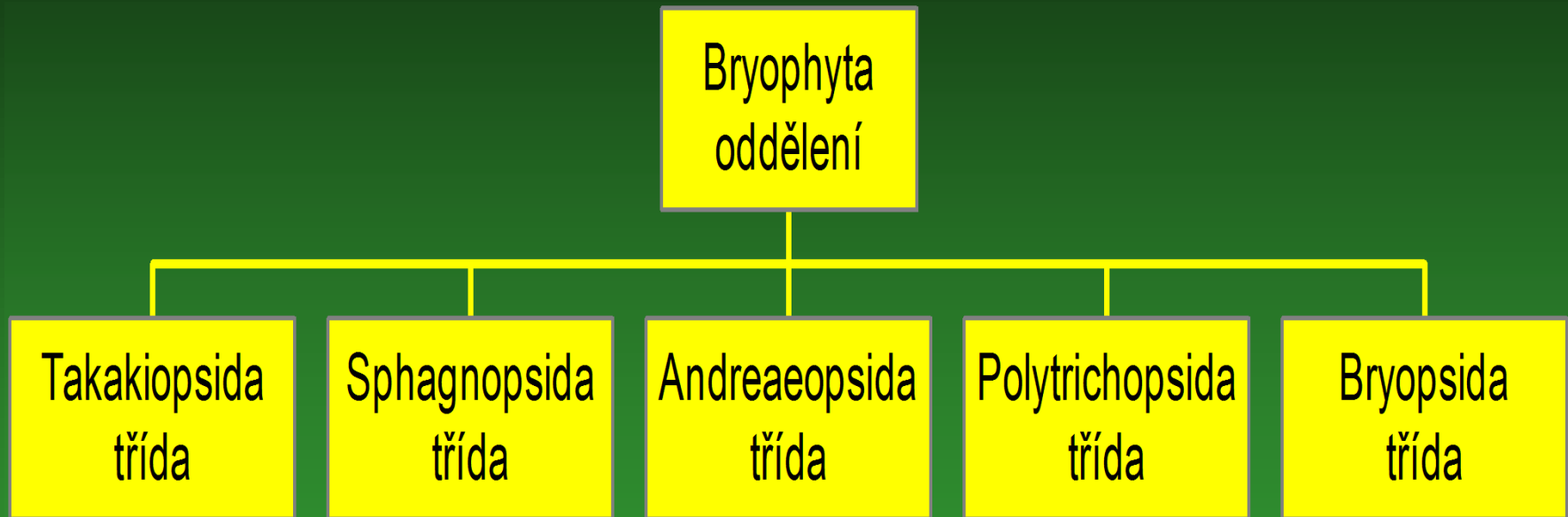

Dicranum scoparium - peristom

Klasifikace mečů

680 rodů / zhruba 10 000 druhů

rozdělených do 5 tříd

1. Třída *Takakiopsida*

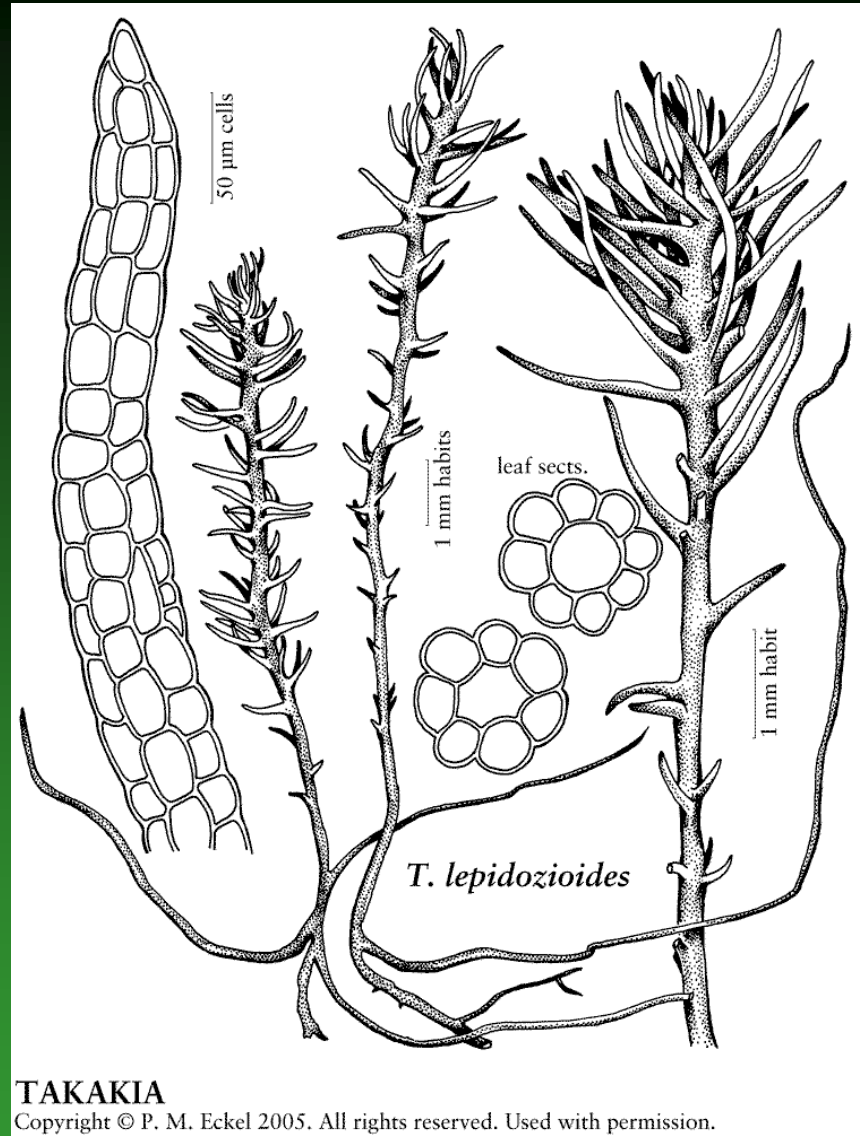
jen rod *Takakia* – Himálaj, Borneo, Japonsko, Aleuty.

- drobné (do 2 cm)
- rhizoidy chybí
- tobolka puká jednou podélnou spirální dehiscencí.
- průduchy chybí
- hydroidy chybí

dříve byly řazeny k játrovkám
po usušení mají skořicovou vůni

u hlevíků a játrovek je mykorrhiza, u
mechů nikdy – ! kromě takakie.

(v) lístky šídlovité, kruhového průřezu, na gametofytu vyrůstají nepravidelně

2. Třída *Sphagnopsida*

- rhizoidy jen na protonematu, jinak chybí
- kauloid svazčitě větvený,
- průduchy chybí (resp. nefunkční)
- hydroidy chybí
- bezžilné fyloidy tvořené **hyalocystami** a **chlorocystami**

(v) protonema frondózní,

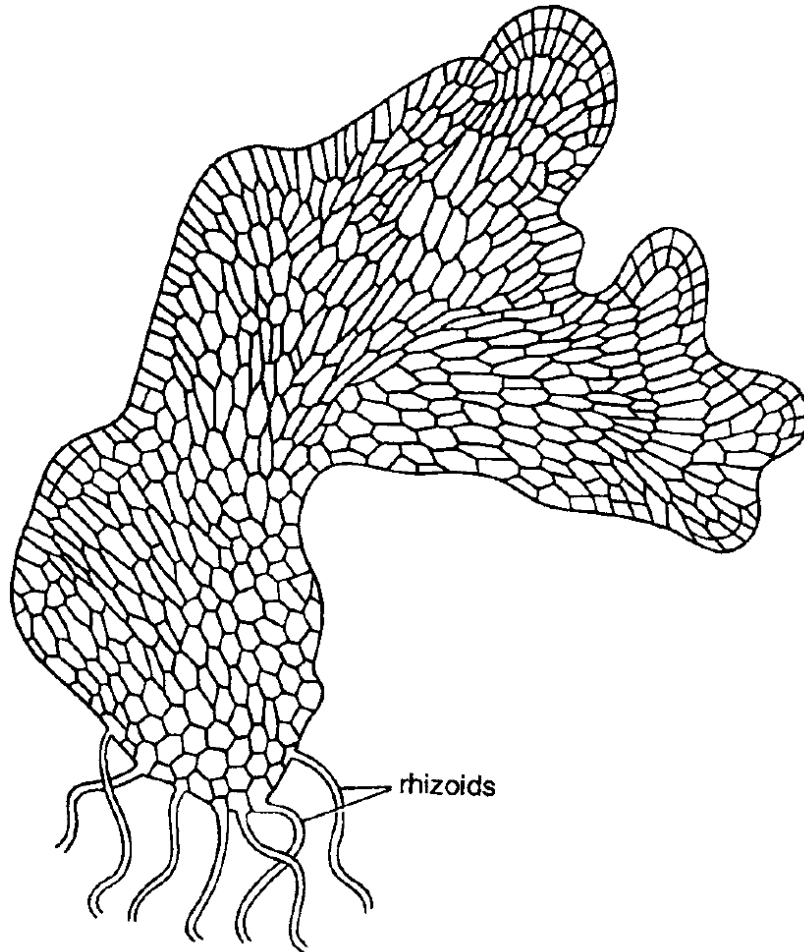
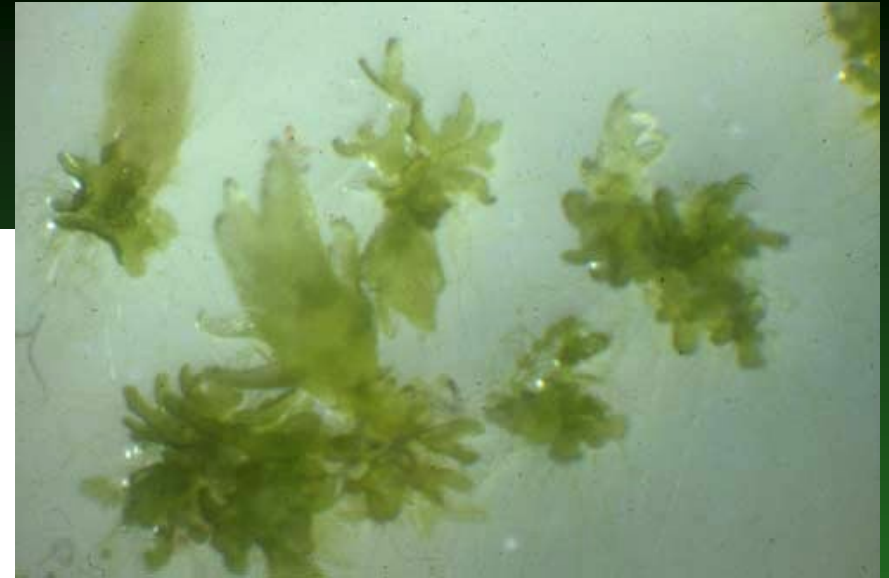

Fig. 9. *Sphagnum*. Thalloid lobed protonema.

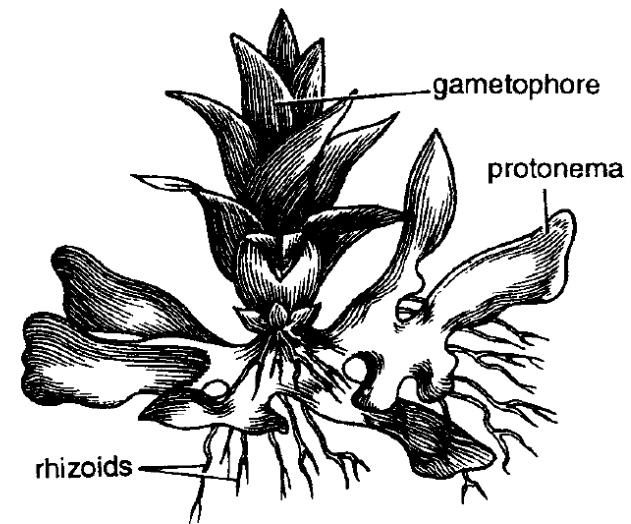
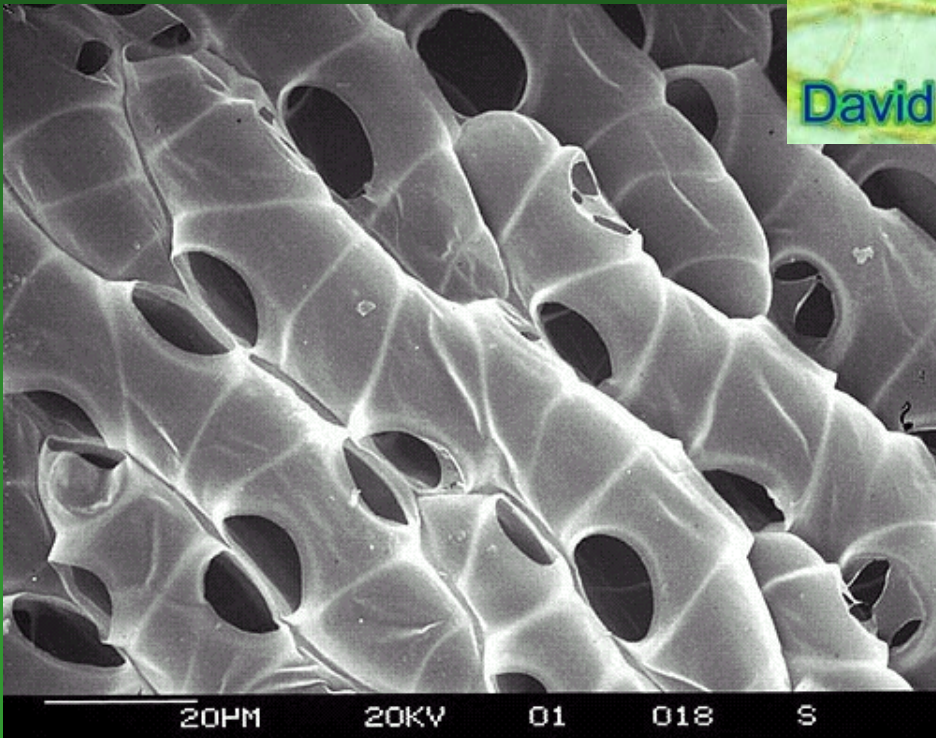
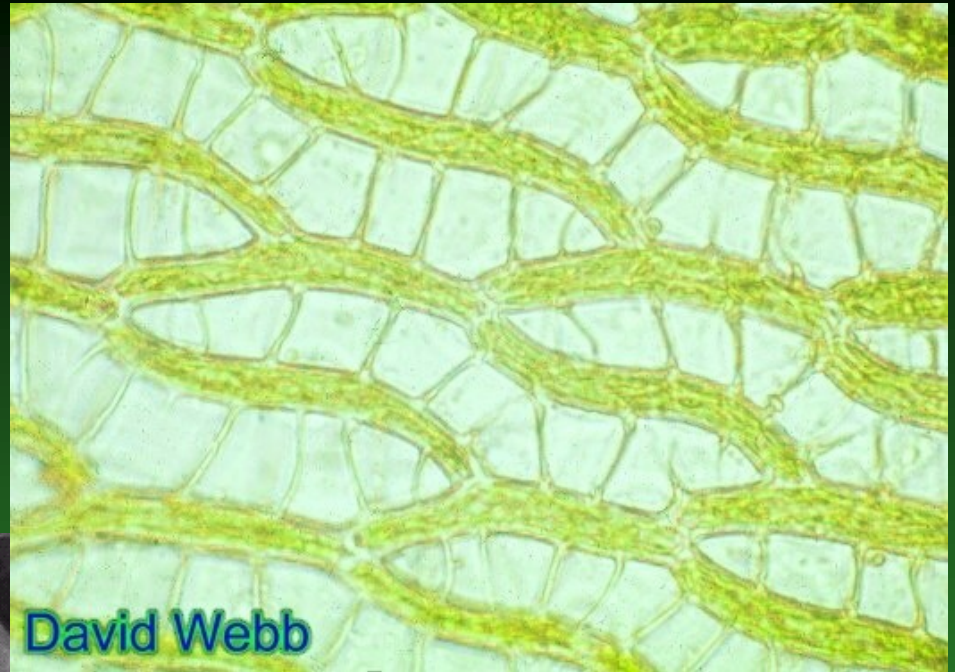

Fig 10. *Sphagnum*. Mature protonema producing a leafy gametophore.

Hyalocysty fungují jako vodní nádrže s četnými otvory, vyztužené lištami, aby při ztrátě vody neztratily tvar. Chlorocysty mají funkci asimilační.

Celý systém funguje jako sací pletivo. Rašeliníky proto nemají rhizoidy, neboť sací funkci přebírají hyalocysty.

Sací schopnost kterou toto pletivo vytváří je přibližně 1 : 20. Slabě dezinfekční účinky, ale především obrovská sací schopnost byly vítanou předností rašeliníkových stélek v dobách, kdy ještě neexistovaly dámské vložky a jiné komerčně vyráběné hygienické pomůcky.

Antheridia kulovitá, stopkatá
vtroušená mezi lístky zkrácených
větévek „hlavičky“,

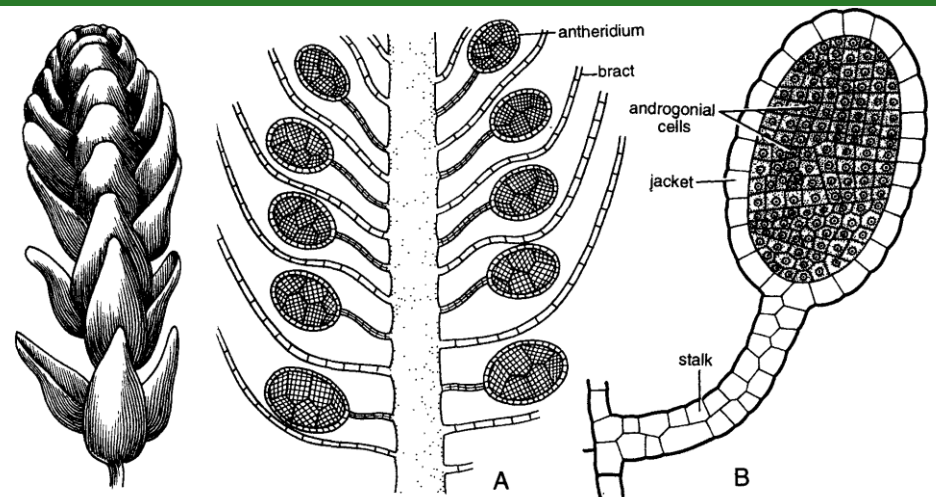
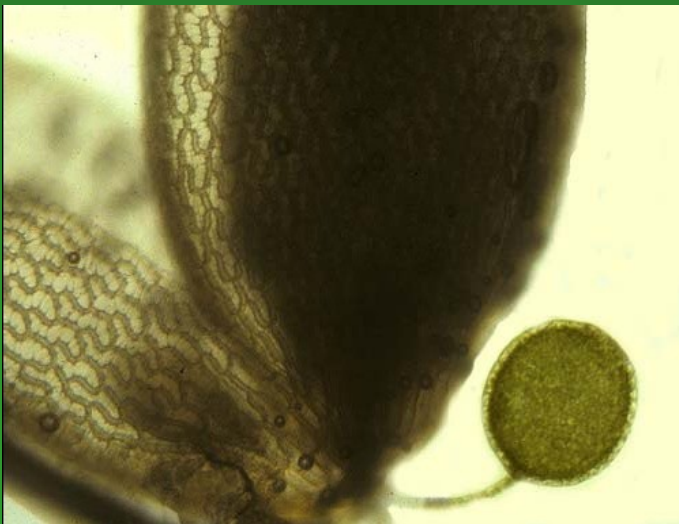

Fig. 5. *Sphagnum*. External features of antheridial branch.

Fig. 6. *Sphagnum*. A. Portion of antheridial branch to show position of antheridia. B. Single antheridium.

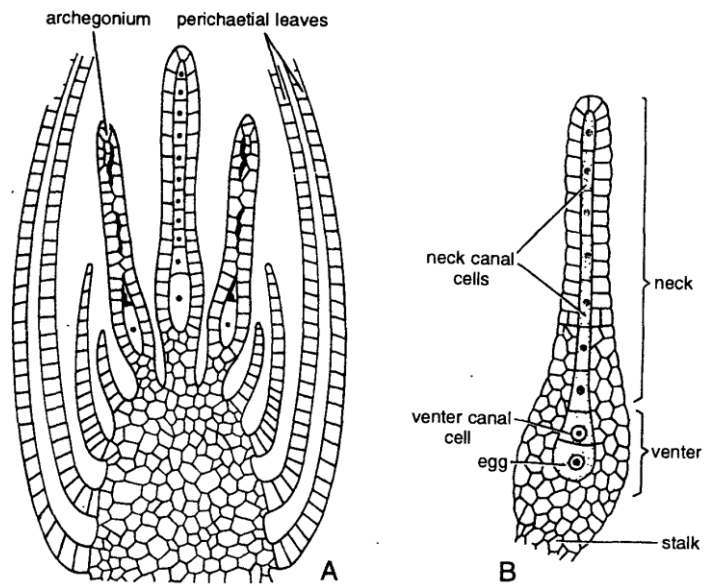
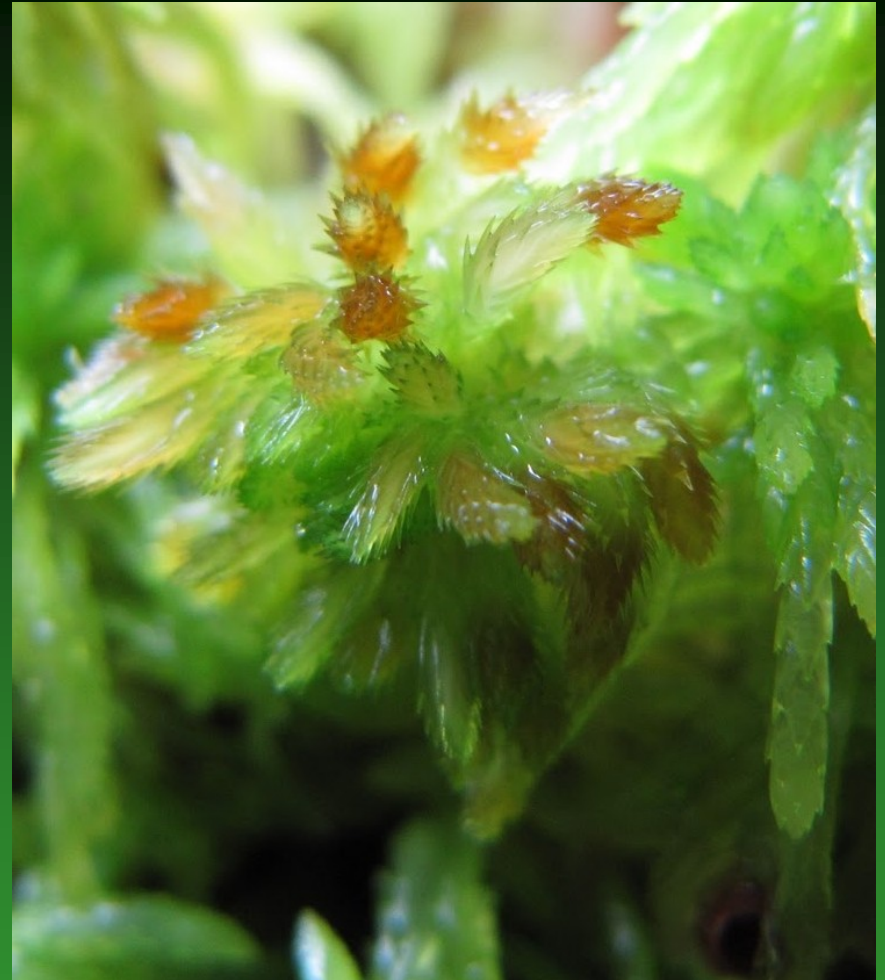

Fig. 7. *Sphagnum*. A. L.S. archegonial branch, B. A single archegonium.

Archegonia

na krátkých stopečkách na
koncích větviček v „hlavičce“

(vi) štět u rašeliníků
prakticky chybí (je
kratinký a schovává
se v pseutopodiu,

Tobolka je kulatá
červenohnědá s
víčkem jak rádiovka,
bez čepičky.

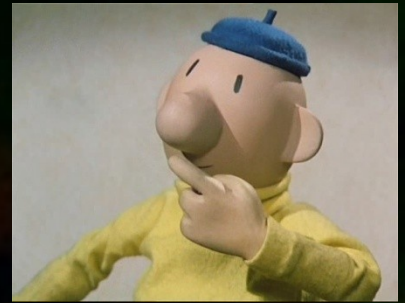
Zelené pseudopodium
= výrůstek
gametofytu nese
tobolku

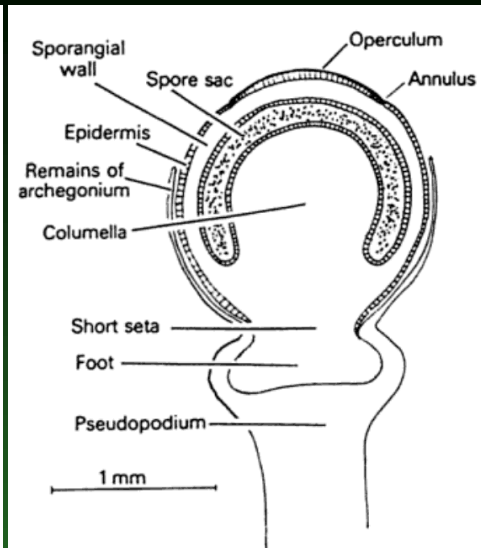
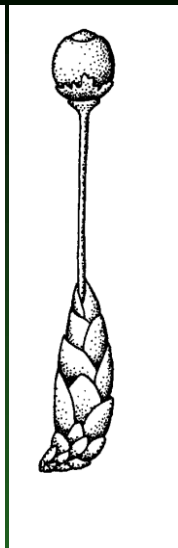
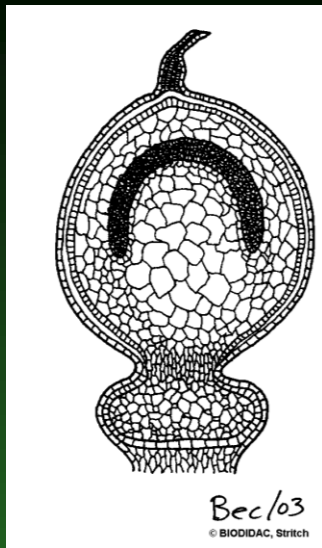

(vi) štět u rašeliníků
prakticky chybí (je
kratinký a schovává
se v pseutopodiu,

Tobolka je kulatá
červenohnědá s
víčkem jak rádiovka,
bez čepičky.

Zelené pseudopodium
= výrůstek
gametofytu nese
tobolku

<http://vimeo.com/13582494>

1. Sesycháním neúplného sloupku vzniká podtlak.
2. Vzduch proniká dovnitř přes propustnou epidermis.
3. Epidermis při seschnutí ztrácí propustnost ale také plochu a tím se zmenšuje objem tobolky.
4. Vzniká přetlak v tobolce (0.4 až 0.6 MPa),
5. Po překročení kritické hodnoty dojde k odtržení (odstřelení) víčka. Tato exploze bývá slyšitelná i na vzdálenost několika metrů.

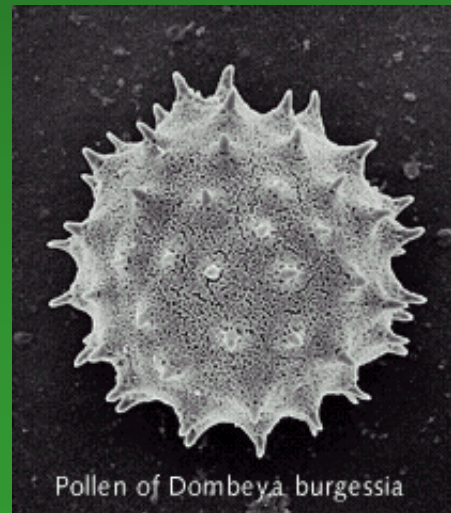
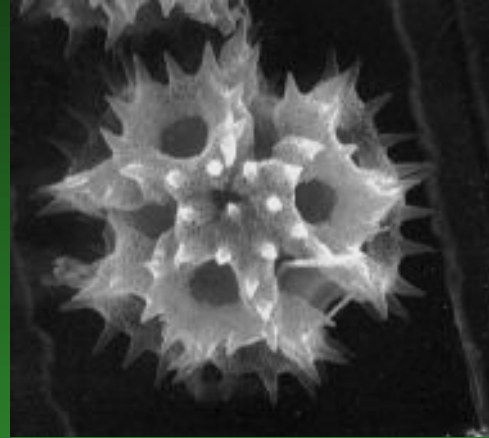
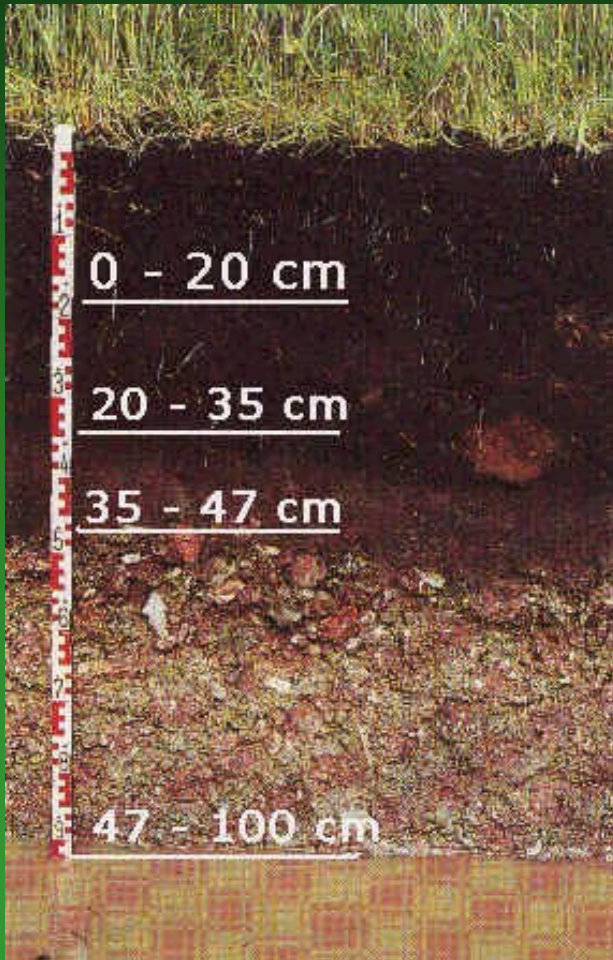
Rašeliniště vznikla v postglaciálu (stará max. 10-12 tisíc let).

Ulmifikace =
rašelinění rozklad
za nepřítomnosti
vzduchu
(v minulosti
pokračovala
karbonizací =
uhelnatěním

Porosty rašeliníků pokrývají zhruba 1% povrchu souše.

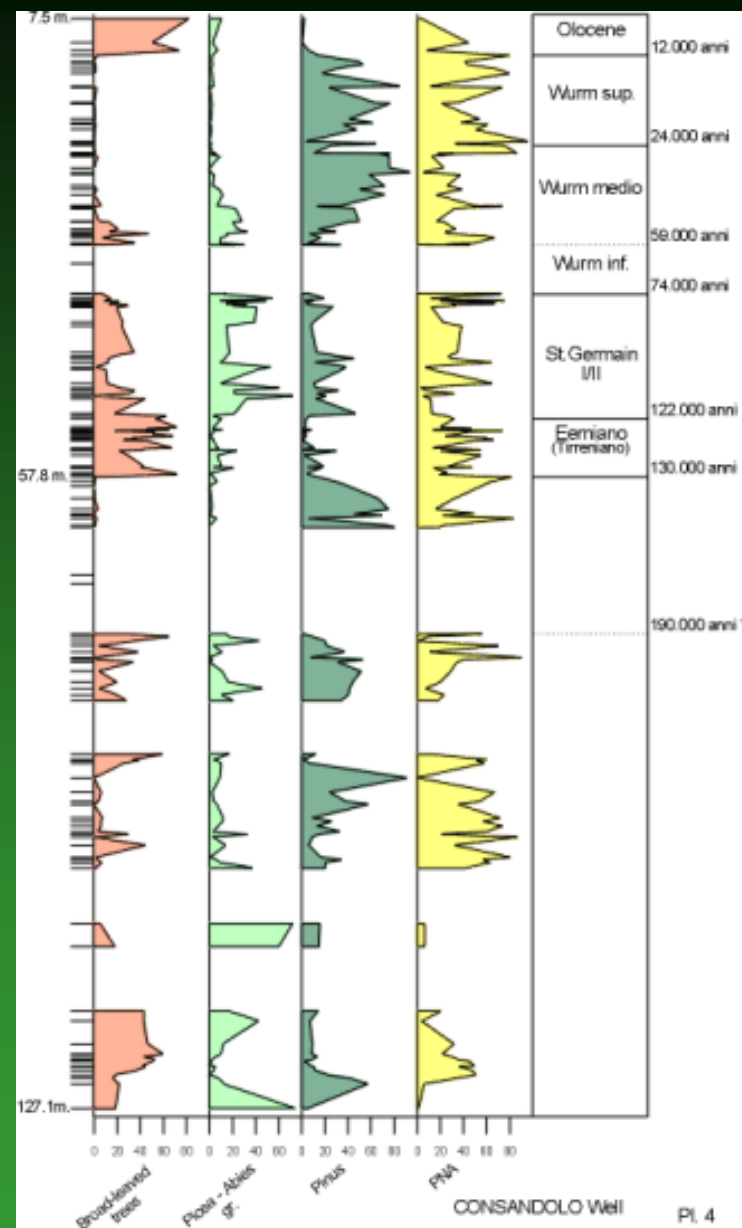
Tmavá barva rašeliny podmíněna vysokým obsahem uhlíku, který by jinak v aerobních podmínkách unikl ve formě CO₂. Vrstva rašeliny může být až 10 m mocná. V krajině fungují rašeliniště jako významný hydrologický a klimatologický faktor. Díky konzervačním účinkům rašeliny v nich zůstává uchován pyl a makrozbytky rostlin.

Pollen of *Dombeya burgessia*

Stratigrafické studium těchto zbytků umožňuje poznat složení flóry a vegetace, která rašeliniště obklopovala v jednotlivých obdobích postglaciálního vývoje; tím je dán velký paleoekologický, paleoklimatický a paleofytogeografický význam rašelinišť.

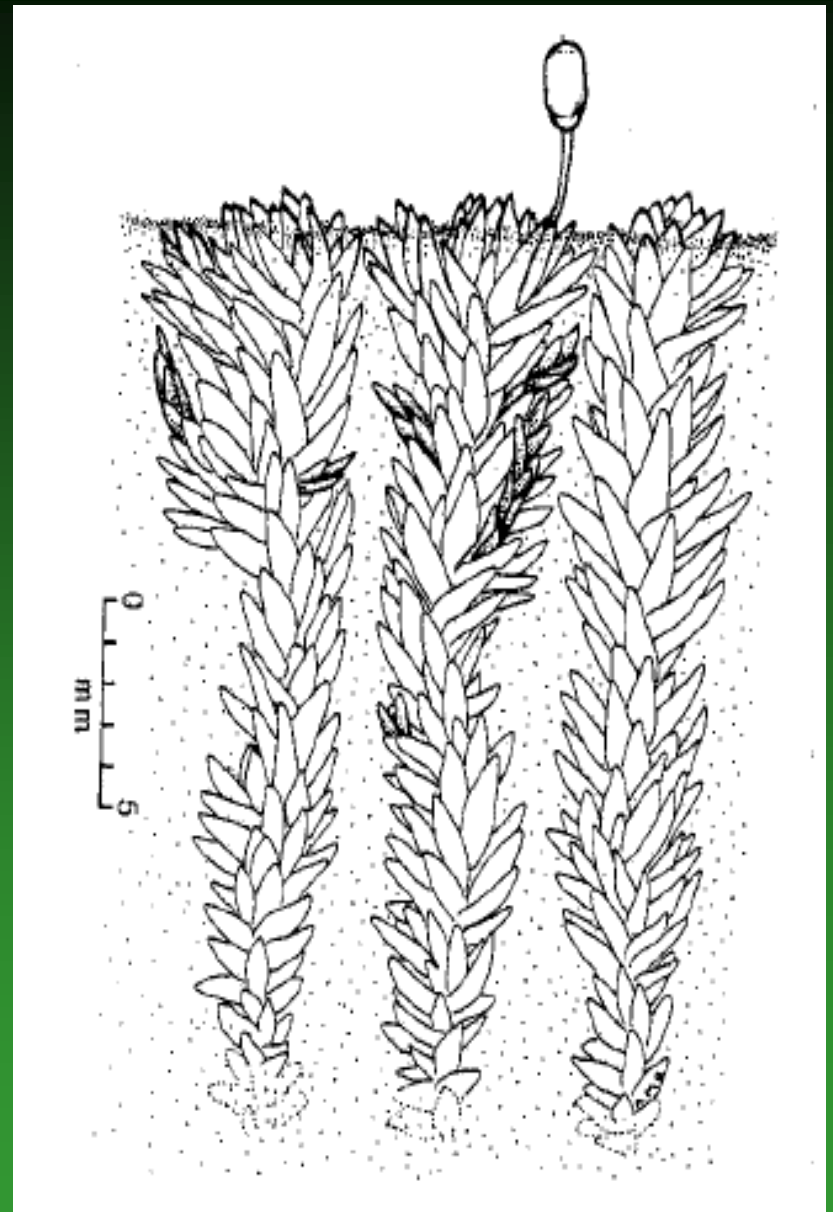
V minulosti byla rašelina užívána také jako palivo (výhřevnost až 4000 kal/kg). Dnes nachází využití v lázeňství (Třeboňsko, Lúčky-kúpele u Ružomberku) a jako zdroj důležitého zahradnického substrátu.

sušící se kusy vytěžené rašeliny = borky

Morfologicky, anatomicky i molekulárně se rašeliníkům blíží tasmánský druh *Ambuchanania leucobryoides*, připomínající náš bělomech sivý.

3. Třída *Andreaeopsida*, - protonema ploché, - fyloidy bez žilek (hydroidy chybí), sporofyt bez štětu (ukryt v pastopečce, pseudopodiu, - průduchy chybí, rhizoidy přítomny. Vesměs vázané na vyšší (nevápnitá) pohoří, na boreální tajgu a severskou arktickou tundru.

U nás 5 druhů, většinou velmi vzácných.

Častější jen v horách štěrbovka skalní (*Andreaea rupestris*).

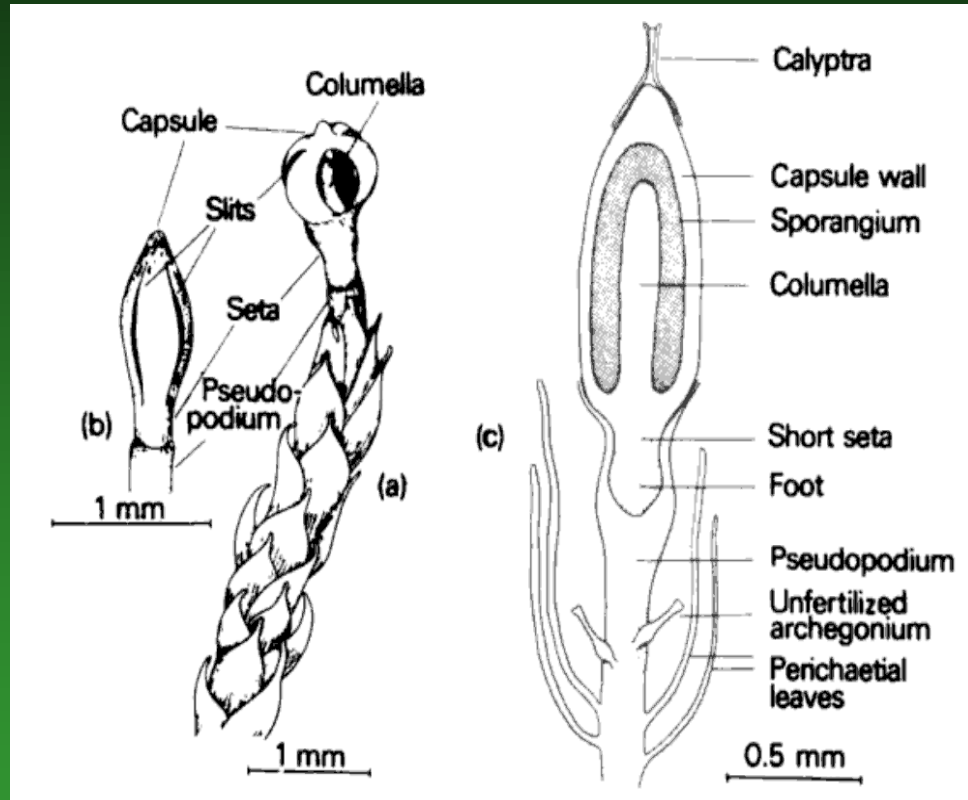

Sporangium se otvírá 4-5 štěrbinami (dehiscencemi); opakované otvírání a zavírání je řízeno hygroskopickými pohyby sloupku.

K uvolňování spór tak dochází po dlouhou dobu

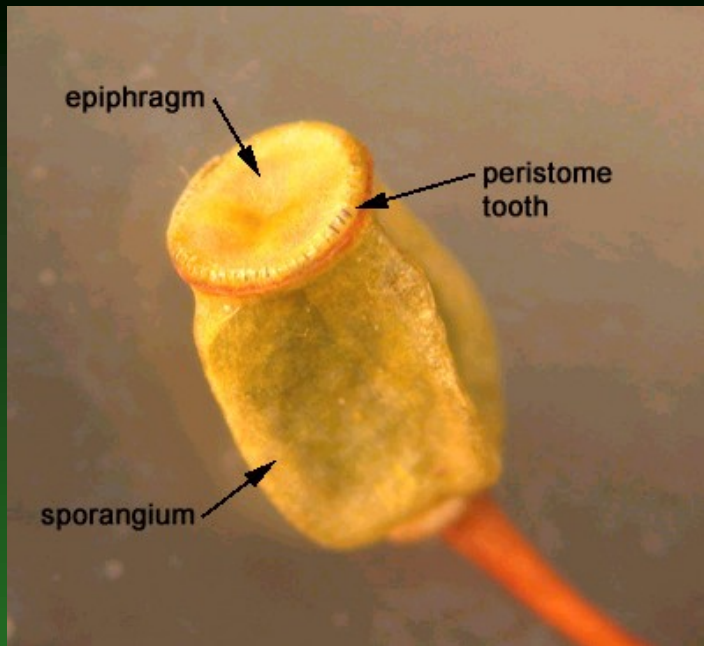

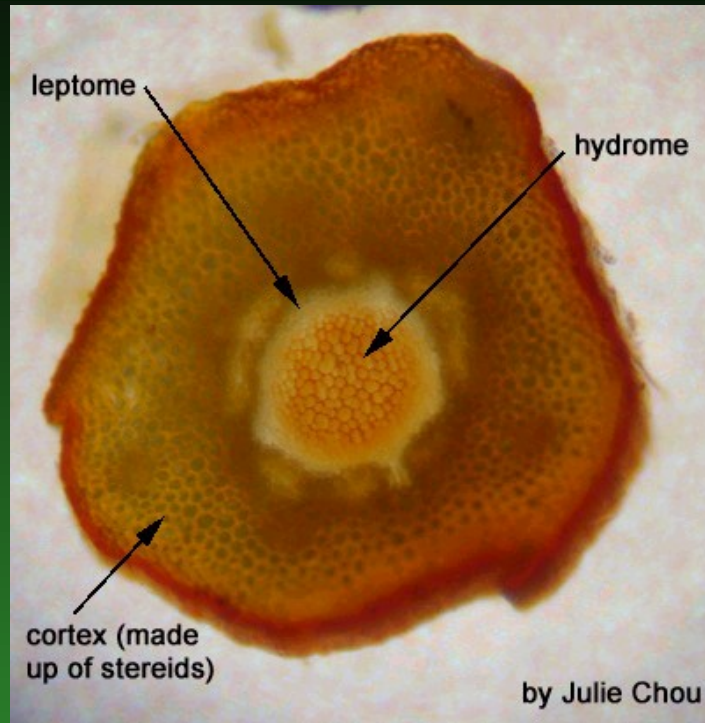
Andreaea nivalis

4. Tř. *Polytrichopsida*,

- fyloidy s žilkou
- velikostně největší mechy, až 60 cm vysoké
- tobolka uzavřena blanitou epifragmou s otvory na obvodu
- čepička chlupatá

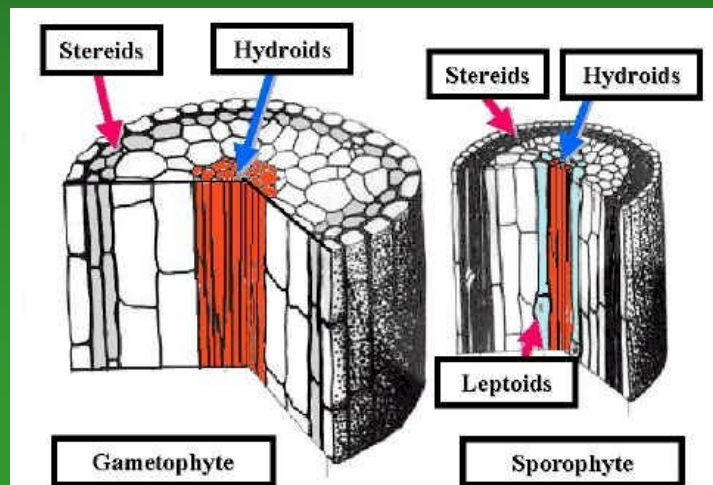

díky výšce mají
ploníky nejvíce
diferencovaná
„vodivá pletiva“

ve štětu mají
kromě **hydroid**
ještě **leptoidy**

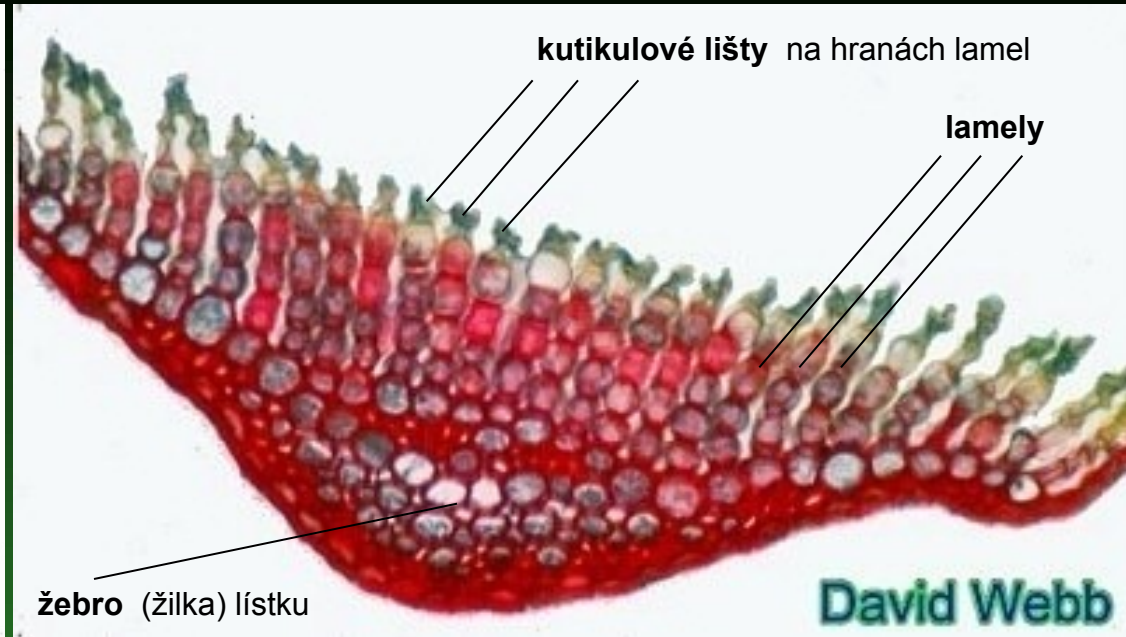
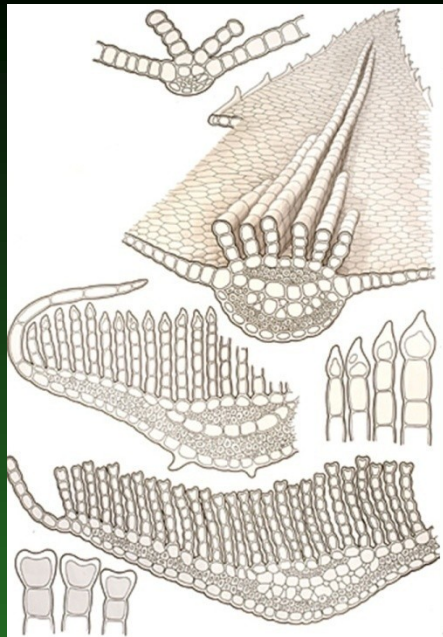
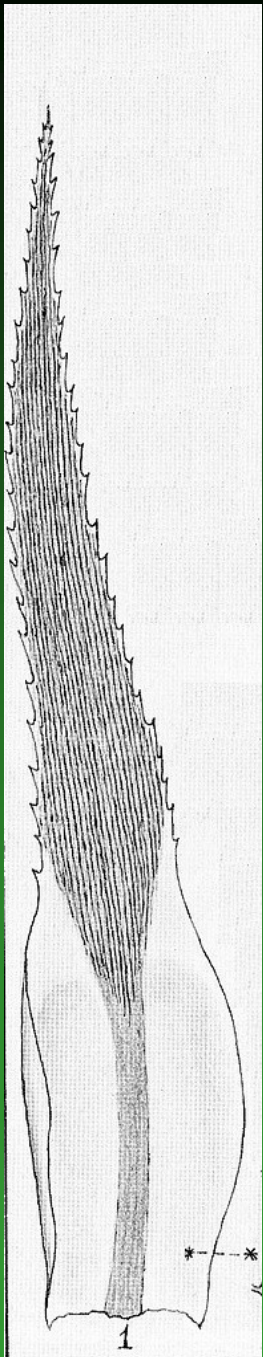
tento kompletní
„cévní svazek“ je
mechanicky
vyztužen
stereidami

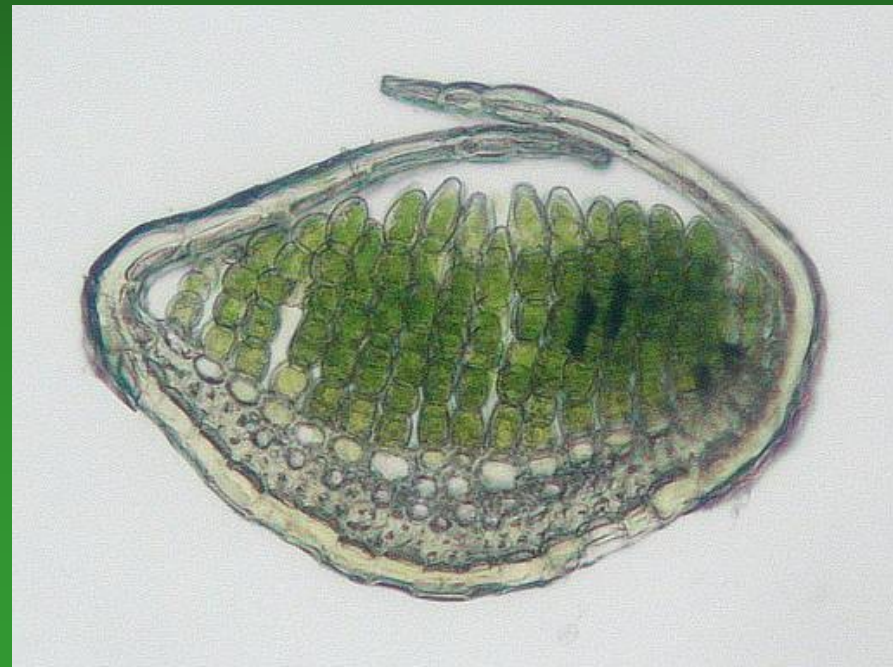
Hydroid

**Tracheid of
*Equisetum***

(v) fyloidy ploníků
mívají povrch
členěný v podélné
lamely, dobře
patrné na příčném
řezu.

Perigonia = „jednopohlavné květy ploníků“

Perigonium = soubor rozšířených fyloidů a parafýz na vrcholu plodné lodyžky (samčí nebo samičí)

Antheridia – na dlouhých stopkách (jakoby „chloupky“) mezi lístky a parafýzami samčího perigonia

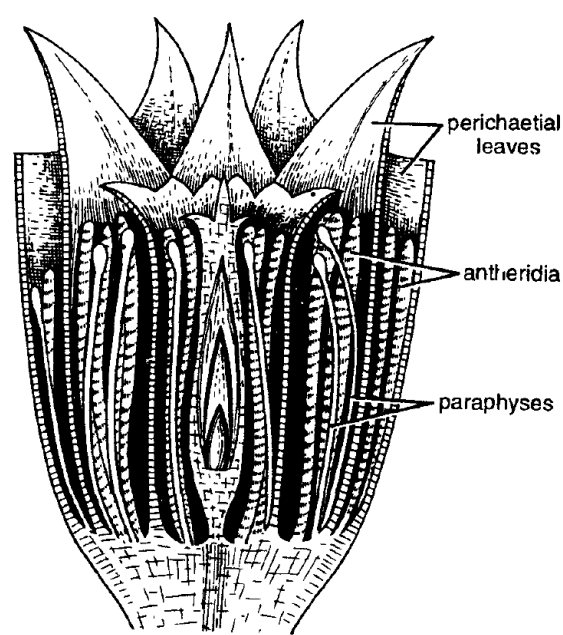

Fig. 5. *Polytrichum*. L.s. through antheridial head.

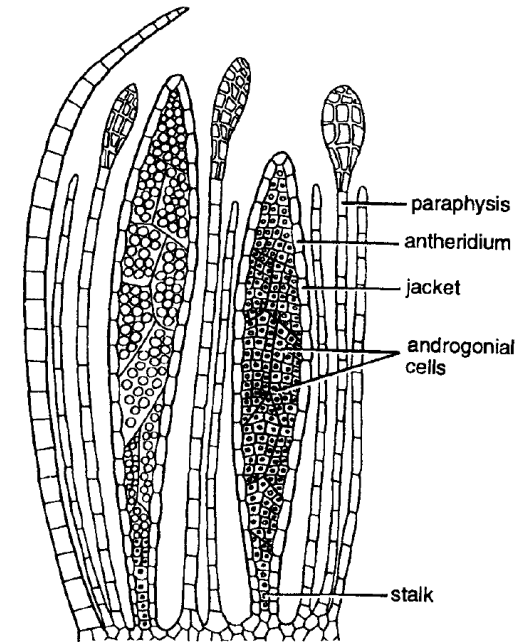

Fig. 6. *Polytrichum*. Antheridia and paraphyses.

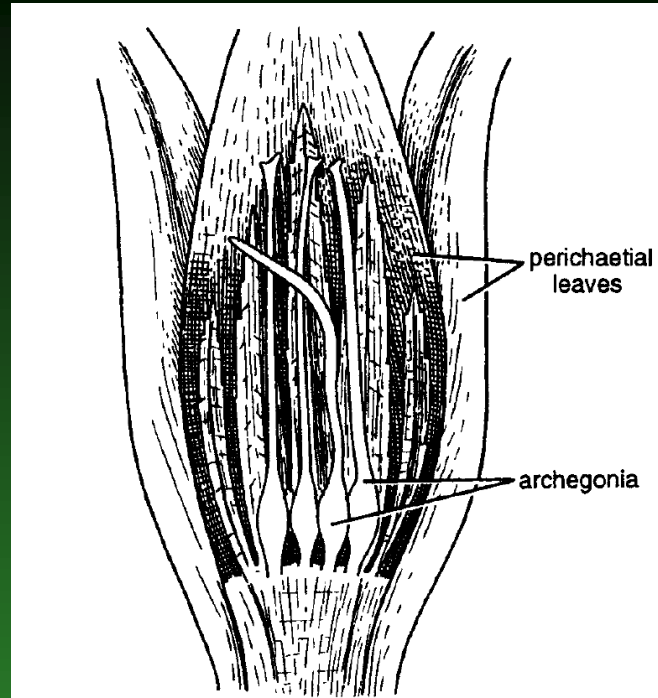
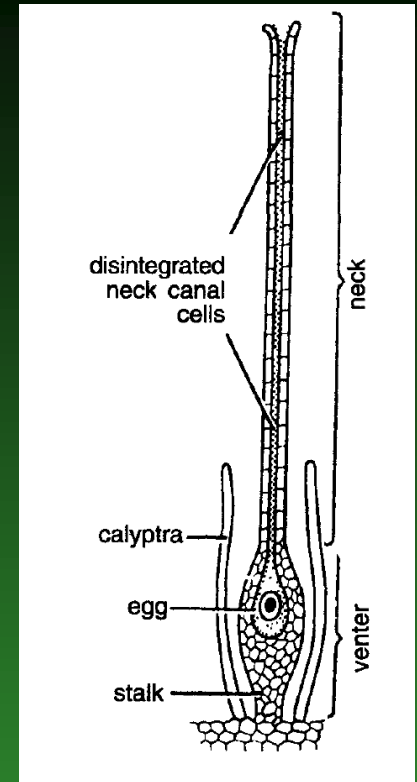

Fig. 7. *Polytrichum*. L.s. through archegonial head.

Archegonia - protáhlá, na krátkých stopkách, mezi lístky a parafýzami v samičích terminálních perigoniích

U nás v lesích a na degradovaných (odumřelých) rašeliništích najdeme několik zástupců rodu ploník (*Polytrichum*) – např. **ploník obecný** (*Polytrichum commune*). Vedle ploníku u nás rostou i zástupci jiných rodů (*Atrichum*, *Oligotrichum*, *Pogonatum*)

Všichni zástupci *Polytrichidae* mají extrémně malé spory někdy jen 5-8 mikrometrů, takže u rodu *Dawsonia* je v jedné zralé tobolce až 65 miliónů výtrusů!

Dawsonia superba, New Zealand

5. Třída *Bryopsida* (ca 9000 druhů) se složitou vnitřní klasifikací, zahrnující 4 podtřídy *Diphyscidae*, *Funariidae*, *Dicraniidae* a *Bryidae* s celkem asi 16 řády.

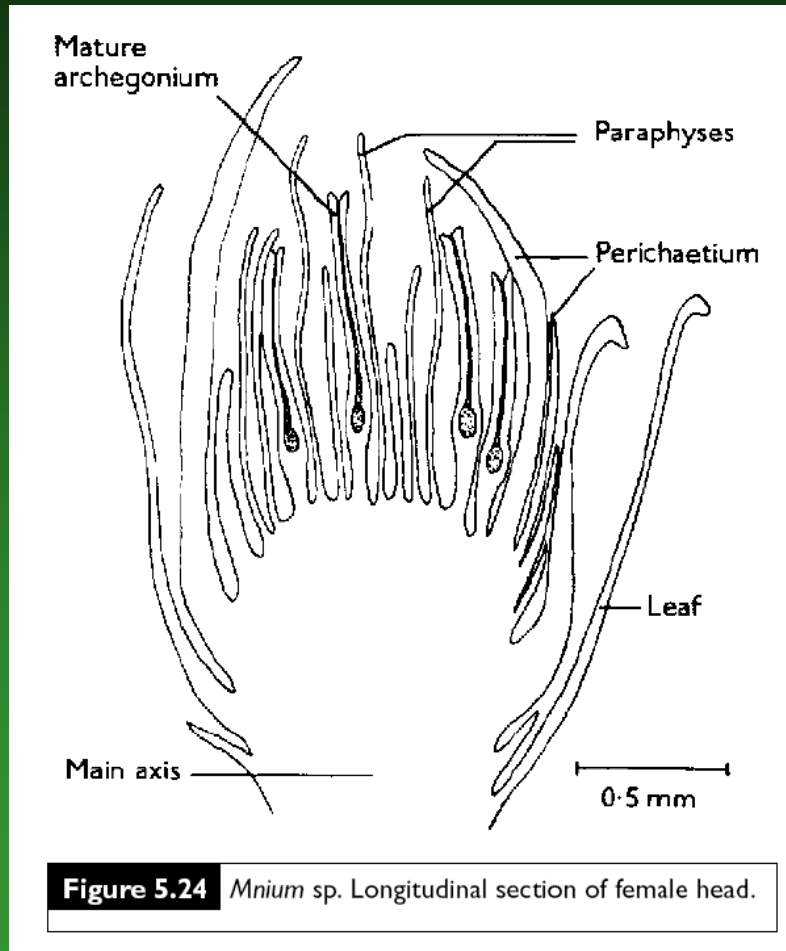
(i) pokročilá diferenciací pletiv gametofytu, ale ne tolik jako u ploníků (chybí leptoidy),

(ii) fyloidy obvykle se střední žilkou,

(iii) průduchy vyvinuty.

U nás mnoho zástupců.

Archegonia a antheridia v samčích nebo samičích perigoniích na vrcholu kauloidu nebo koncích větví. (některé druhy mohou být dvoudomé)

Antheridia obvykle **krátce stopkatá, protáhlého tvaru**

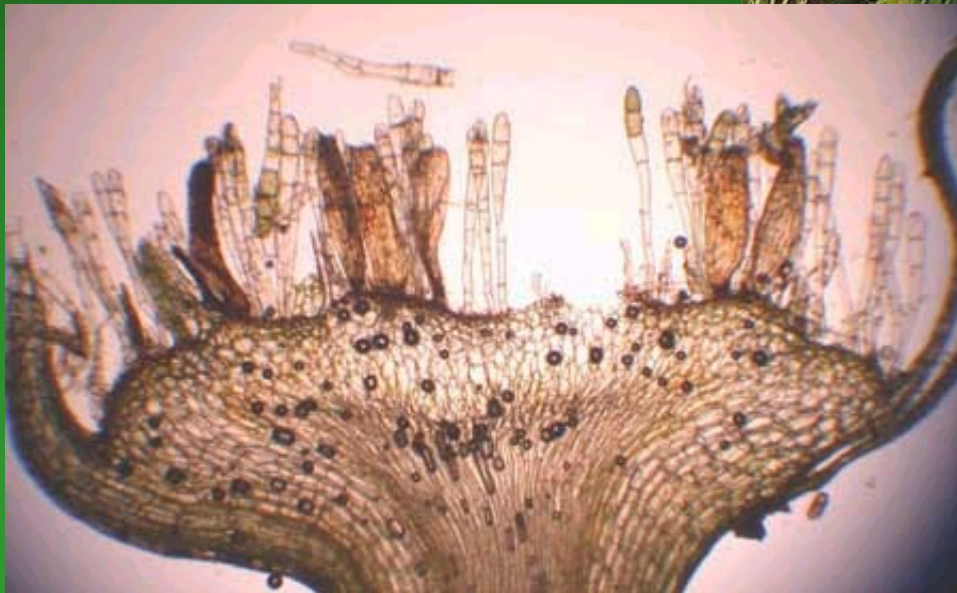

antheridia u rodu *Bryum*

Perigonia - na diskovitě
rozšířeném vrcholu
kauloidu

Rhizomnium glabrescens

Breutelia elongata

Na chodnících, zdech, střeách, ale i holé půdě najdeme jemné stříbřitě světlezelené polštářky prutníku stříbrného (*Bryum argenteum*).

Bryum argenteum

Dicranum scoparium

V jehličnatých lesích najdeme často tmavozelené polštáře dvouhrotce chvostnatého (*Dicranum scoparium*) s jednostranně uspořádanými, obloukovitě zahnutými, šídlovitými fyloidy.

Ve vlhké trávě a na
pařezech je častý
trávník Schreberův
(*Pleurozium schreberi*),

kauloidy mají po
odrhnutí lístků nehtem
charakteristické rezavě
hnědé zbarvení.

Pleurozium schreberi

Na prameništích a v olšinách najdeme zástupce rodu měřík (*Mnium*) s průsvitnými světlezelenými fyloidy, jež jsou dobrým objektem pro demonstraci hydroid a stereid.

Mnium spinosum

Koprofilie (oblíba růst na výkalech) je typická pro druhy rodu *Splachnum*, jejichž často pestrobarevné tobolky vydávají podobný zápach a spóry přenášejí masařky

Funaria hygrometrica

Drobné rostlinky zkrutku vláhojevného (*Funaria hygrometrica*) najdeme často na spáleništích v lesích

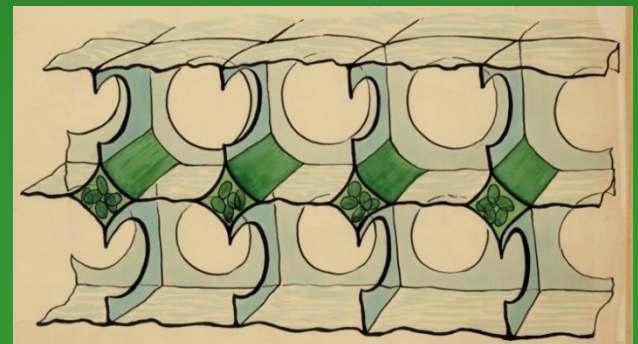
Fontinalis antipyretica

pramenička obecná - v proudící vodě (čisté řeky, potůčky, luční studánky) Vlnící se lodyžky dosahují až metrové délky. Pěstuje se i v akváriích.

Leucobryum glaucum

Degradované lesní půdy indikuje
bělomech sivý (*Leucobryum glaucum*)
tvořící šedozelené polštáře na v borech
a smrčinách. Anatomii se poněkud
podobá rašeliníkům.

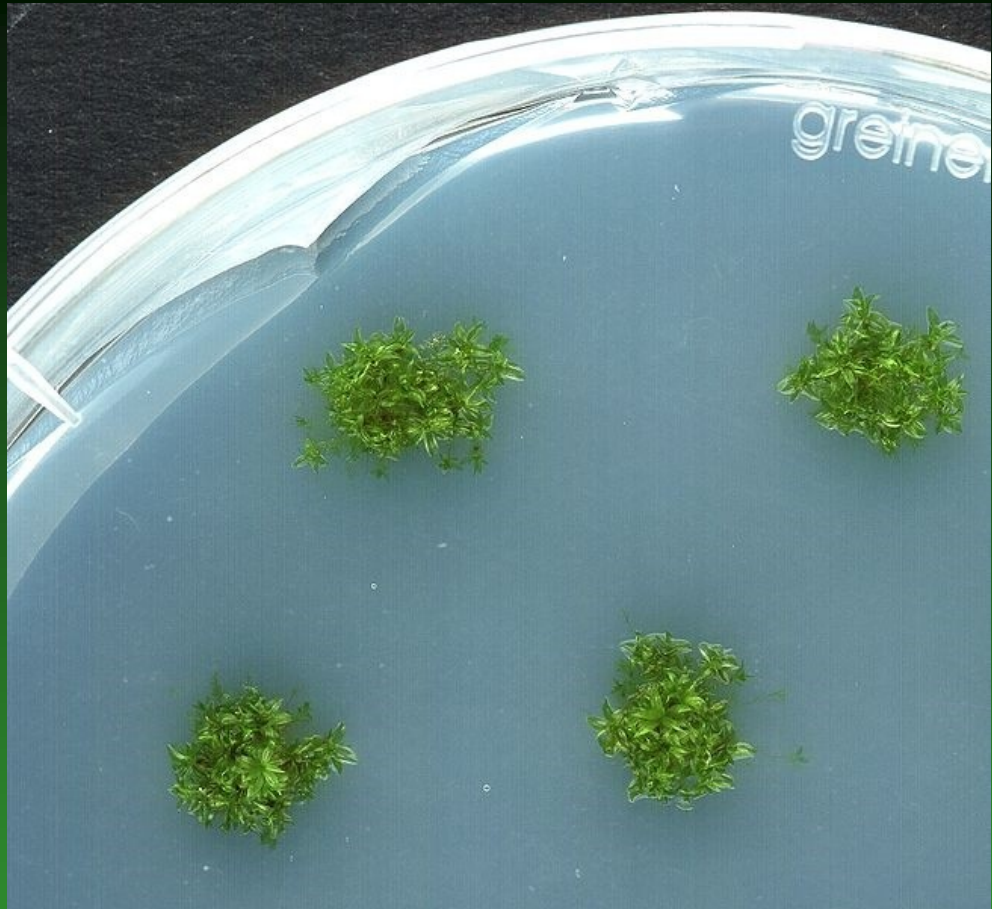
Usušené jemné gametofytní stélky např. sourubky kadeřavé (*Neckera crispa*) či bělozubky ocáskovité (*Leucodon sciuroides*) byly využívány jako předchůdci toaletního papíru

Leucodon sciuroides

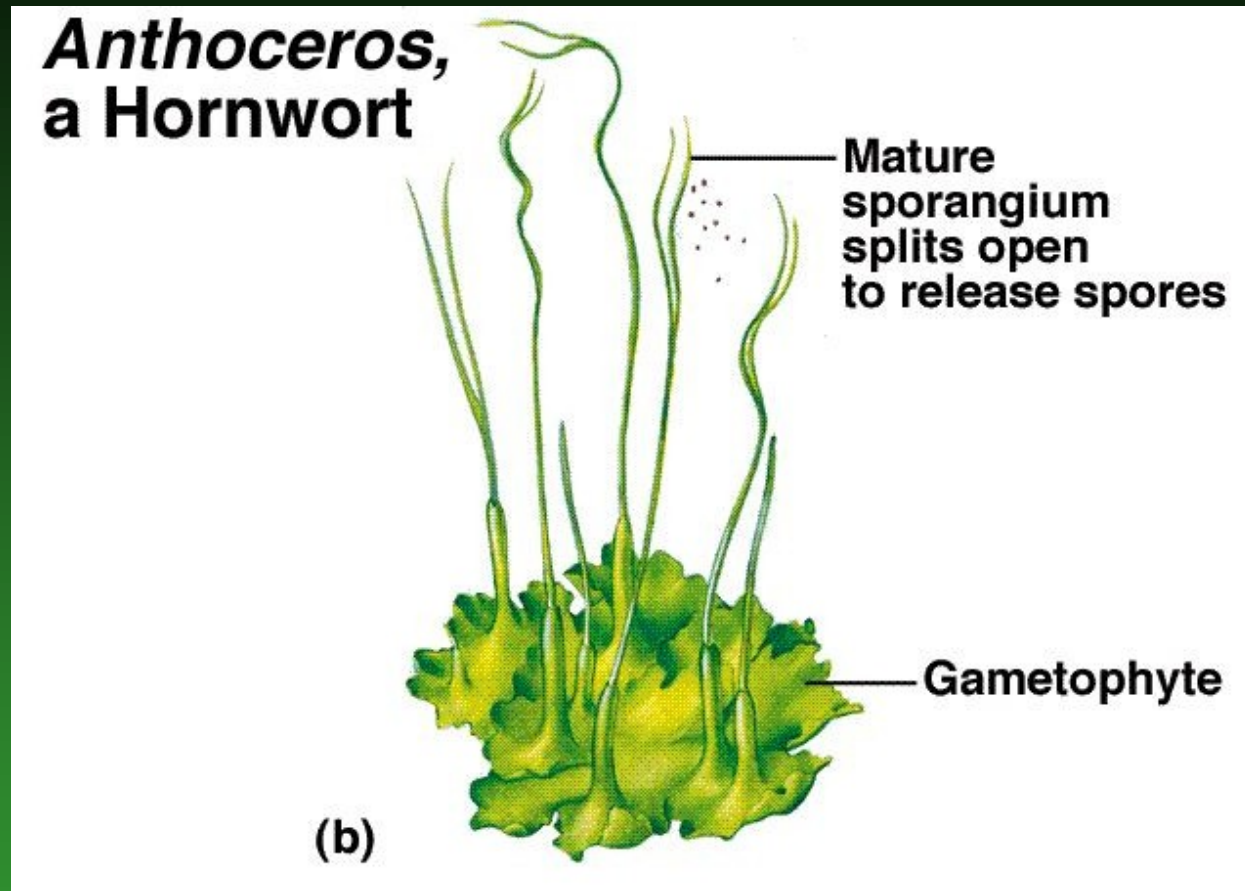

Bylo to od středověku až do 19. století, tedy v dobách, kdy výroba papíru byla drahou záležitostí, nehledě ke značné tuhosti, drsnosti a nízké savosti dřívě vyráběného ručního papíru.

Genetický model: *Physcomitrella patens*
celý genom 1C=510 Mbp byl
sekvenován

Oddělení *Anthoceroophyta* (hlevíky)

Hlevíky mají jak znaky pokročilé (interkalární meristém, průduchy), tak i primitivní, společné s řasami (pyrenoid).

Gametofytní (1) **stélka** hlevíků je **frondózní** - dorzoventrální - rozprostřená po podkladu

Phaeoceros carolinianus

(2) gametofyt

hlevíků je

drobný -

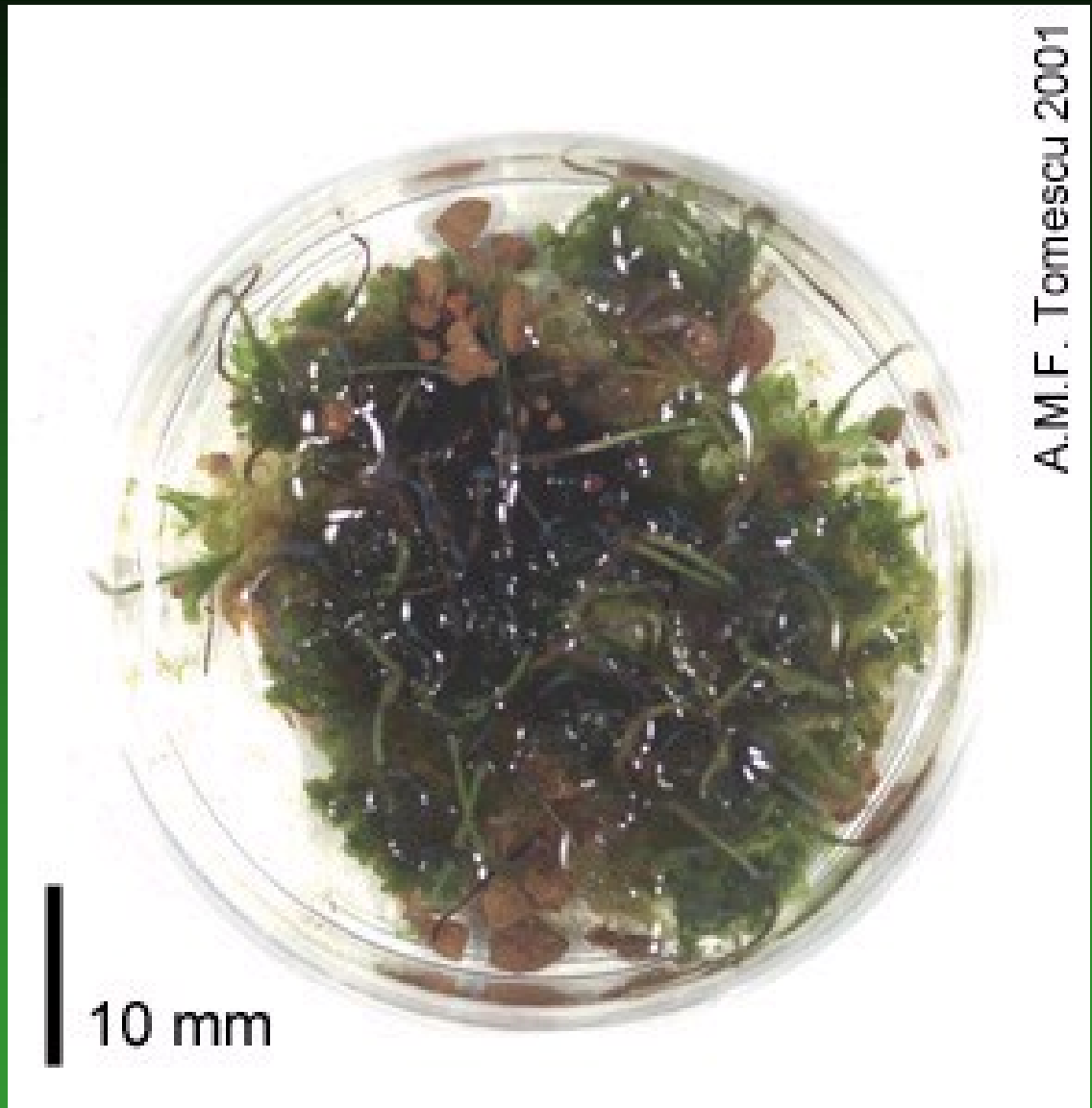
zpravidla

velikostí

nepřesahuje

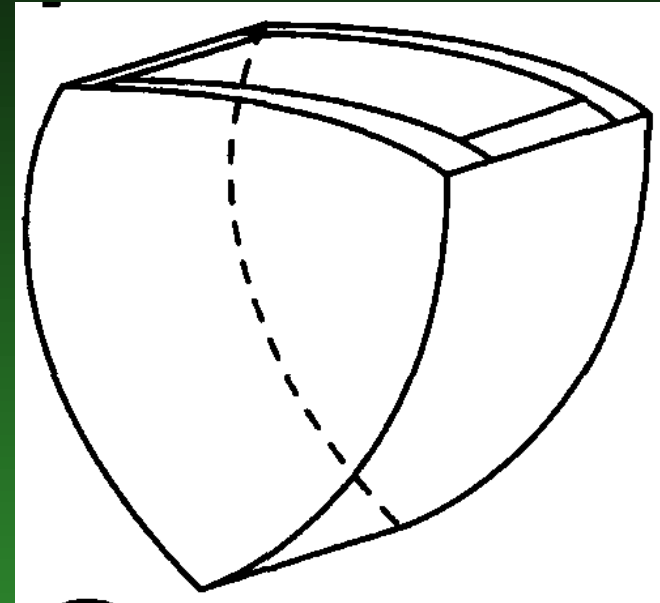
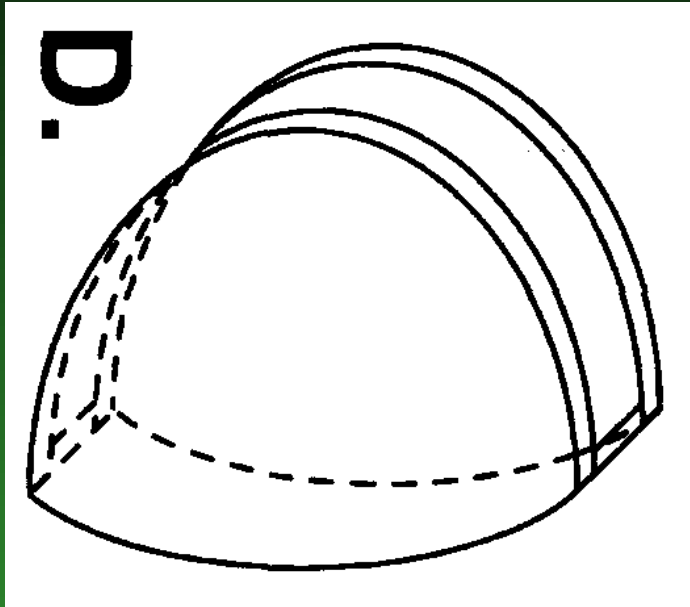
několik málo

centimetrů

A.M.F. Tomescu 2001

(3) terminální buňka vzrostného vrcholu je u hlevíků **polodiskovitá** nebo **klínovitě dvouboká**

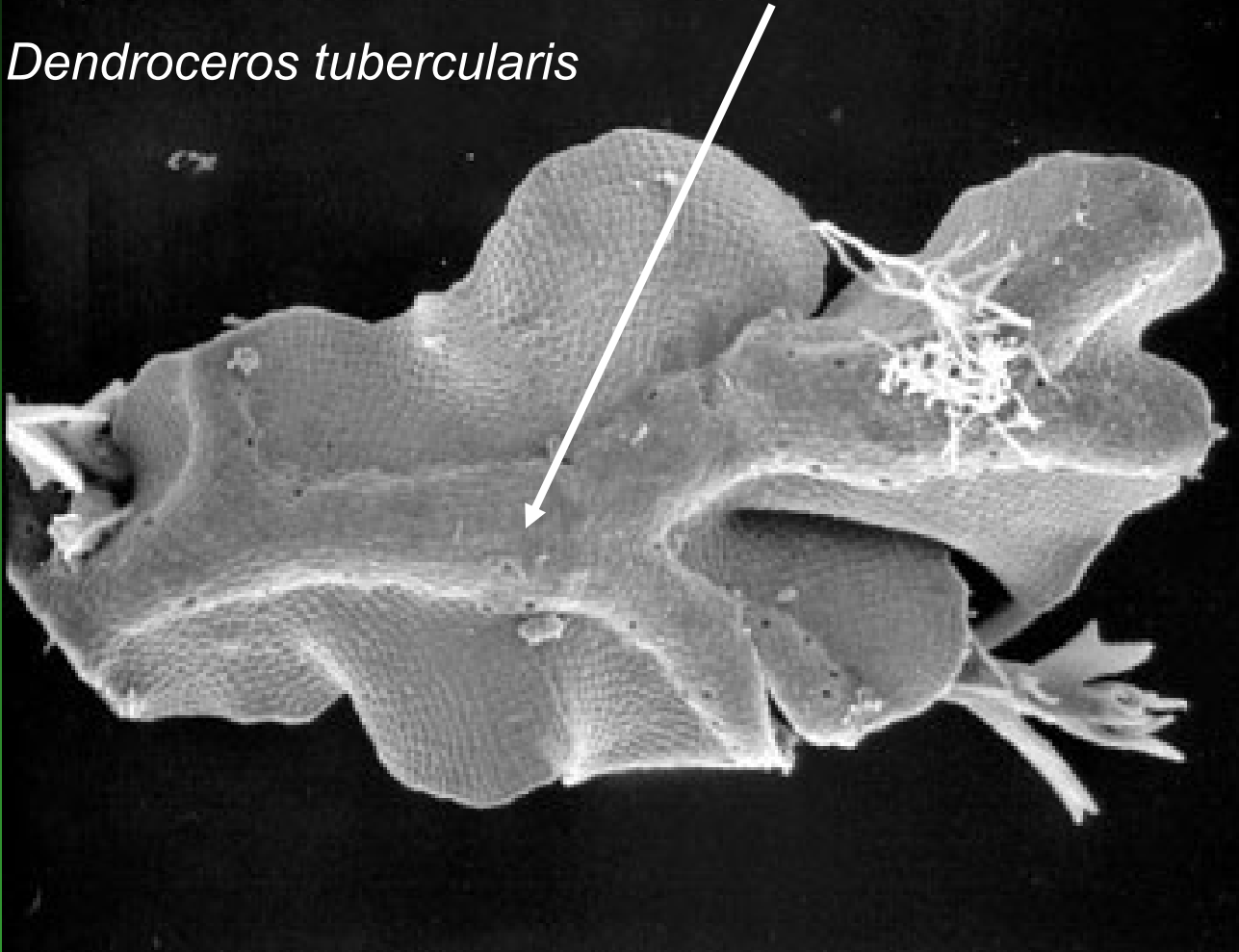

Odděluje tak nové buňky do dvou směrů, čímž vzniká frondózní - plochá stélka.

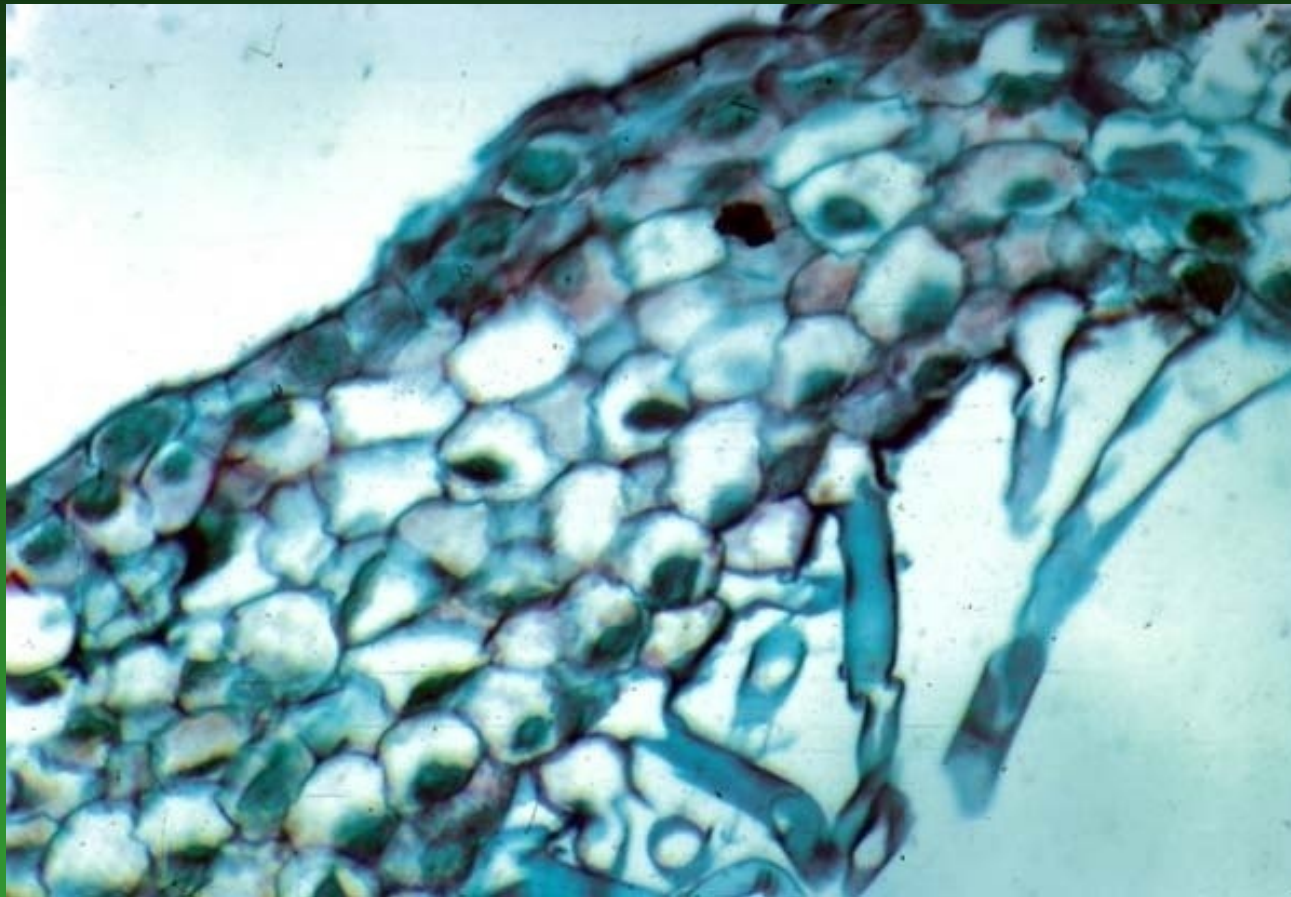
Jediná terminální buňka vzrostného vrcholu je společným znakem všech mechorostů (podobně i u kapradin a plavuní, kde jich může být i několik; semenné rostliny mají diferencované vícevrstevné meristémy!)

(4) stélka hlevíků vytváří **vidličnatě** větvené laloky se zbytnělou střední částí - **středním žebrem**.

Dendroceros tubercularis

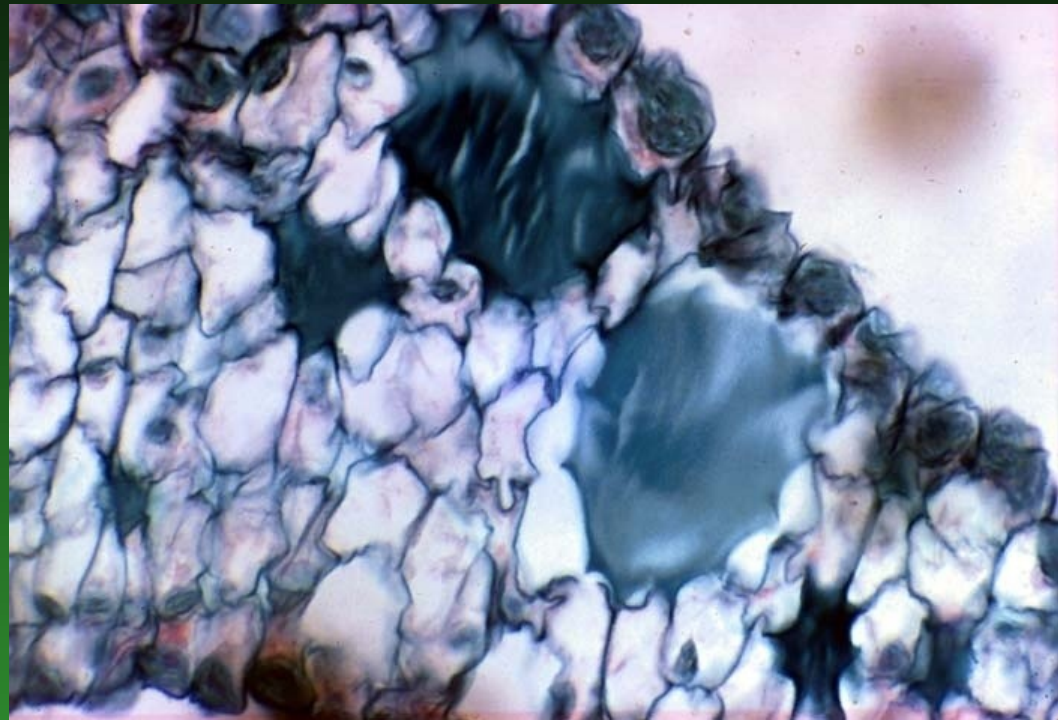
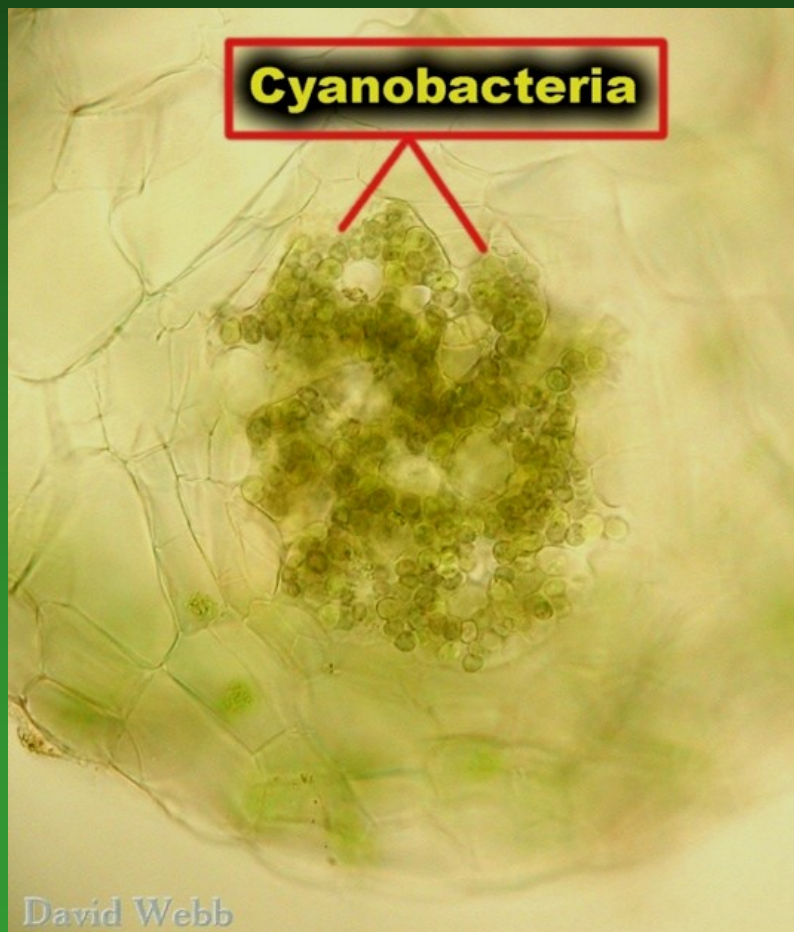
(4) **rhizoidy** hlevíků vznikají z povrchových buněk spodní strany stélky, jsou **hyalinní, jednobuněčné**.

Phaeoceros carolinianus

(5) ve stélce mají někdy hlevíky **sliznaté dutinky** s koloniemi **endosymbiotických sinic** rodu *Nostoc*

sliznaté dutinky u druhu
Anthoceros punctatus

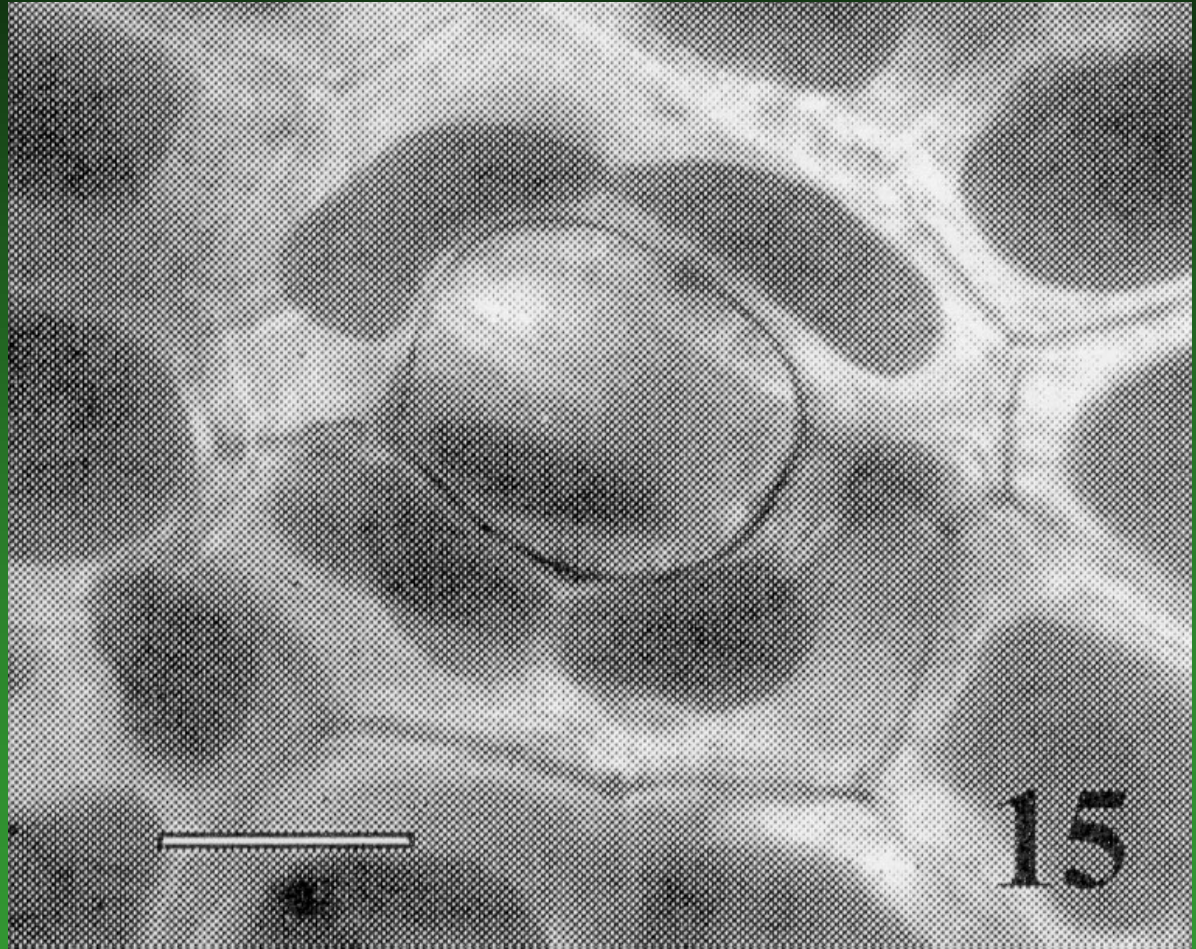

Sinice převádějí vzdušný dusík do amonné podoby, která je využívána v metabolismu hlevíků. Hlevíky produkují sliz obsahující sacharidy, které podporují růst sinic.

U druhů rodu *Dendroceros* a *Megaceros* obklopuje ústí slizových dutinek **dvojice ledvinitých buněk** schopných tato ústí zavírat a otvírat.

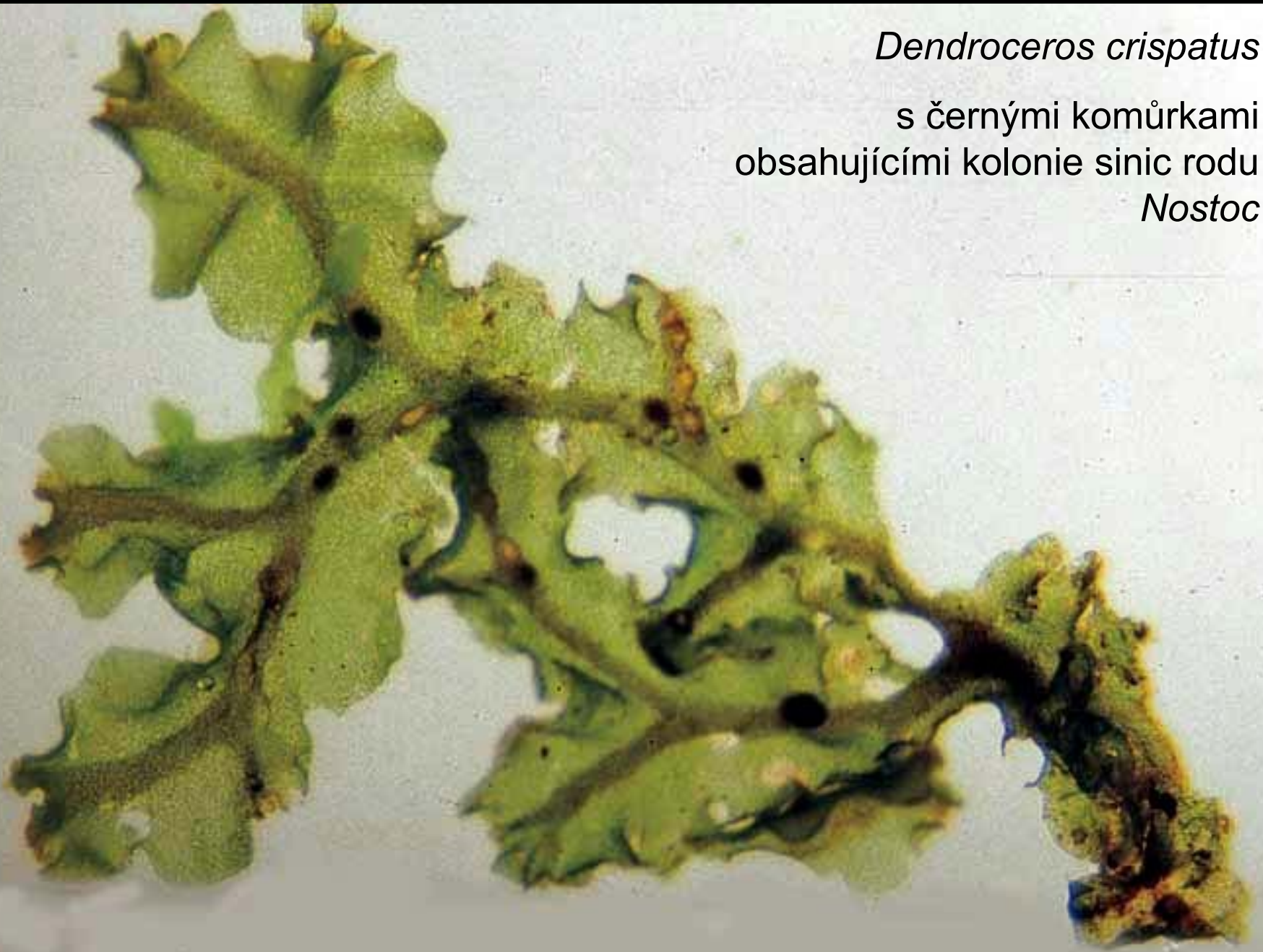
*Megaceros
aenigmaticus*

Proto jsou tyto otvory považovány za **homology průduchů**.

Dendroceros crispatus

s černými komůrkami
obsahujícími kolonie sinic rodu
Nostoc

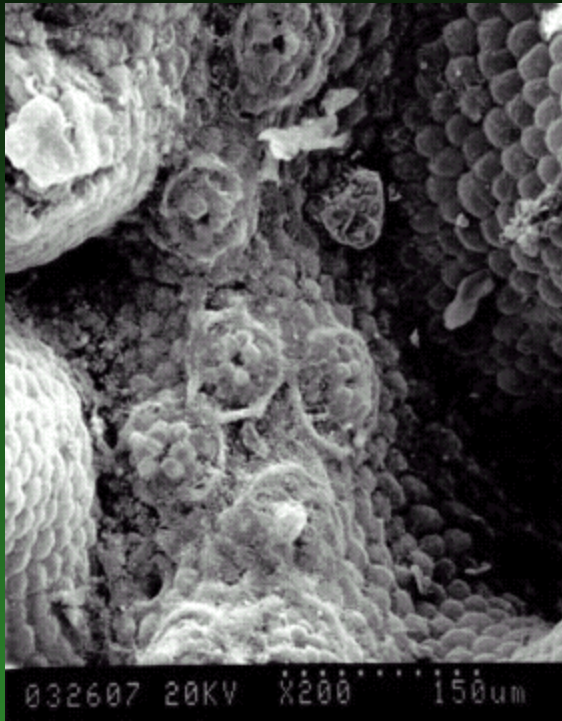

(6) v buňkách jediný obrovský chloroplast s centrálním pyrenoidem.

Pyrenoid = bílkovinné tělísko, metabolicky aktivní, obsahující RUBISCO.

David Webb

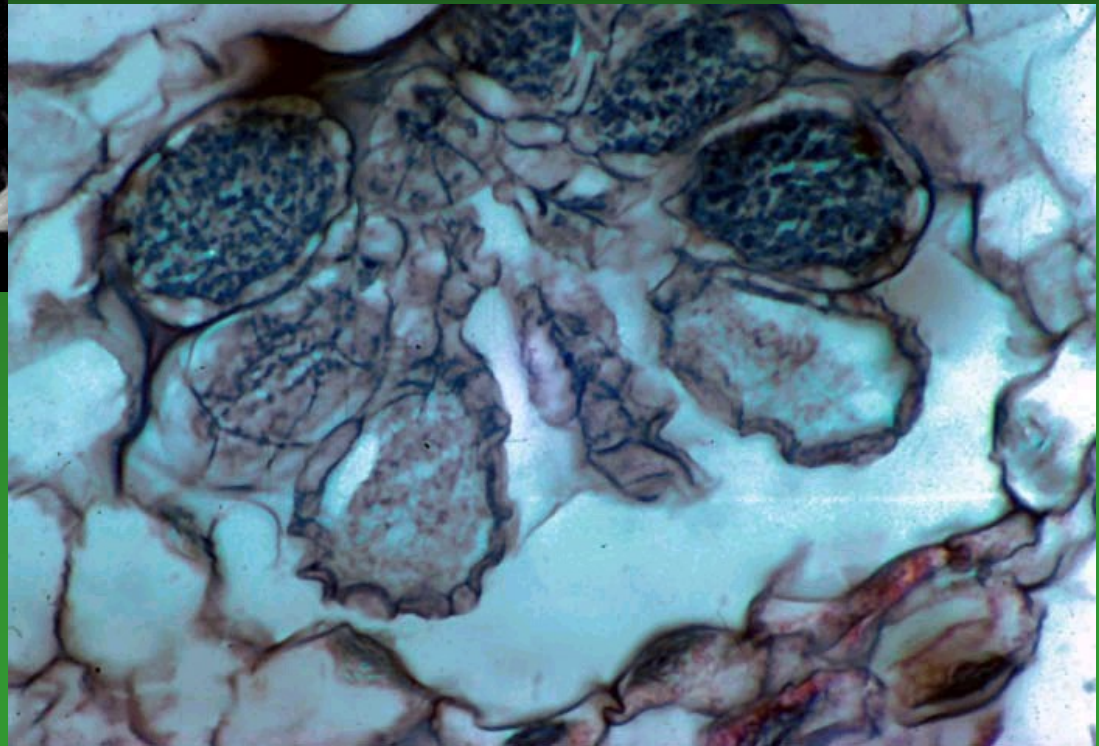

*Dendroceros
tubercularis*

vyskytují se až
po 25 ve
shlucích

(7) archegonia vznikají
z povrchových buněk a následně
se během vývinu zanořují takže na
povrch horní strany stélky ústí jen
jejich krčky.

Anthoceros crispulus

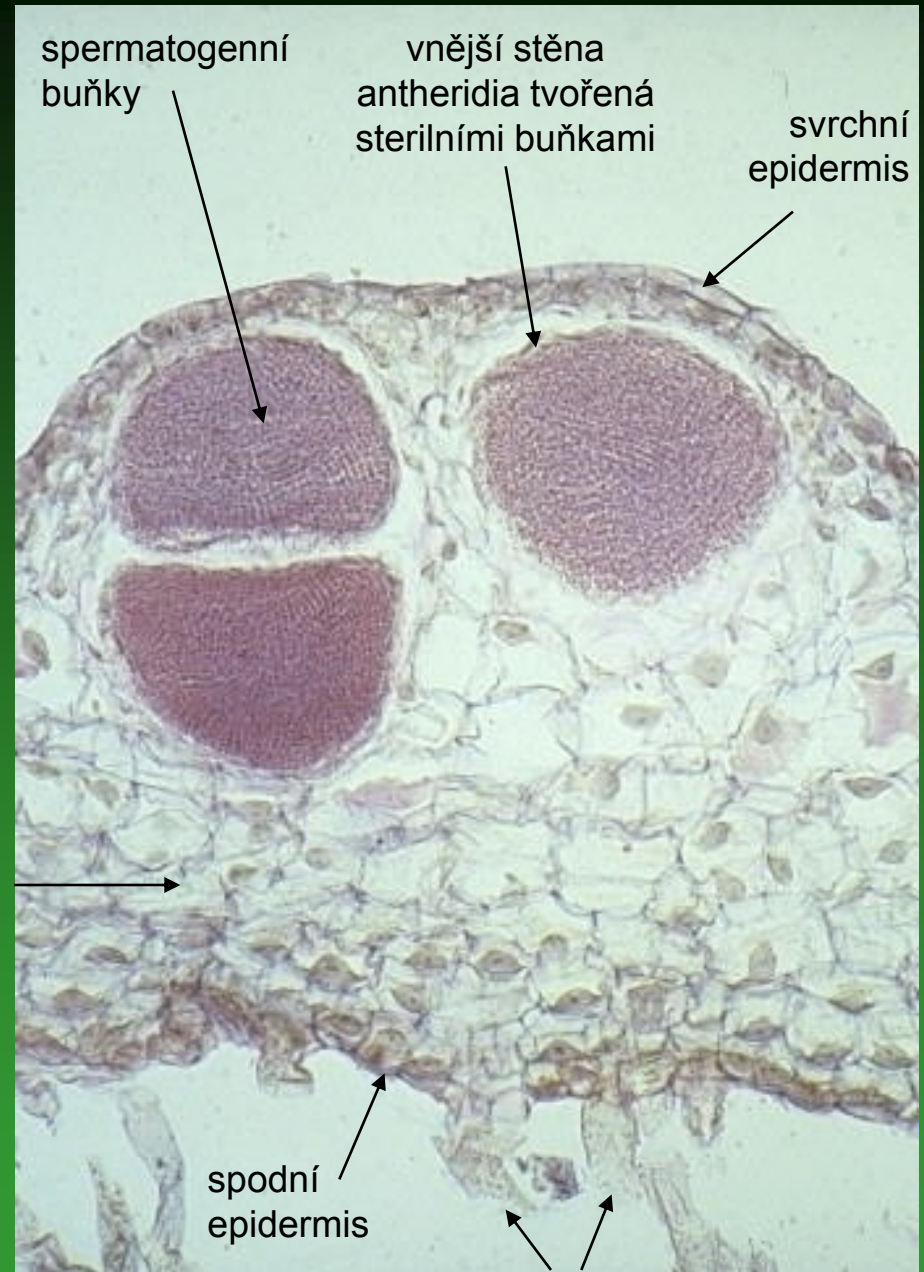

(8) antheridia ve skupinkách
v dutinkách uvnitř stélky,

zakládají se endogenně –
z podpovrchových buněk

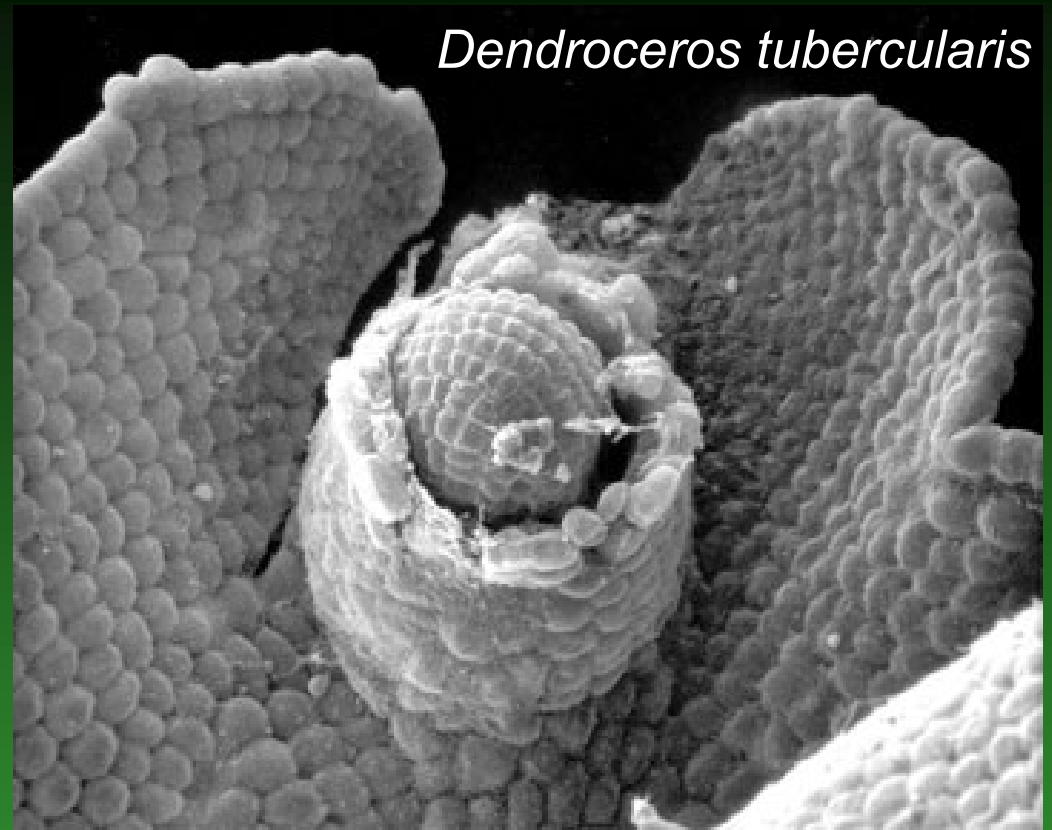
(tím se hlevíky liší od všech ostatních
terestrických rostlin, které mají
antheridia exogenní – vznikající
z jedné buňky povrchové)

parenchym

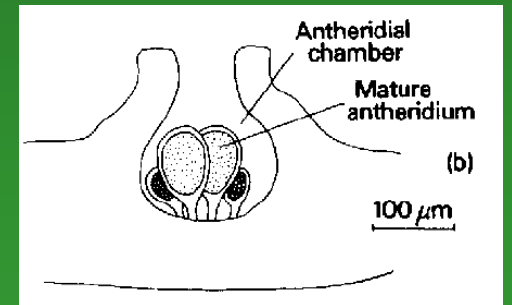

rhizoidy

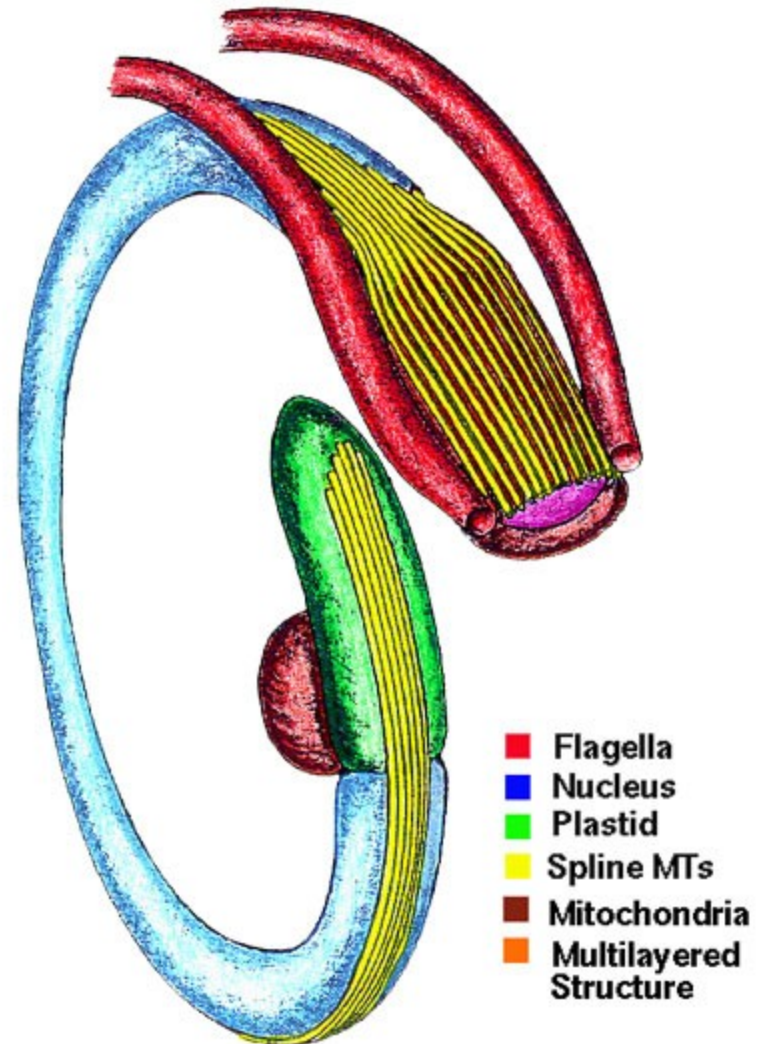
V době zralosti antheridií
praská stélka nad
antheridiovými komůrkami,
takže antheridia vyčnívají na
povrch stélky.

Chloroplasty
v buňkách obalu
komůrek se při tom
mění na oranžové
chromoplasty

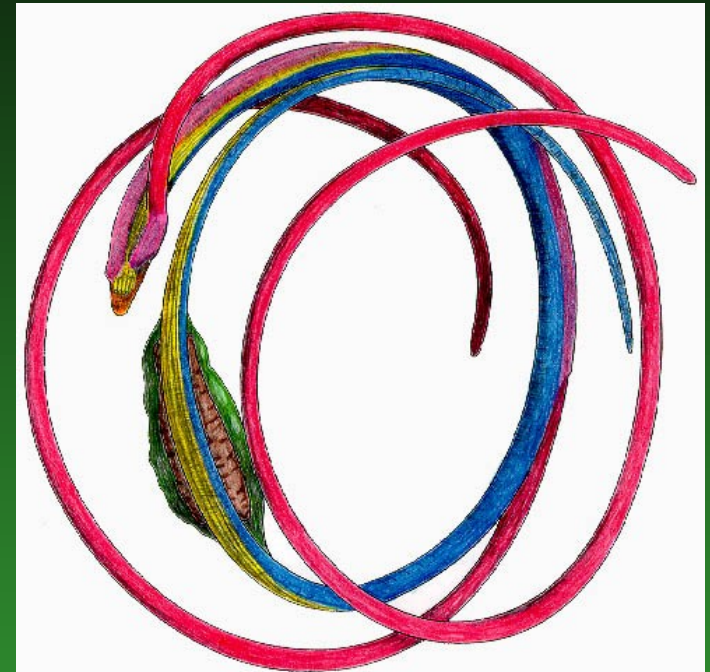
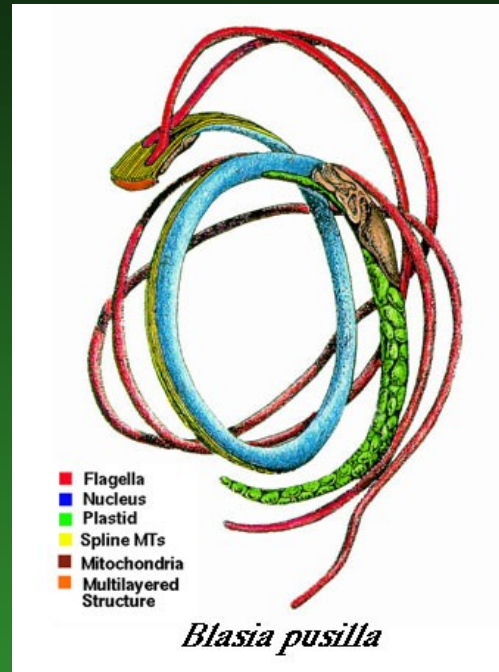
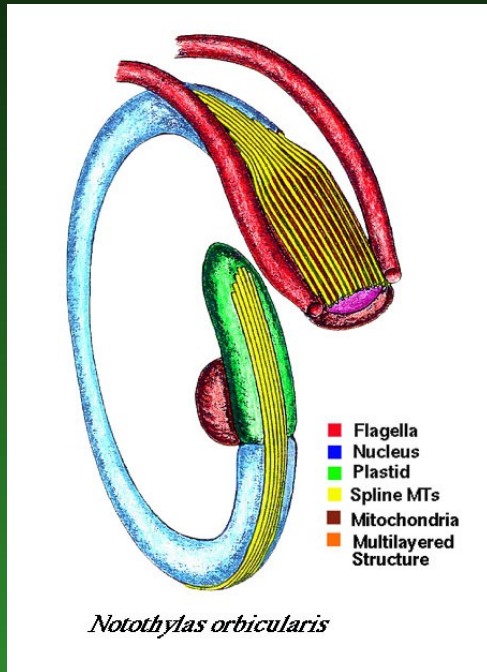

(9) Hlevíky mají
souměrně umístěné
bičíky na
spermatozoidech

Notothylas orbicularis

Srovnání tvaru a polohy bičíků u spermatozoidů mechorostů

hlevíky

Notothylas orbicularis

játrovky

Blasia pusilla

mechy

Aulacomnium palustre

(10) **sporofyt**
bez sety

Tobolka
protáhlá,
v počátečních
fázích **zelená**.

(10) **sporofyt**
bez sety

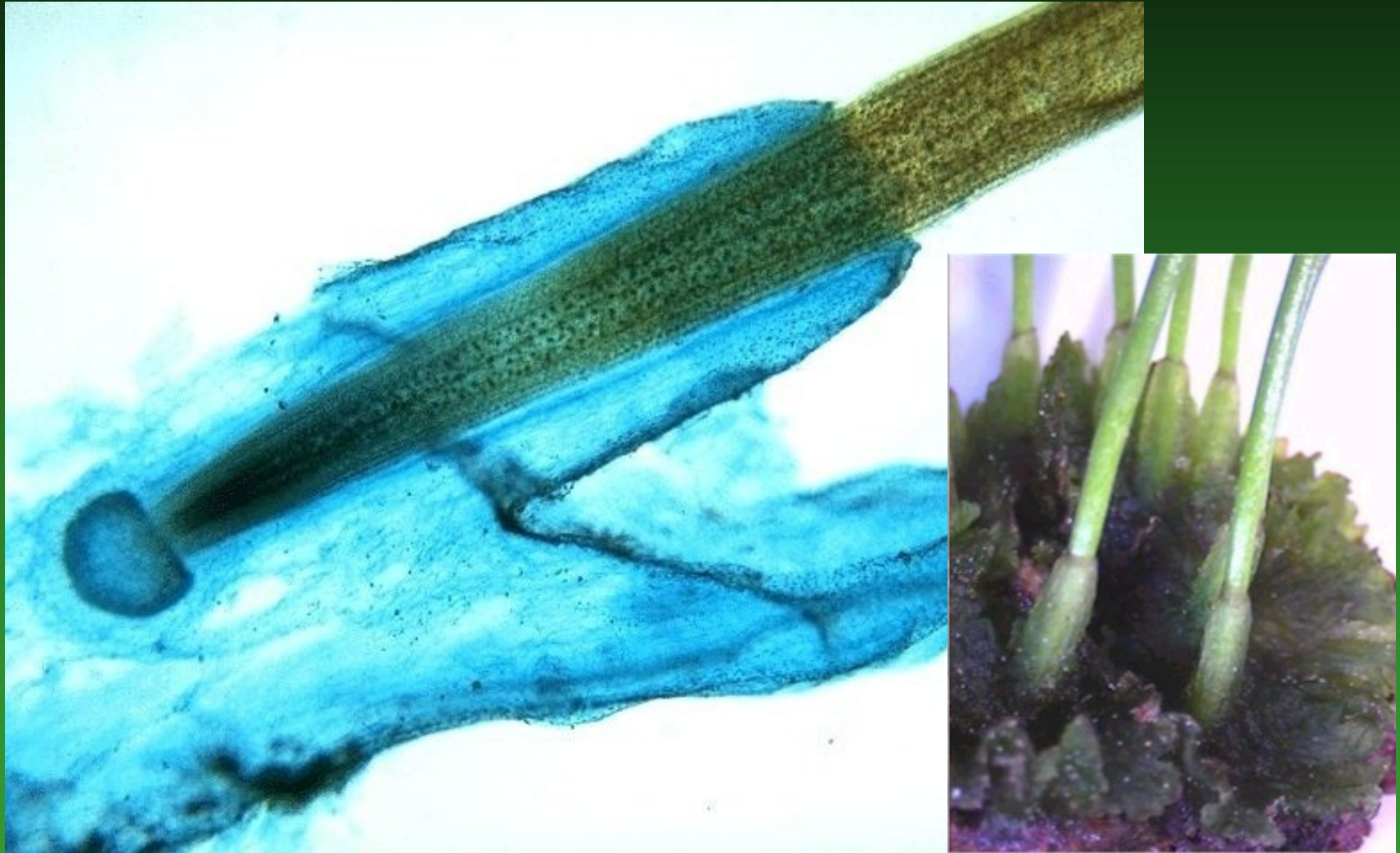
Tobolka
protáhlá,
v počátečních
fázích **zelená**.

Drobná, často
jen o málo delší
než 1 cm

(11) noha sporofytu je ukotvena v gametofytní stélce a chrání ji **pochva**, tvořenou pletivem gametofytní stélky.

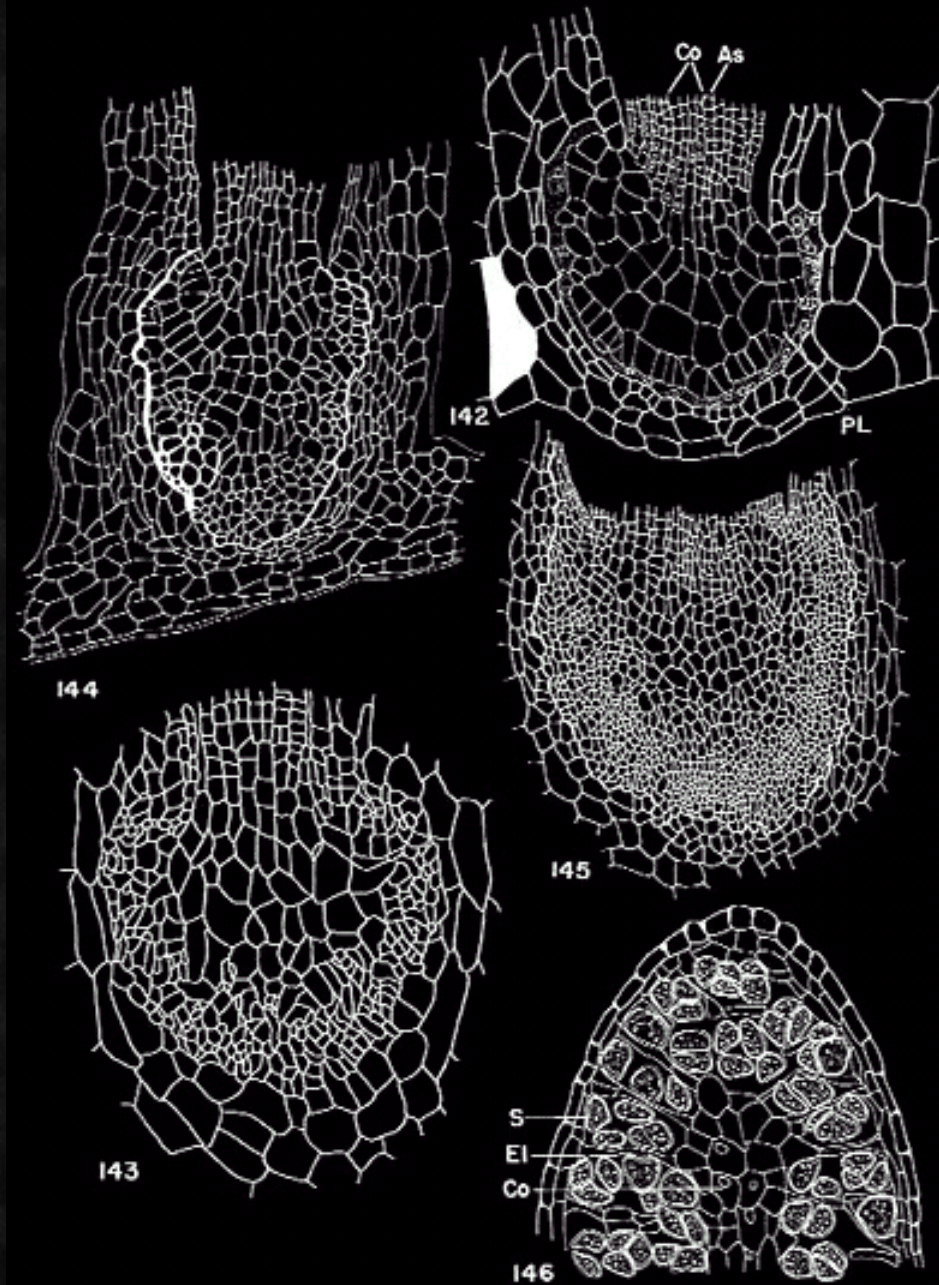
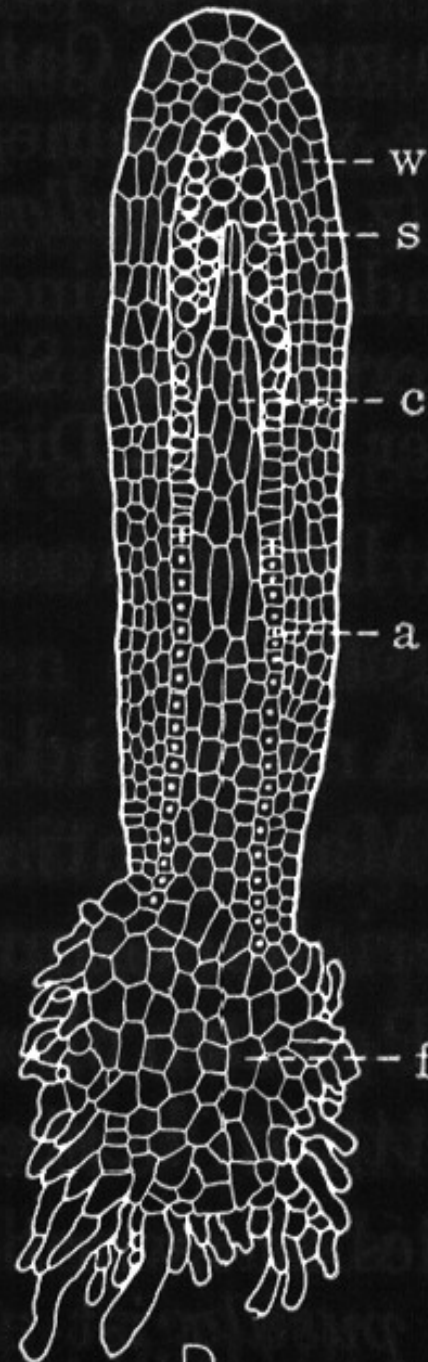

Rozhraní
mezi nohou a
gametofytem

transportní
pletivo =
placenta,

převádí vodu
a organické
látky

z gametofytu
do sporofytu.

(12) válcovitá tobolka hlevíků má střední sloupek (*columella*) a 2 chlopně.

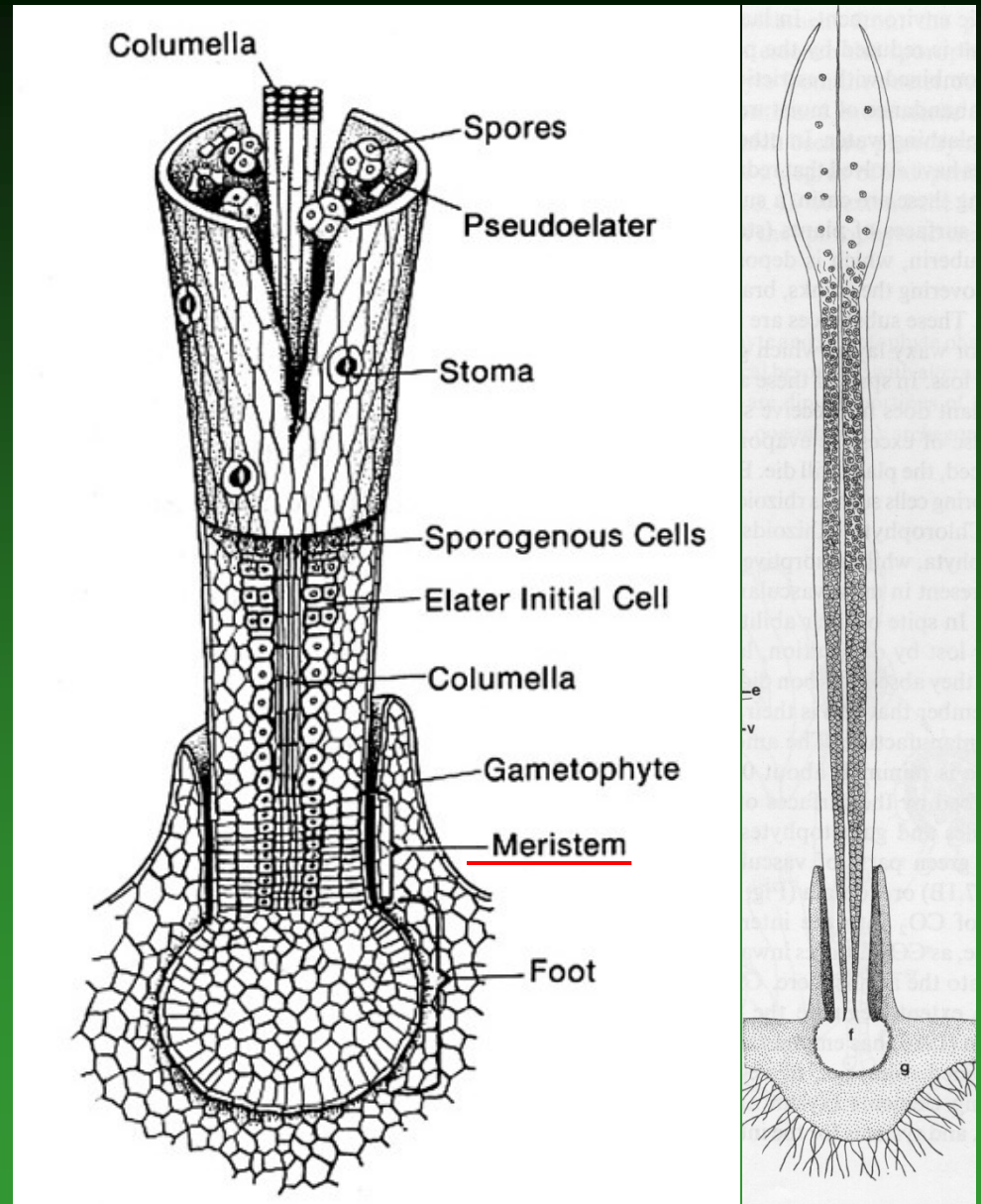
Megaceros flagellaris

Dendroceros crispatus

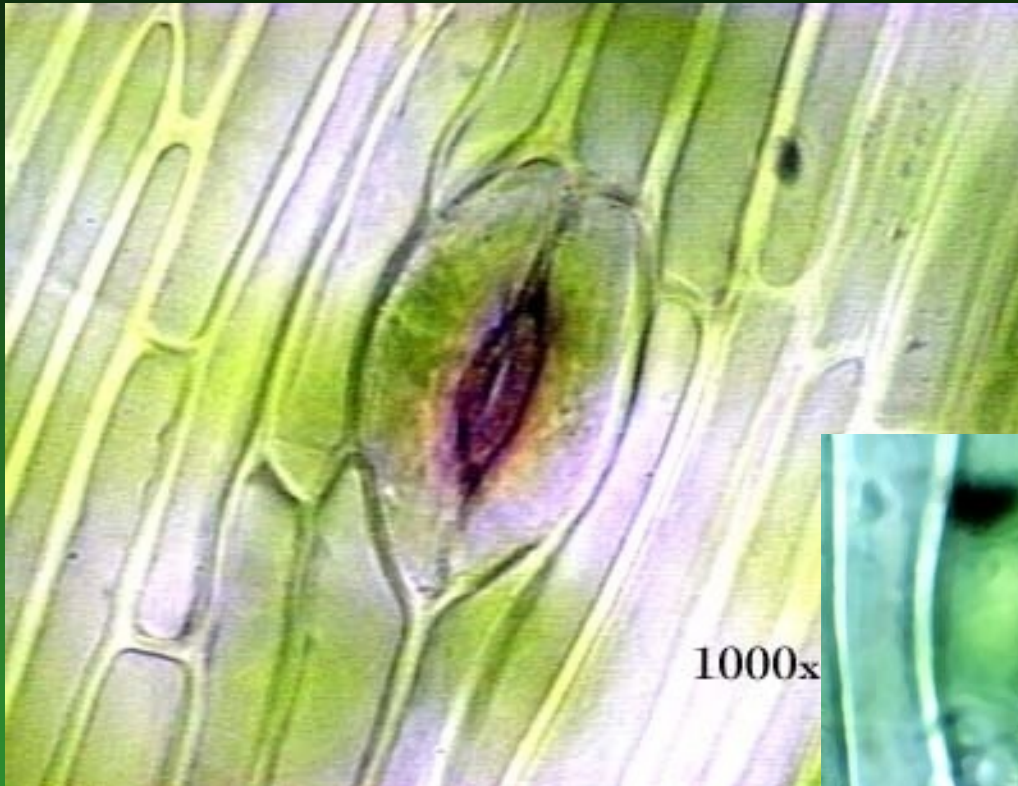
(13) na bázi tobolky interkalární meristém, zajišťující kontinuální růst tobolky.

Zatímco v terminální části již vypadávají zralé spory, v dolní teprve meiózou vznikají nové.

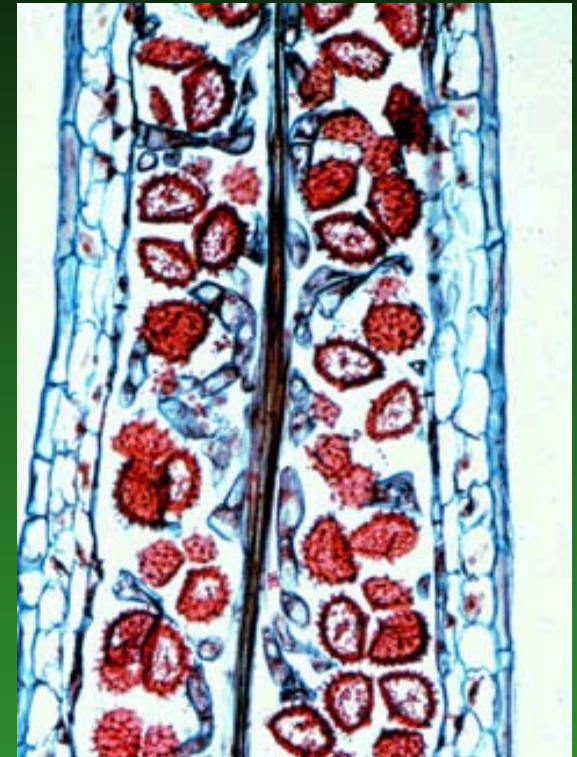
Spóry se z jedné tobolky šíří poměrně dlouhou dobu.

(14) na povrchu podlouhlé tobolky hlevíků se vyskytují někdy **pravé průduchy**

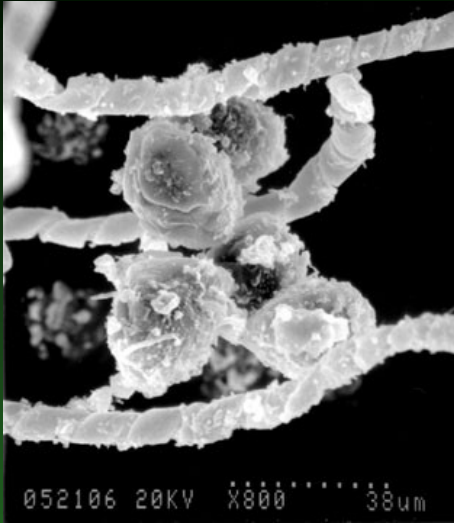

Spory hlevíků vznikají podobně jako u jiných vyšších rostlin v **tetrádách**; jsou šířeny buď vodou nebo větrem.

Phaeoceros carolinianus

Ve stěně spór je sporopolenin, vysoce odolný biopolymer, typický také pro spóry a pyl ostatních vyšších rostlin. Je považován za adaptaci vzniklou v průběhu terestrializace.

Z výtrusorodé vrstvy (archesporu) vznikají vedle spor také

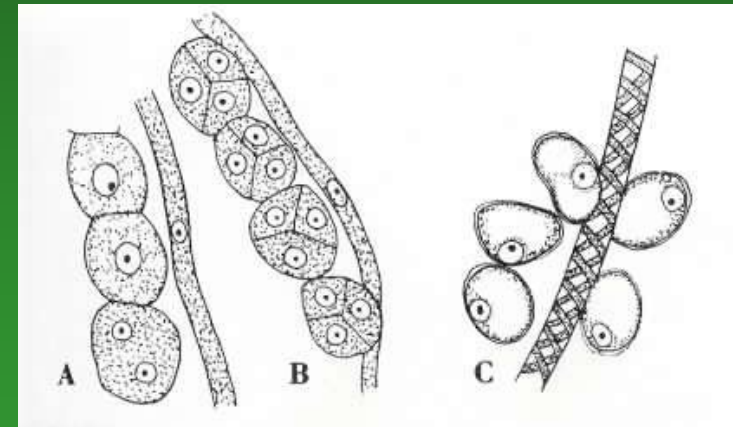
(14) **spirálovité** sterilní **pseudoelater** sloužící k vymršťování spor.

U hlevíků spory a pseudoelater v stejném poměru **1:1**; u jätrovek 4:1 až 8:1

Pseudoelater u *Megaceros flagellaris*

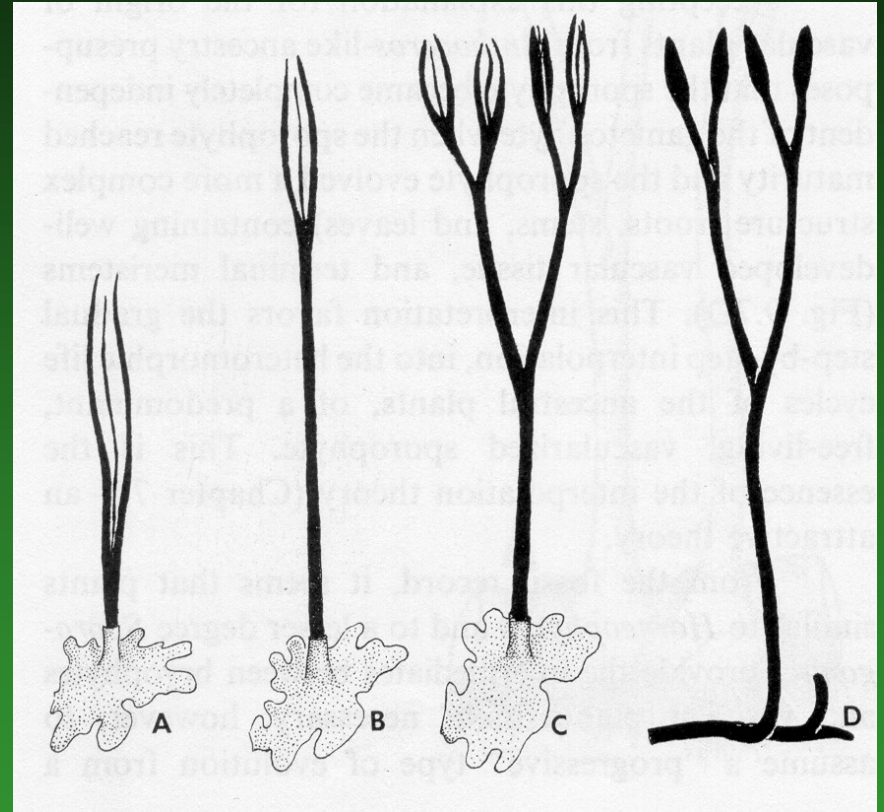
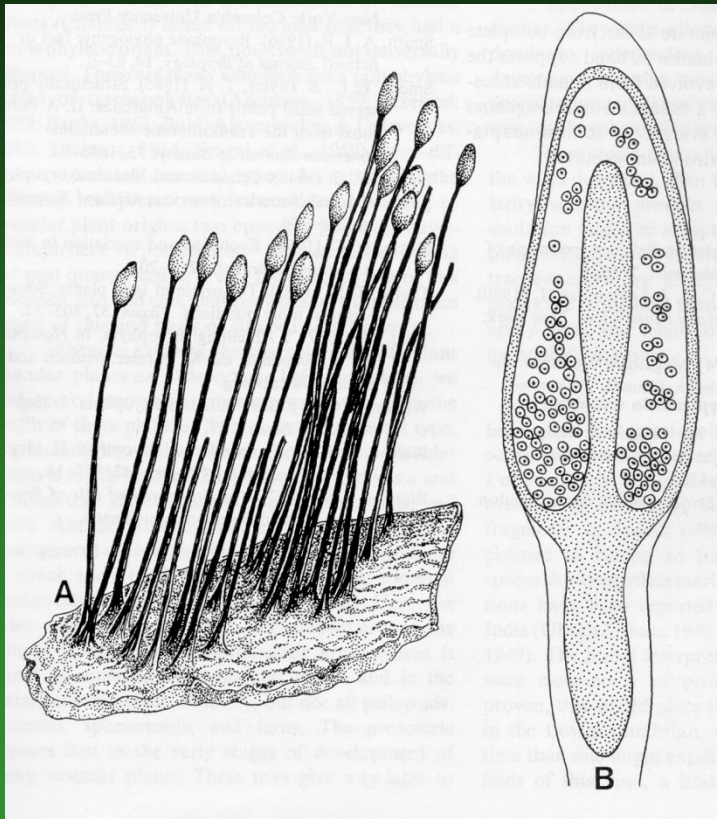
Sporogeneze a vznik elater u jätrovek

- A. Sporocyty a prekurzory elater
- B. Tetrády a prekurzory elater
- C. Zralé spory a elater

Kromě hlevíků a jätrovek se podobné struktury nevyskytují u žádných jiných výtrusných vyšších rostlin.

Jedním z nejstarších fosilních dokladů hlevíků by mohl být spodnodevonský – *Sporogonites exuberans*, považovaný za přechod mezi hlevíky a horneofytními typy ryniofytů.

Sporogonites má podlouhle elipsoidní sporangia opatřená sloupkem (Halle T. G. 1916: A fossil sporangium from the Lower Devonian of Roragen in Norway. – Bot. Notiser, 1916: 79-81).

Celkem hlevíky zahrnují zhruba 6 rodů/ 270 druhů.

vzácně na podzim na
obnažené půdě na
strništích **hlevík
tečkovaný**
(*Anthoceros
agrestis*); jméno
tečkovaný od černých
teček = kolonie
endosymbiotických
sinic v dutinách stélky.

